

PERUSTULO JA KANSALAISTYÖ

Järjestötoimijoiden näkemyksiä osallistumistulomallin mahdollisuuksista

Raine Riihimäki

Jyväskylän Yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma

Syksy 2016

TIIVISTELMÄ

PERUSTULO JA KANSALAISTYÖ

Järjestötoimijoiden näkemyksiä osallistumistulomallin mahdollisuuksista

Raine Riihimäki
Jyväskylän Yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma
Syksy 2016
Sivumäärä: 83 sivua + 3 liitesivua
Ohjaaja: Nathan Lillie

Perustuloa koskevissa kotimaisissa mielipidetutkimuksissa laajimman kannatuksen saa vastikkeellinen osallistumistulomalli, jossa vastikkeena edellytetyn työn toteuttajatahoksi kaavaillaan usein kolmatta sektoria. Kolmatta sektoria koskevaan tutkimukseen pohjautuvan tutkimushypoteesin mukaan kansalaistyön sovittaminen järjestökentän ennestäänkin moninaisiin työn muotoihin saatetaan kuitenkin kokea järjestöissä haastavaksi. Tässä tutkimuksessa selvitetään, miten järjestötoimijoiden näkemykset kansalaistyön toteuttamismahdollisuuksista kohtaavat teoreettisessa kirjallisuudessa esitetyt näkemykset ja pyritään löytämään toimivimpia tapoja kansalaistyön toteuttamiseksi. Laajempaan viitekehystenä on rawlsilainen ajatus yksilön omanarvontunnon turvaamisen ensisijaisuudesta.

Tutkimuksen aineisto koostuu kymmenestä järjestötoimijan teemahaastattelusta ja haastateltavat tahot on valittu perustulokirjallisuudessa esiintyvien näkökulmien pohjalta. Edustettuina ovat muun muassa työllistämiprojektien ja hoiva-alan toimijat. Sisällönanalyysin keinoin käsiteltyä haastatteluaineistoa tarkastellaan teoriaosiossa esiteltyä perustulokirjallisuutta vasten ja kokonaisuuden pohjalta pyritään tekemään johtopäätöksiä osallistumistulomallin kehittämistarpeista ja toimivimmista toteutustavoista.

Aineiston pohjalta tutkimushypoteesi näyttää raukeavan, sillä useimmat järjestötoimijat kokevat, että kansalaistyö limittyisi sujuvasti osaksi muuta toimintaa eikä siis merkittävästi lisäisi byrokraattistakaan taakkaa. Tärkeimmiksi kehittämistarpeiksi nousevat hyvinvointivaikutusten monipuolinen mittaaminen perustulo- ja työllistämiskokeilujen tuloksia hyödyntäen sekä kansalaistyön piiriin kuuluvien tehtävien huolellinen määrittely.

Perustulon vastikkeellisuuden perusteena usein käytettyä nuorten aktivoimista moni haastateltava piti keinotekoisena, samoin rajanvetoa yritys- ja yhdistystoiminnan välillä. Haastatteluissa haluttiin usein korostaa mahdollisuuksien tarjoamista pakottamisen sijaan. Oman määrittelyvallan tärkeys korostuu myös esimerkiksi Paltamon työllistämishankkeen tutkimustuloksissa. Monipuolisia mahdollisuuksia sisältävää kansalaistyötä ei tietyistä reunaehdoista huolimatta välttämättä koettaisikaan pakkotyönä, jolloin järjestelmä ei olisi uhka yksilön omanarvontunnon.

Avainsanat: perustulo, kansalaistyö, kolmas sektori

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 KOLMAS SEKTORI JA PALKKATYÖ	7
2.1 Kansalaisyhteiskunnan käsitteitä	7
2.2 Työn muodot kolmannella sektorilla	9
3 PERUSTULO JA KANSALAISTYÖ	14
3.1 Palkkatyön yhteiskunnan hajoaminen	14
3.2 Perustulon määritelmiä	16
3.3 Perustulo maailmalla	19
3.4 Perustulokeskustelu Suomessa	22
3.5 Perustulon laskeminen ja hallinto	24
3.6 Perustulo sosiaaliturvan uudistamisessa	27
3.7 Paltamon työllistämishanke	31
3.8 Osallistumistulo ja kansalaistyö	33
3.9 Kelan perustulokokeilu	38
4 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT JA TOTEUTUS	40
4.1 Tutkimusongelma	40
4.2 Aineistonkeruu	40
4.3 Teemahaastattelu metodina	43
4.4 Kyselylomake	44
4.5 Aineiston analyysi	46
5 TUTKIMUSTULOKSET	48
5.1 Järjestöjen vapaaehtois- ja työllistämistoiminta	48

5.2 Näkemykset perustulosta ja työllistämisestä	50
5.3 Kansalaistyön asema	53
5.4 Kolmas sektori kansalaistyön toteuttajana	55
5.5 Sosiaali- ja terveysala	58
6 AINEISTOJEN VERTAILU	60
6.1 Vastikkeellistamisen haasteet	60
6.2 Vastikkeellisuus ja nuoret	62
6.3 Toiminnan hyvinvointivaikutukset	63
6.4 Kansalaistyön järjestäminen ja kolmannen sektorin rooli	64
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	68
7.1 Hyvinvointivaikutusten mittaaminen	68
7.2 Byrokratian tasapaino	69
7.3 Kansalaistyön rajaaminen	71
7.4 Lopuksi	72
LÄHTEET	73
LIITTEET	84

1 JOHDANTO

Länsimaiset yhteiskunnat ovat jo pitkään olleet murroksessa, jossa työllisyydestä ja elämästä ylipäänsä on tullut aiempaa epävarmempaa. Muutosten aiheuttama kritiikki ja katkeruus luovat pohjan yhteiskunnalliselle epävakaudelle ja voivat vaikuttaa myös politiikan suuntaan, mikä on nähtävissä viimeaikaisissa kansanäänestyksissä Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Yksi tapa lähestyä ongelmaa on perustulo. Tässä tutkimuksessa perustuloa tarkastellaankin mahdollisuutena rawlsilaisen omanarvontunnon ylläpitoon epävarmuuden yhteiskunnassa.

Suomessa jumiutuneelta vaikuttanut perustulokeskustelu on saanut uuden vireen nykyisessä hallitusohjelmassa mainitun perustulokokeilun siirryttyä suunnitteluvaiheeseen. Selvitettävänä ovat ainakin toteutustapa ja perustuslailliset ongelmat, joten kokeiluun pääsemisestä ei ole tätä kirjoittaessa täyttä varmuutta. Ihmisryhmien käytöksestä eri perustulomalleihin perustuvissa yhteiskunnissa on tehty esimerkiksi taloustieteellisiin malleihin ja eri ihmiskäsityksiin pohjautuvia oletuksia, mutta asian tarkasteleminen yksilöiden kokemusmaailman kannalta on haastavaa ilman käytäntöä. Ihmiset saattaisivatkin suhtautua perustulon mahdollisuuksiin ennakoimattomilla tavoilla. Ihmiskäsitykseen liittyvinä vastustavina argumentteina toistuvat esimerkiksi perustulon laiskistavat ja syrjäytymistä edistävät vaikutukset. Avuksi on ehdotettu osallistumistulomallia, johon kuuluu olennaisesti yleishyödyllisen työn tai kansalaistyön käsite. Osallistumistulon pelätään kuitenkin johtavan nöyryyttäväksi koettuun aktivointipolitiikkaan. Vastikkeellisuuden ehdot täyttävä työ ja työn järjestäjä- ja vastuutahot pitäisikin määritellä.

Tutkimuskirjallisuudessa osallistumistulomallin yleishyödyllisen työn toteuttajiksi kaavailaan usein kansalaisjärjestöjä. Kolmatta sektoria koskevaan tutkimukseen pohjautuvan tutkimushypoteesini mukaan osallistumistuloon liitettävän kansalaistyön toteuttaminen voidaan kuitenkin kolmannella sektorilla kokea haastavammaksi kuin perustulokirjallisuudessa oletetaan. Tutkimuksessani haastattelenkin järjestötoimijoita saadakseni kirjallisuuden vastapainoksi vähemmän kuultua kolmannen sektorin näkökulmaa perustuloon ja kansalaistyöhön. Haastattelurungon rakennan kolmatta sektoria sekä perustuloa ja sen vastikkeellisiin malleihin liittyvää kansalaistyötä käsittelevän kirjallisuuden pohjalta. Valikoimalla haastattavat ja haastattelukysymykset perustulokirjallisuuden pohjalta saan selkeämmän kuvan

kolmannen sektorin soveltuvuudesta sille kaavailtuun rooliin. Haastattelu- ja kirjallisuusaineistoa tarkastelemalla pyrin löytämään toimivia toteutustapoja osallistumistulolle. Sosiaaliturvan uudistaminen on yksi tämän hetken keskeisistä yhteiskunnallisista päämääristä, joten koen tutkimusaiheeni tieteellisesti ja yhteiskunnallisesti merkitykselliseksi. Tutkimuskysymykset olen muotoillut seuraavasti:

- 1. Missä määrin tutkimuskirjallisuuden ja järjestötoimijoiden näkemykset kansalaistyöstä kohtaavat?**
- 2. Millainen kansalaistyömalli olisi aineistojen vertailun pohjalta toteuttamiskelpoisin?**

Luvussa kaksi esittelen kansalaisyhteiskunnan ja kolmannen sektorin käsitteitä sekä kansalaistoiminnassa 1990-luvun laman myötä tapahtunutta kehitystä kohti palkka-, työllistämistä ja kansalaistyötä. Samalla käsittelen hypoteesini pohjana olevaa tutkimusta, josta käy ilmi kolmannen sektorin toimijoiden kokema paine vapaaehtoistoiminnan ja palkkatyön sovittamisessa. Luvussa kolme käsittelen perustulon kaltaisten ratkaisujen laajempaa yhteiskunnallista taustaa, itse perustuloa ja siihen liittyviä malleja, näkökulmia ja käytännön kokeiluja, osallistumistulomalliin ja kansalaistyöhön liittyvää keskustelua sekä Kelan suunnitteilla olevaa perustulokokeilua. Teoriasta ilmenee, että osallistumistulomallin mahdollisuuksia on Suomen kontekstissa mielekästä tutkia, mutta toteutuksen byrokraattisiin haasteisiin sekä kansalaistyön määrittelyyn ja valvontaan on kiinnitettävä huomiota.

Luvussa neljä esittelen tarkemmin tutkimushypoteesini ja -metodini ja käsittelen haastattelurungon rakennetta sekä tutkimusaineiston keräämisprosessia. Luvussa viisi esittelen tutkimustulokset, joita luvussa kuusi vertaan kirjallisuudessa esiintyviin näkemyksiin yleisimmistä perustuloon ja kansalaistyöhön liittyvistä teemoista. Tulosten pohjalta tutkimushypoteesi kyseenalaistuu: Kansalaistyön toteuttamista ei pidetä kolmannella sektorilla niin haastavana kuin teorian pohjalta voisi olettaa. Toteutuksessa tulisi myös etenkin nuorten osalta keskittyä kannustavuuteen ja mahdollisuuksien tarjoamiseen, jolloin yksilön omanarvontunto voitaisiin turvata. Johtopäätösluvussa teen tulosten pohjalta myös ehdotuksia osallistumistulomallien ja kansalaistyön kehittämiseksi.

2 KOLMAS SEKTORI JA PALKKATYÖ

Kansalaisyhteiskunta ja kolmas sektori järjestöineen ovat perustulon ja kansalaistyön kannalta keskeisiä toimijoita. Tässä luvussa selvitän aluksi kansalaisyhteiskuntaan liittyviä käsitteitä, jonka jälkeen kartoitan kolmannen sektorin suhdetta palkallisen ja palkattoman työn muotoihin. Lopuksi esittelen aineiston pohjalta rakentamani tutkimushypoteesin.

2.1 Kansalaisyhteiskunnan käsitteitä

Tarkasteltaessa hyvinvointia osallisuusteoreettisesta näkökulmasta muodostuu keskeiseksi hyvinvoinnin sosiaalinen ulottuvuus eli toimiminen yhdessä muiden kanssa. Hyvinvointipoliittikan kannalta keskeistä on tällöin kansalaisyhteiskunnan toimijoiden toimintaedellytysten tukeminen. Kansalaisyhteiskunta esitetään usein kolmiomallina, jossa kansalaistoiminnan tilan muodostava kansalaisyhteiskunta on perheen, markkinoiden ja valtion rajaama. Toimiva kansalaisyhteiskunta perustuu näiden perusinstituutioiden tasapainoon. Yhteisen hyvän tavoittelu perustuu kansalaisyhteiskunnassa kansalaisten vapaa- ja omaehtoiseen toimintaan, josta toimijoiden ei tulisi hyötyä taloudellisesti. Kansalaistoiminnan hyvinvointivaikutukset ulottuvat myös yhteiskuntaan laajemmin toiminnan piirissä tuotettujen hoiva-, huolenpito-, vertaistuki- ja kasvatuspalveluiden kautta. (Nivala 2010, 199–203, 208.) Vahvistamalla aktiivista kansalaisuutta, sosiaalista pääomaa ja yhteisöllisyyttä kansalaisyhteiskunta luo edellytyksiä sosiaaliselle ja taloudelliselle hyvinvoinnille sekä demokraattiselle yhteiskuntajärjestelmälle. Tutkimustulosten perusteella tulisi aktivoinnin sijaan keskittyä edellytysten ja väylien luomiseen ihmisten osallistumiselle ja vaikuttamiselle. Tämä edistäisi myös sosiaalisesti ja inhimillisesti kestäväää kehitystä. (Särkelä 2011, 146, 159, 164.)

Kolmannella sektorilla tarkoitetaan kotitalouksien, markkinoiden ja julkisen sektorin väliin sijoittuvaa aluetta, jossa organisaatioiden toiminta on vapaaehtoista, voittoa tuottamatonta ja julkisesta sektorista itsenäistä. Kolmas sektori on keskeinen osa länsimaisissa demokratioiden tärkeänä pidettyä kansalaisyhteiskuntaa, jossa ihmisryhmien arvot, päämäärät ja intressit välittyvät yhdistysten kautta julkishallintoon ja poliittisiin prosesseihin. Samalla kolmas

sektori täydentää julkista ja yksityistä palvelutuotantoa. Sen rooli vaihtelee eri hyvinvointivaltiomalleissa: Yhdysvalloissa toiminta on pitkälti lahjoitusrahoitteista ja valtiota haastavaa, Keski-Euroopassa julkisen rahoituksen varassa palvelutuotantoa tarjoavaa ja Pohjoismaissa kansalaisryhmien intressien pohjalta toimivaa. (Ruuskanen, Selander & Anttila 2013, 9.) 1990-luvulla virinneeseen keskusteluun kansalaisyhteiskunnan merkityksestä esimerkiksi demokratian rakentamisessa ja liian vahvan valtion purkamisessa vaikuttivat talouslama ja sosialismin romahdus. Kansalaisyhteiskunta voidaankin nähdä valtion vastapuolena, mutta pohjoismaisessa keskustelussa se esiintyy yleisemmin valtion kumppanina, mikä vaikeuttaa sektorirajojen vetämistä. (Ruuskanen, Maukonen & Tuikkanen 2006, 3, 8.)

Kolmannen sektorin määrittelyssä on eroja, eikä vakiintunutta määritelmää ainakaan Suomessa ole. Kolmannen sektorin lisäksi puhutaan muun muassa kansalaisyhteiskunnasta, epävirallisesta sektorista, yleishyödyllisistä yhteisöistä, vapaaehtoissektorista, sosiaali- tai yhteisötaloudesta ja voittoa tavoittelemattomasta sektorista. Ainakin toiminnan vapaus julkisesta vallasta, osallistujat toiminnan ohjaajina, osallistumisen vapaaehtoisuus ja toiminnan voittoa tavoittelematon luonne yhdistävät näitä määritelmiä. (Pihlaja 2010, 21–22.) Kuronen (2015, 133) huomauttaa, että kansalaisyhteiskunta on sektoreita laajempi käsite, eikä kolmas sektori ole kauttaaltaan vapaaehtoinen tai voittoa tavoittelematon. Siisiäisen mielestä kolmas sektori tulisi nähdä valtion, markkinoiden ja kotitalouksien kenttien kokonaisuutena. Kolmannen sektorin rajat ovat siis kiistanalaisia ja kolmas sektori tulisi nähdä myös metodologisena, tutkimusta jäsentävänä käsitteenä. (Siisiäinen 2002, 8.)

Seuraava yksikkö kansalaistoiminnan kentässä ovat järjestöt ja yhdistykset. Järjestöt ovat yhteenkuuluvuuden tunnetta luovia sosiaalisia yhteisöjä, joissa itsensä ja muiden auttaminen usein risteävät (Rönneberg 1998, 18–19). Järjestö ja yhdistys ovat periaatteessa synonyymejä, mutta järjestön voi käsittää myös yhdistysten yhteenliittymänä, esimerkiksi valtakunnallisena keskusjärjestönä (Nivala 2010, 205). Kansalaisjärjestöt voivat tukea ihmisen kasvua esimerkiksi sairastumisen, vammautumisen, työttömyyden ja päihdeongelman kaltaisissa kriisitilanteissa, etenkin jos luonnollisista verkostoista – perhe, suku, ystävät – ei ole apua. Järjestöt kohdentavat palvelu- ja työllistämistoimintaansa kohderyhmien tarpeisiin: Esimerkiksi välityömarkkinoilla työtä sovitetaan ihmisten kykyjen mukaiseksi. Kansalaistoiminnassa onkin kyse voimaantumisesta yksilöiden ja yhteisöjen voimavarojen tullessa yhteisöllisyyden kautta käyttöön. (Niemelä & Niemelä 2011, 136–138.) Kansalaistoiminta esimerkiksi oman itsen, yhteisön tai ympäristön hyväksi voi elämänlaatua parantamalla täydentää

ja jopa korvata julkisia hyvinvointipalveluja (Kauppi 1998, 162). Kolmannen sektorin yhteiskunnallisen ja kansantaloudellisen merkityksen arvioimista kuitenkin vaikeuttaa muiden kuin sosiaali- ja terveysalan järjestöjen jääminen tilastoinnin ulkopuolelle (Pihlaja 2010, 36).

2.2 Työn muodot kolmannella sektorilla

Kolmannella sektorilla tehdään runsaasti niin palkkatyötä, vapaaehtoistyötä kuin eri tavoin tuettua työtoimintaakin. Perustulolla ja kansalaistyöjärjestelmällä olisi kummallakin oletettavasti vaikutusta osallistumisen tapoihin, joten kolmannen sektorin työn muotoja ja niiden suhteita on syytä tarkastella.

Yhdistyneiden kansakuntien määritelmän mukaan vapaaehtoistyö tarkoittaa ihmisten henkilökohtaiseen valintaan liittyvää legitiimiä tapaa osallistua oman yhteisönsä toimintaan. Vapaaehtoistyön kautta otetaan kantaa ympäristö-, sosiaali- ja humanitaarisiin kysymyksiin. Palkattomuudesta huolimatta vapaaehtoistyön ei ole tarkoitus korvata tai uhata palkkatyötä. (European Volunteer Centre 2008, 51.) Vapaaehtoistyöhön kuitenkin liittyy muun muassa matka- ja ruokailukuluja, joten edes näiden kattamiseen riittävä palkka olisi tarpeen (Selin 2005, 346). Lisäksi vapaaehtoistyöstäkin aiheutuu kuluja ainakin järjestöille muun muassa ohjauksen, suunnittelun, kehittämisen, rekrytoinnin, kouluttamisen ja tarvikkeiden vuoksi. Laskettaessa neljän valtakunnallisen järjestön kohdalla suuntaa antavat euromäärät vapaaehtoistyön arvosta kertyi työtunteja yhteensä noin 10,7 miljoonaa ja toiminnan kansantaloudelliseksi arvoksi muodostui keskimäärin noin 132 miljoonaa euroa. Tuntipalkka olisi siis 12,44 euroa tuntikohtaisten kulujen ollessa vain noin 1,93 euroa. (Laasanen 2011, 9, 19.) Raportin pohjalta kolmannella sektorilla tehtävään monenlaiseen vapaaehtoiseen ja palkkatuettuun työhön onkin syytä kiinnittää huomiota.

Vapaaehtoistoiminta korostuu kolmannen sektorin toiminnassa, mutta myös palkkatyön määrä sen kentällä on kasvanut viime vuosikymmeninä muun muassa palvelutuotannon sekä Euroopan rakennerahaston ja kansallisten rahapeliyhtiöiden rahoittaman projektitoiminnan myötä. Lisääntyvä hallinnollinen työ ja vastuu luovat ammatillisuuspaineita, vapaaehtoisto-

minta taas painostaa palkkatyöntekijöitä sovittamaan työaikansa vapaaehtoisten työskenteelyyn ja toteuttamaan palkkatyössäkin vapaaehtoisuuden eetosta. (Ruuskanen ym. 2013, 10.) Tämä on syytä huomioida keskitettäessä kansalaistyöjärjestelmää kolmannelle sektorille.

Palkkatyön merkitykseen kolmannella sektorilla ovat vaikuttaneet 1990-luvun laman myötä korostunut käsitys kolmannesta sektorista työvoima- ja sosiaalipoliittisena välineenä sekä järjestöille palvelusopimuksia tuovan uuden julkishallinnon periaatteiden omaksuminen kuntahallinnossa. Myös luottamustoimiin sitoutuminen on vähentynyt ja osallistuminen on projektinomaista, koska pelätään, ettei järjestötoiminnasta pääse eroon. Toiminnasta odotetaan myös vastiketta. Palkatut, toiminnan tuntevat työntekijät ovat siis järjestöjen toiminnan jatkuvuudenkin kannalta tärkeitä. Julkiset tuet ovat lisänneet palkkatyön mahdollisuuksia kolmannella sektorilla ja tuoneet pieniäkin yhdistyksiä mukaan työllistämistoimintaan. (emt, 2013, 18–20.) Sitoutumisen kannalta perus- tai osallistumistulo saattaisikin sopia nykyiseen tapaan osallistua kolmannen sektorin toimintaan.

Aiemmin järjestöt pyrkivät tuomaan jäsentensä palvelutarpeita julkisen sektorin hoidettavaksi, mutta 1990-luvulla järjestöiltä alettiin odottaa valtiota ja markkinoita täydentävää, vapaaehtois- ja palkkatyötä kustannustehokkaasti yhdistävää toimintaa. Kunnat rajasivat omaa palvelutuotantaan, johon järjestöjä ajettiin määrittelemällä niiden saamat tuet vastikkeellisiksi. Uusia palvelurakenteita on luotu muun muassa perustamalla järjestöjen ja kuntien yhteisiä säätiöitä. (emt, 2013, 20–23.) Palvelujen tuottamiseen, palkattuun asiantuntijuuteen, voitontavoitteluun ja julkiseen palvelurakenteeseen lähemmin kiinnittyessä onkin alettu puhua uudesta kolmannesta sektorista erotuksena perinteisempään, vapaaehtois-pohjaiseen ja voittoa tavoittelemattomaan toimintaan (Pyykkönen 2016). Palveluja tuottavat järjestöt voidaan jakaa julkisen sektorin kumppanina esimerkiksi ostopalvelu-, maksusitoumus- tai järjestöavustus pohjalta toimiviin sekä palveluitaan itsenäisesti tarjoaviin (Pihlaja 2010, 36–37). Koska esimerkiksi kolmannen sektorin hoivatyö ei määrity palkkatyöksi, joutuu hoivatyön tekijä usein hankkimaan työttömän statuksen toimeentulon saadakseen. Varsinkin pohjoismaisessa professionaalisuuden kontekstissa voittoa tuottamattoman sektorin toimijoita epäillään myös palvelujen huonosta laadusta (Kuronen 2015, 126, 131).

Tutkimuksen mukaan kolmannen sektorin palkansaajat ovat ammattiasemasta riippumatta julkisen ja yksityisen sektorin työntekijöitä tyytymättömämpiä työnsä organisointiin ja joh-

tamisessa koetaan muita sektoreita enemmän ristiriitatilanteita. Syynä saattaa olla toiminnanjohtajien valitseminen aatteelliselta ja vapaaehtoisaktiivisuus pohjalta, mikä tarkoittaa heikompaa johtamistaitoa ja kokemusta kuin muilla sektoreilla. Järjestödemokratia ja tasa-vertaiset työsuhteet eivät näytä automaattisesti johtavan parempaan työilmapiiriin. Lisäksi kolmannen sektorin työ on toisaalta joustavaa, toisaalta työn ja vapaa-ajan rajan hämärtävää. Työn ja perhe-elämän yhteensovittamisongelmia tutkittaessa esiin nousee erilaisia vaatimustekijöitä, kuten runsas, arki-iltoihin ja viikonloppuihin painottuva työskentely vapaaehtoisten kanssa. Työn onnistunut organisointi kuitenkin helpottaa yhteensovittamista perhe-elämän kanssa. (Ruuskanen ym. 2013, 51–53, 56, 76–77.)

Kolmannen sektorin palkka- ja vapaaehtoistyö näyttävät siis nykyisin limittyvän. Kansalaisuuden kaltainen välimuoto voi olla uhka kummallekin tai toimiva kompromissi. Välimuotoja on kuitenkin jo nykyisin, esimerkiksi kuntouttava työtoiminta, työkokeilu, palkkatukityö ja työllistämiprojektit. Toiminnan organisointitarpeen vuoksi nämä kuormittavat järjestöjä. Tuen mukana voi lisäksi tulla toiminnan vapautta uhkaavia velvoitteita. Onkin syytä tarkastella vielä kolmannen sektorin tukipolitiikkaa ja suhdetta tuettuun työhön.

Työpaikkoja, jotka eivät avoimilla markkinoilla olisi taloudellisesti kannattavia, voidaan tukea valtion maksamin subventioin. Näin alennetaan työn hintaa ja annetaan työnantajille mahdollisuus palkata työntekijöitä muutoin kannattamattomiin työtehtäviin. Subventio myös luo työmahdollisuuksia niille, joilla muutoin ei olisi edellytyksiä sijoittua avoimille työmarkkinoille. Tuettuihin työtehtäviin on oikeutettujen työnhakijoiden lisäksi määriteltävä työtehtävät, joihin subventioita halutaan kohdistaa. Työn tuotannollisen arvon tulisi olla mahdollisimman korkea, olkoonkin että subventiot ovat vapaalle markkinataloudelle kilpailua vinouttava ja työllisyyttä vähentävä häiriötekijä. Kolmannen sektorin työtehtävät nähdään markkinoita vähiten vinouttaviksi. (Kauppi 1998, 153–156.)

Maaseudulla kolmannen sektorin haasteena on erityisesti järjestöaktiivien ikääntyminen ja nuorempien toimijoiden puute. Kilpailun vääristymisestä puhuttaessa ei juuri otetakaan huomioon syrjäseutuja, joissa olisi syytä varmistaa, että joku taho ylipäänsä olisi kiinnostunut matalan tuottavuuden palvelujen tuottamisesta. (Pihlaja 2010, 42, 52.) Järjestöjen toiminnan tulkitseminen kilpailua vääristäväksi liian herkästi ja paikoissa, joissa todellista kilpailua ei ole, voi myös alentaa toiminnan motivaatiota. Siirrettäessä vastuuta kansalaisyhteiskunnalle

ja lähiyhteisöille olisikin lähtökohdaksi otettava ennemmin kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen kuin vahtiminen. (Susiluoma 2010, 10.)

Kolmannen sektorin lisääntynyt palvelutuotanto vaatii vapaaehtoistoiminnassa vaikeasti saavutettavaa jatkuvuutta ja ennustettavuutta. Järjestöjen toiminta liukuukin kohti julkista ja yksityistä sektoria samalla, kun tavoitteet muokkautuvat rahoittajat, tilaajat ja asiakkaat huomioiviksi. (Ruuskanen ym. 2013, 93.) Julkisen vallan kiinnostuksessa kansalaistoiminnan toteuttamiseen ja kehittämiseen onkin riskinä toiminnan kansalaislähtöisyyden katoaminen. Esimerkiksi avustuksiin liittyy usein toiminnan ohjauspyrkimyksiä, joten kohdentamattomia yleisavustuksia pidetään kansalaistoiminnan kentällä toivottavina. Toisaalta kohdennetuilla avustuksilla voidaan käynnistää uutta toimintaa. (Nivala 2010, 219–220.)

Kansallisen ja EU-tason lainsäädäntömuutokset ovat vaikuttaneet kolmannen sektorin toimintaympäristöön muun muassa Raha-automaattiyhdistyksen avustuslinjausten, verottajan muuttuneiden tulkintojen ja lisääntyneen yhteiskunnan ohjeistuksen kautta. Kun julkisen vallan koetaan yhtäältä odottavan kumppanuutta, toisaalta rajoittavan toimintamahdollisuuksia, on kolmas sektori ristiriitaisessa tilanteessa. Rahoituksen lyhytjänteisyyden ja hakemuksiin ja maksatukseen kuluvan työajan vuoksi palvelutuotannon rahoitus hankevaroilla kyseenalaistetaan järjestöissäkin. Pysyvän rahoituksen puute saattaa myös estää toimivien uusien palvelukäytäntöjen vakiintumisen. (Pihlaja 2010, 11, 44.)

Kansalaisjärjestöjen työllistämismahdollisuuksia on selvitetty keväällä 1997 noin kolmeenkymmeneen pääasiassa valtakunnalliseen järjestöön kohdistettuna kyselynä ja haastatteluina. Suhtautuminen työllistämistoimintaan oli positiivista, mutta valtion tukea kaivattiin. Tuki-työn ei haluttu korvaavan järjestöjen ammatti- ja vapaaehtoistyötä, eikä työtä saisi toteuttaa järjestön päämääriä ja tavoitteita huomioimatta. Työtehtävien luominen pitkäaikaistyöttömille ja täydentävien toimintamuotojen kehittäminen nähtiin mahdollisiksi, mutta työllistämisen ja työsuhteen muodostamisen tulisi olla osapuolille vapaaehtoista ja työsuhteen riittävän pitkä työntekijän työkyvön ja ammattitaidon parantamiseksi. (Kauppi 1998, 164–165.)

Pihlaja pitää tutkimusaineistonsa pohjalta tarpeellisena tarkempaa keskustelua vapaaehtoistoiminnan rajoista. Kun siis puhutaan kolmannesta sektorista julkisen sektorin ja markkinoiden täydentäjänä, on myös otettava kantaa kysymykseen kolmannen sektorin palkka- ja va-

paaehtoistyön suhteesta. Sitoutumista vaativia tehtäviä ei voida jättää hoidettavaksi vapaaehtoisvoimin ja ilman korvausta. Ongelma korostuu erityisesti pienissä kunnissa, joissa vapaaehtoisten löytäminen on muutenkin vaikeaa. (Pihlaja 2010, 48.)

Perustulolle ja kansalaistyölle näyttäisi olevan tilaa erityisesti kolmannen sektorin limittyvissä työmuodoissa, jos halutaan antaa korvausta sitoutumista vaativasta työstä. Lisäksi seuraavassa luvussa käy tarkemmin ilmi, miksi kolmas sektori usein katsotaan kansalaistyön kannalta sopivimmaksi toteutusalueeksi. Edellä käsitellyssä Ruuskasen, Selanderin ja Anttilan tutkimuksessa tulee kuitenkin esille olemassa olevien työn muotojen aiheuttama ristiriita kolmannen sektorin toiminnassa. Kansalaistyön lisääminen vielä yhtenä työn muotona voisikin tehdä kolmannen sektorin toiminnasta entistä epäselvempää ja uhata toiminnan kansalaislähtöisyyttä. Tämän hypoteesin paikkansapitävyyttä tulen tutkimuksessani testaamaan.

3 PERUSTULO JA KANSALAISTYÖ

Tässä luvussa käsittelen aluksi perustulon ajankohtaisuuteen liittyvää laajempaa yhteiskunnallista kontekstia, perustulon periaatteita ja yleisimpiä perustulomalleja. Esitellessäni perustulokeskustelua maailmalta ja Suomesta kiinnitän huomiota erityisesti Paltamon työllistämiskokeilun ja pohjoisamerikkalaisten negatiivisen tuloveron kokeilujen tuloksiin ja niistä tehtyihin johtopäätöksiin sekä tulevaan perustulokokeiluun liittyvään Kansaneläkelaitoksen raporttiin. Käsittelen myös perustulon taloudellista ja hallinnollista puolta keskittyen erityisesti Jürgen De Wispelaeren tuoreeseen väitöskirjaan. Muissa alaluvuissa tarkastelen sosiaaliturvan nykyisiä haasteita ja käsityksiä kansalaistyön sisällöistä. Perustuloa ja kolmatta sektoria koskevan kirjallisuuden pohjalta olen muotoillut haastattelurunkoni (ks. liite 1) kysymykset. Tarkoitukseni on myös ollut koota osallistumistulosta monipuolisesti näkökulmia, joita voin vertailla omaan aineistooni luvussa kuusi. Näin on mahdollista rakentaa synteettisempää näkemystä kansalaistyöjärjestelmän toimivasta toteutuksesta.

3.1 Palkkatyön yhteiskunnan hajoaminen

Perustulo ja kansalaistyö liittyvät laajempaan keskusteluun yhteiskunnallisten rakenteiden muuttumisesta. Richard Sennettin mukaan uudessa kapitalistisessa kulttuurissa kaikkia kohtaa ajalehtimisen uhka. Sosiaalisessa kapitalismissa työllisyyspohja pyrittiin liiketoiminnan kasvusta seuraavan yhteiskunnallisen levottomuuden hillitsemiseksi pitämään mahdollisimman laajana. Tietotekniikan ja automaation kehityksen myötä tähän ei ole enää tarvetta ja ensimmäisenä tyhjän päälle jäävät ne työhaluiset, joilla on vähiten ammattitaitoa ja osaamista. Nopeutunut sopeutuminen tuotannon muutoksiin myös lisää tilapäistyövoiman käyttöä. Turvatun työpaikan moraalinen arvostus on toisaalta laskenut: Jääminen kaupan kasaksi tai siivoojaksi tuntuu umpikujalta eikä mahdollisuudelta. Aliarvostetut työt jäävätkin enenevässä määrin maahanmuuttajien tehtäviksi. Osaamisyhteiskunta tarvitsee yhä pienemmän osan lahjakkaista ja koulutetuista pyörittämään taloutta. Loput jäävät tyhjän päälle tai koulutustaan vastaamattomaan työhön. (Sennett 2007, 31, 46, 50, 73–74, 84.)

Ratkaisuiksi lisääntyvään turvattomuuden tunteeseen Sennett ehdottaa kulttuurisina ankkureina toimivien arvojen – kertomuksen, hyödyllisyyden ja käsityöläisyyden – vahvistamista. Kertomuksellista yhtenäisyyttä pirstoutuneeseen työelämään saadaan esimerkiksi vähemmän alakohtaisesti toimivalla ammattiyhdistysliikkeellä, työn jakamisella ja kansalaispalkkamalleilla. Käsityöläisyys viittaa asioiden tekemiseen hyvin niiden itsensä vuoksi: Omaa etua tavoittelematon sitoutuneisuus tuo elämään nykykapitalismista usein puuttuvaa emotionaalista tyydytystä. Hyödyllisyyden tunnetta voidaan vahvistaa statukseltaan korkeiden julkisen hallinnon töiden lisäämisellä ja perheen piirissä tehtävän hoivatyön julkisella tunnustamisella ja rahallisella korvaamisella. Vapaaehtoistyön ongelmana on tässä yhteydessä hyödyllisyyden rajoittuminen harrastukseksi. Tärkeää on, että statuksen hyödyllisestä työstä myöntää valtio, joka samalla lisää auktoriteettiaan. (emt, 2007, 171–183.) Osallistumistulomallissa hyödyllisyyden tavoite voisi toteutua määritellyn kansalaistyön kautta. Pohjoismaissa järjestökenttä ja valtio ovatkin perinteisesti olleet läheisessä kanssakäymisessä.

Toimivan demokratian pohjana olevaa kansalaisten materiaalista turvallisuutta nakertamalla voi työn väheneminen johtaa myös länsimaista mallia legitimoivan markkinatalouden, hyvinvointivaltion ja demokratian välisen liiton murtumiseen. Palveluyhteiskunnan kehittymiseen ja työvoimakustannusten alentamiseen keskittymisen sijaan tulisikin pohtia demokratian mahdollisuuksia työyhteiskunnan heiketessä. Tähän tarvitaan uudenlaista yhteiskuntasopimusta. (Beck 1999, 41, 116–122.) Palkkatyön vähenemisen ongelmaa yhdysvaltalaisesta perspektiivistä käsitellyt Jeremy Rifkin pitää keskeisenä yksilön roolin uudelleenmäärittelyä. Vahvempi yhdistystoiminta voisi muodostaa suojan globaaleja markkinavoimia ja heikkoa hallintoa vastaan. Käyttämättömän työvoiman valjastaminen kolmannen sektorin toimintaan on vaihtoehto harmaan talouden, rikollisuuden ja epätoivon kasvulle talouskeskeisessä yhteiskunnassa. (Rifkin 1997, 234, 237.)

André Gorzin mukaan työ ei ole enää vapautta, koska se on työntekijälle ja -antajalle enemmän rahanansaintakeino kuin itsenäisiä päämääriä sisältävää toimintaa. Työn lakkauttaminen ei merkitsisikään ponnistelun ja itsensä hyödylliseksi tekemisen päättymistä vaan vapauttaisi ihmiset ostamasta oikeutta elämiseen elämänsä myymällä. Keynesiläinen täydytyöllisyys ei ole automaation kehittyessä enää saavutettavissa, joten edessä on valinta työttömyysyhteiskunnan ja vapaa-ajan yhteiskunnan väliltä. (Gorz 1982, 18–19.)

Philippe van Parijs erottelee perustulopohdinnoissaan muodollisen ja todellisen vapauden. Todellisessa vapaudessa ei arvioida ainoastaan henkilön vapautta tehdä, mitä tahtoo, vaan myös tekemiseen käytössä olevia keinoja ja mahdollisuuksia, joita jaetaan rawlsilaiseen tapaan: Joillakuilla voi olla muita enemmän vain, jos huono-osaisimpien tilanne ei sen vuoksi huonone. Kyse ei ole vain kulutusvalinnoista vaan vapaudesta valita eri elämänpolkujen ja -tapojen joukosta omansa. (Van Parijs 1995, 4–5, 33.) John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriassa olennaisena osana ovat myös omanarvontunto ja itsekunnioituksen hyvä, jotka saavutetaan toteuttamalla tyydyttävää elämänsuunnitelmaa, jota muut ihmiset arvostavat (Rawls 1988 248–249). Perustulo ja kansalaistyö voidaankin nähdä ratkaisuin nimenomaan työn yhteiskunnan muutosten myötä epävarmaan tilanteeseen joutuneiden ihmisten omanarvontunnon ja sen myötä yhteiskunnan yhtenäisyyden säilyttämiseen.

3.2 Perustulon määritelmiä

Perustuloidean varhaisimpana esittelijänä pidetään brittiläistä Thomas Painea, joka ehdotti valtion kaikille yli 21-vuotiaille maksamaa perustuloa, perusteena osuus yhteisen kansallisoimaisuuden tuotosta. Sosiaalisen ja kansallisen osingon ajatus esiintyykin monissa 1800–1900-luvun taloustieteen ja sosiologian teksteissä. Brittimajuri Clifford Douglasin sosiaalisen osingon mallissa pyrittiin lisäämään kansalaisten ostovoimaa rahaa jakamalla. 1930-luvun lamakauden myötä ajatuksen takana oli kokonainen kansanliike, joka kuitenkin hiipui valtion roolia kysynnän lisäämisessä korostavan keynesiläisen talouspolitiikan nousun myötä. Sosiaalipolitiikan puolella brittipoliitikko Juliet Rhys-Williamsin vuoden 1943 perustuloehdotus hävisi William Beveridgen ideoimalle syy- ja ansioperustaiselle mallille, johon monet länsimaiden sosiaaliturvamallit perustuvat. (Ylikahri 2007, 18.)

Hyvinvointivaltioiden kyky turvata kansalaistensa hyvinvointi on kuitenkin 1990-luvun lamasta lähtien pääasiassa heikentynyt. Globaali kilpailu, teknologinen kehitys, pirstoutuneet työmarkkinat ja ympäristökriisi luovat uusia haasteita ja epävarmuutta. Ympäristön asettamat rajat kyseenalaistavat myös talouskasvun ja hyvinvoinnin yhteyden. Perustulo nähdäänkin ratkaisuna moneen yhteiskunnalliseen haasteeseen: rakenteelliseen työttömyyteen, silpputyöhön, byrokratian monimutkaisuuteen ja jopa ennustettuun työelämän robotisaatioon

myös älyllistä suorituskyyä vaativien töiden osalta. Työn arvoa korostava ja yksilöä syylistävä politiikka voi muuttua rakenteelliseksi väkivallaksi työtöntä kohtaan. Samalla osa hoivan ja ympäristön kunnossapidon piiriin kuuluvasta yleishyödyllisestä työstä määrittyy työksi vain markkinoiden välityksellä. (Perkiö & Kajanoja 2015, 268–269, 277–278.)

Perustulon ideana on kaikille kansalaisille automaattisesti ja ehdoitta maksettava kuukausittainen rahamäärä (Ylikahri 2007, 14). Perustulomalleja on erilaisia. Osittainen perustulo ei kata minimoimeentuloa, joten tarveharkintainen sosiaaliturva on tarvittaessa yhä käytössä (Lahtinen 1992, 137). Malli mahdollistaa aktivointipolitiikan, mutta vie tavoiteltua yksinkertaisuutta. Toinen tapa aktivointiin on kansalaistuloksi ja kansalaispalkaksi kutsuttu malli, jossa maksun edellytyksenä on yhteiskunnallisesti hyödyllinen työ esimerkiksi järjestösektorilla. (Kopra 2007, 13). Kansalaispalkkaa muistuttava malli on Anthony Atkinsonin alun perin esittämä osallistumistulo, jonka saamiseksi on osoitettava olevansa esimerkiksi töissä, työtön työnhakija, palkattomassa työssä oleva tai opiskelija (Andersson & Kangas 2002, 296). Tällaisten mallien käytännön ongelmaksi voi muodostua seuranta ja yleishyödyllisen työn määrittäminen. Myös vastikkeellisuus sinällään on perustulon idean kannalta hieman ristiriitainen tavoite, jos lähtökohdaksi otetaan järjestelmän yksinkertaistaminen ja ihmisarvokysymykset. Muun muassa näihin ongelmiin pyrin tutkimuksessani löytämään vastauksia.

Yhteiskunnallisen osingon termiä käytetään, kun halutaan korostaa kansalaisten oikeutta saada osuus tuottavuuden kasvusta ja aiempien sukupolvien kartuttamasta kansallisomaisuudesta (Ylikahri 2007, 15). Kopra (2007, 13) puhuu kansalais- ja sosiaalisesta osingosta ja huomauttaa, että tällaiseen osinkoon ei liity vaatimusta elämiseen riittämisestä, kuten perustulossa. Perkiö (2014, 7) mainitsee yhtenä mallina myös sosiaalisen osuuden tai peruspääoman, jossa henkilö saa tiettyyn ikään tullessaan kertaluontoisen ”perintöosan”, jonka ehtona saattaa olla esimerkiksi suoritettujen toisen asteen opinnot.

Negatiivinen tulovero taas määrittää verotettavalle tulolle alarajan, jonka alle jäävien ansioiden päälle maksetaan tulotukea ja ylittävistä tuloista veroa. Perustulosta poiketen rahaa ei makseta kaikille, vaan vain pienituloisimmille. (Ylikahri 2007, 15–16.) Mallin kehittäneen Milton Friedmanin tavoitteina olivat yksilöllisen vastuuntunnon kohoaminen, kansakunnan kahteen luokkaan jakautumisen loppuminen, menojen ja byrokratian vähentäminen sekä suojaverkon luominen jokaiselle. (Friedman & Friedman 1982, 147.) Perustulosta poiketen negatiivinen tulovero ei ole riippumaton henkilön muista tuloista (Särkelä ja Eronen 2007,

160). Progressioastetta voidaan kuitenkin säädellä, joten väitetty eriarvoisuuden lisääntyminen ei välttämättä ole mallin automaattinen seuraus. Perustulosta poiketen negatiivinen tulovero kuitenkin jakaa ihmiset kustantajiin ja tuensaajiin. Malli myös vaatii reaaliaikaista informaatio kansalaisten tuloista ja menoista. Tähän vaaditun järjestelmän kalleus ja monimutkaisuus sotivat perustulon yksinkertaistamisajattelua vastaan. (Kopra 2007, 16–17.) Verojärjestelmän kautta toimivana negatiivinen tulovero ei toisaalta vaatisi uusia hallinnollisia kerroksia ja järjestelmän piiriin kuuluvat olisi helppo rajata. Verotuksen muuttaminen vuosipohjaisesta kuukausipohjaiseksi saattaa tulla mahdolliseksi lähivuosina toteutuvan kansallisen tulorekisterin myötä. (Forss & Kanninen 2014, 41–42.)

Useimmiten perustulo määritellään verottomaksi, noin 300–700 euron välillä olevaksi etuudeksi. Olennaista perustulomalleissa on sosiaaliturvan yksinkertaistaminen ja sovittaminen verojärjestelmään. Pyrkimyksenä on välttää kannustinloukut, joissa sosiaaliturvan pieneminen tekisi työnteosta kannattamatonta. Perustulomalliin liittyy olennaisesti myös noin 40–60 prosentin tasaveromalli. (Kopra 2007, 15.) Perustulon käyttöönoton seurannaisvaikutusten arvioinnissa on apua mikrosimulaatiomalleista, joissa tietokoneohjelmalla voidaan mallintaa väestön tulonsiirtoja ja välittömiä veroja. Perustulon kohdalla tällaiset mallit eivät kuitenkaan anna luotettavaa tietoa pitkän aikavälin vaikutuksista, koska mallit eivät sisällä uudistusten tuomia käyttäytymismuutoksia. (Honkanen 2007, 51–52.)

Perustulon mitoittaminen kannustavaksi, muttei liian kalliiksi on haastavaa. Yksi ratkaisuehdotus on perustili-malli, jossa tulonsiirrot muutettaisiin lainapohjaisiksi. Kaikilla kansalaisilla olisi perustili, jolta voisi tarvittaessa nostaa rahaa esimerkiksi opiskeluun. Palkkatöihin siirryttäessä lainaa maksettaisiin tietyn tulotason ylittyessä takaisin. Perustulokin voitaisiin merkitä verotuksessa osittain lainaksi, jos ansiotuloja ei vuoden aikana ole ollut. Näin eliminoitaisiin mahdollisuus passiiviseen elämäntapaan. Perustilimallia voitaisiin myös poliittisesti säätää lainaehtojen ja perustulo-osuuden mukaan, kunhan universaalisuuden periaate säilytettäisiin. (Hamilo 2013, 19–20, 24–25.) Kelan perustuloraportissa perustilimallin testaamista pohditaan yhtenä vaihtoehtona, mutta se todetaan hallinnollisesti melko hankalaksi toteuttaa (Kangas & Pulkka 2016, 217). Tässä tutkimuksessa keskityn osallistumistulomalleihin. Valintaani perustelen tarkemmin alaluvussa 3.4.

3.3 Perustulo maailmalla

Täysimittaista perustuloa ei ole otettu käyttöön missään, mutta erilaisia kokeiluja on tehty. Brasiliassa perustulosta säädetty laki ei ole toistaiseksi johtanut perustulon käyttöönottoon. Namibialaisessa kylässä vuonna 2008 aloitetun, noin 12 euron kuukausittaisen perustulon sisältävän kokeilun katsottiin lisänneen kyläläisten taloudellista toimeliaisuutta, sosiaalista aktiivisuutta ja lasten koulunkäyntiä sekä vähentäneen aliravitsemusta ja rikoksia. (Suopanki & Perkiö 2012, 7–8.) Kelan perustuloraportti (Kangas & Pulkka 2016, 23) kuitenkin sivuuttaa kyseisen kokeilun tieteellisen kirjallisuuden ja arvioinnin puutteen vuoksi. Globaalissa mittakaavassa perustuloa ajaa erityisesti Basic Income Earth Network eli BIEN, jonka 20 kansallisesta jäsenjärjestöstä yksi on Suomen perustuloverkosto (Perkiö 2014, 30). Perustulokeskustelu näyttääkin olevan vilkasta monissa maissa ympäri maailmaa.

Saksassa perustulokeskustelu liittyy varsinkin työttömyysturvan ja sosiaaliavun muokkaamisen herättämään kritiikkiin (Honkanen 2009, 644). Irlannissa perustulosta keskusteltiin erityisesti 1970–90-luvuilla. Espanjassa vuoden 2007 finanssikriisi keskeytti juuri asetetun komitean selvitystyön perustulon toteuttamiseksi. Pohjoismaissa keskustelu on keskittynyt Tanskaan ja Suomeen. Etelä-Afrikassa perustuloa ajoi kansanliike ja mallin toteutusta tutki- maan nimitetty komitea, mutta malli kaatui lopulta hallituksen vastustukseen. (Perkiö 2014, 32–42.) Sveitsissä perustulosta tehtiin kansalaisaloite, mutta kansanäänestyksessä malli tyrmättiin ja vastustajat pitivät ehdotettua mallia epärealistisena (Yle 2016). Belgiassa keskustelu on ollut vilkasta erityisesti filosofi Philippe van Parijsin ansiosta. Myös Hollannissa perustulokeskustelulle on kansaneläke-, opintotuki- ja toimeentulokijärjestelmien myötä ollut jo pitkään otollinen pohja. Eri maiden perustulokeskusteluun vaikuttaakin institu- tio-naalinen lähtötilanne. (Kopra 2007, 11–12.) Tämä on syytä huomioida tarkasteltaessa perus- tulon edellytyksiä Suomen kontekstissa.

Laajempiakin, jopa globaaleja perustulojärjestelmiä on kaavailtu. Philippe Van Parijs on esittänyt Euroopan laajuista perustulosysteemiä, jonka perustelut liittyvät esimerkiksi alu- eellisen tasa-arvon edistämiseen, talouden puskurointiin ja koko Euroopan unionin olemas- saolon oikeutukseen (Van Parijs 2013). Käytännössä kansalaisuuteen perustuva malli olisi ongelmallinen ainakin EU-tasolla, joten asuinpaikka saattaisi olla parempi lähtökohta perus- tulon maksamiselle (Atkinson 2013a, 34). Myös osallistuminen yhteiskuntaa hyödyttävään

toimintaan voitaisiin tällöin liittää malliin (Atkinson 2013b, 9). Myös kulutuskysyntää lisäävän kansalaisosingon maksamisesta suoraan kansalaisille on esitetty ehdotuksia.

Perustulosta on siis puhuttu paljon. Käytäntöön, saati tutkimusdataan asti ei ole juuri päästy, mutta perustuloa muistuttavia järjestelmiä löytyy. Alaskassa kansalaisille maksetaan vuosittain osinkoa luonnonvaroista saatavista tuloista ja maksun suuruus vaihtelee hakijoiden määrän ja markkinoiden mukaan muutamasta sadasta jopa kahteen tuhanteen dollariin (State of Alaska 2016). Iranissa öljyn hinnan nostamista kompensoidaan pienellä kuukausittaisella tuella. Keskimääräisen tulotason alapuolella oleville tarkoitettua tuesta tehtiin käytännön vaikeuksien vuoksi universaali. Iranissa ja Alaskassa perustulojärjestelmä onkin lähinnä talouspolitiikan sivutuote ja mallien käyttökelpoisuutta perustulokeskustelussa voidaan kritiikoida viittaamalla muun muassa niiden epätyypilliseen rahoitustapaan sekä epävarmaan ja riittämättömään rahamäärään. Jaettaviin resursseihin perustuva järjestelmä saattaa myös heikentää muuta tulojakoa. (De Wispelaere 2015, 33–37.) Tutkimukseni kannalta käyttökelpoisinta tietoa perustulon vaikutuksista tarjoavatkin vuosina 1968–1980 Pohjois-Amerikassa tehdyt viisi ensisijaisesti työmarkkinavaikutuksiin keskittyvää negatiivisen tuloveron kenttäkoetta, joita tarkastelen seuraavaksi.

Neljässä yhdysvaltalais tutkimuksessa selvitettiin työmarkkinamuutosten lisäksi muun muassa perhe- ja terveysvaikutuksia. Kokeissa tutkittiin esimerkiksi vaikutuksia kaupungissa ja maaseudulla sekä yksinhuoltajien aseman muutosta. Perheiden kokonaistyöpanoksen todettiin vähenneen hieman, nuorten kohdalla syynä saattoi olla panostus koulutukseen. Eniten keskustelua herätti avioerojen määrän huomattava kasvu. Tämä myöhemmässä tutkimuksessa kyseenalaistettu tutkimustulos oli merkittävä syy jatkotoimenpiteiden puutteeseen. Kanadassa, Manitoban Dauphinissa vuosina 1974–1979 tehdyssä MINCOME-kenttäkokeessa koko alueen väestö kuului kokeilun piiriin. Tulosten analysointi jäi kuitenkin puolitiehen rahoituksen puutteen ja poliittisten muutosten vuoksi. Viime aikoina kokeilun heikosti analysoituja dokumentaatioita on otettu uuteen käsittelyyn. (Forget 2011, 2–5, 7.)

MINCOME-kokeen tuloksia uudelleen tarkasteltaessa kokeiluun osallistuneiden sairaaläkäyntien, erityisesti tapaturmiin ja mielenterveyteen liittyvien, todettiin vähenneen suhteessa vertailuryhmiin. Vain kolmannes perheistä kelpuutettiin kokeeseen, mutta kokeilulla näyttää olleen sosiaalista vaikutusta myös tuen ulkopuolella olleisiin perheisiin. Aiemmistä tutki-

muksista poiketen merkkejä syntyvyyden tai avioerojen lisääntymisestä ei löytynyt. Talouden tasaannuttua 1980-luvulla talouden kehityssuuntia pohtimaan asetettiin komissio. Vuoden 1986 raportissa suositellaankin taas perustulomallia. Hyväksyttävyyden lisäämiseksi komissio esitti ehdotuksia myös etuuden vastikkeellistamiseksi nuorten kohdalla. Vastikkeeksi olisi tällöin kelvannut esimerkiksi aktiivinen työnhaku tai osallistuminen paikallisiin koulutuksiin. (Forget 2011, 9–10, 22.) Lahtinen (1992, 73) viittaa yhdysvaltaisten tuloverokokeilujen tuloksiin nuorten selvemmin vähenevästä työssäkäynnistä todetessaan, että nuorten perustulon tulisi ehkä olla hieman yleistasoja pienempi.

Widerquist toteaa pohjoisamerikkalaisten tuloverokokeilujen tulosten kelpaavan sekä mallin puoltajien, että vastustajien käyttöön. Tieteellisiä johtopäätöksiä onkin tehtävä harkitusti. Kokeilut kuuluivat ensimmäisiin laajoihin kenttäkokeisiin, joten tiedon arvo olikin ehkä enemmän kokeen suorittamisessa kuin tuloksissa. Ainakin Seattlen ja Denverin kenttäkoetta aiottiin jatkaa osalla tutkimusjoukosta kaksikymmentä vuotta. Päätös peruttiin, mutta tutkimusjoukkoon kuuluvilla oli ilmeisesti jossain vaiheessa käsitys tuen jatkumisesta pitkään, joten käyttäytymiseen ei ehkä ole vaikuttanut tieto tilanteen väliaikaisuudesta. Kokeissa testattiin useita tuen tasoja optimaalisen tason löytämiseksi. Tulosten mukaan työelämästä ei tuen myötä juuri vetäydytty, eikä työnteko vähentynyt siinä määrin, että se olisi uhannut mallin rahoitusta. Vaikutus työpanokseen oli ylipäänsä vähäinen ja kyse lienee lähinnä siirtymäajan pitenemisestä työttömyyden sattuessa. Tulokset myös keskittyvät lähes yksinomaan työn tarjontaan, eivät kysyntään. (Widerquist 2005, 49–60, 63.)

Milton ja Rose Friedman toteavat pitkään ajamansa negatiivisen tuloveron toteutuksen epäonnistuneen, koska ohjelmaa päädyttiin poliittisten paineiden takia tarjoamaan muiden ohjelmien lisänä niiden korvaamisen sijaan. Myös tuen määrä on ollut liian korkea, jotta syntyisi kannustetta tulojen ansaitsemiseen. Friedmanit toteavat negatiivisen tuloveron toteutuksen olennaisiksi esteiksi tuensaajien, osavaltion, viranomaisten ja hyvinvointibyrokraatian hyötymisen nykyisistä ohjelmista sekä uudistajien keskinäisen ristiriidan ajettavista tavoitteista. (Friedman & Friedman 1982, 152–153.) Tuloverokokeiden tuottama tieto on kuitenkin käyttökelpoista tämänkin tutkimuksen kannalta ja siihen palataan luvussa kuusi.

3.4 Perustulokeskustelu Suomessa

Perustulokeskustelun aktiivisuus nimenomaan Suomessa lienee pitkälti Osmo Soininvaaran jo yli 35 vuotta kestäneen aktiivisuuden ansiota (Ylikahri 2012, 103–104). Työttömyys ja työvoiman kysynnän lasku 1980- ja 1990-luvuilla nähtiin merkiksi automatisoitumisen ja globalisaation aiheuttamasta työn loppumisesta. Ratkaisuina nähtiin työn jakaminen, kolmannen sektorin työ ja perustulo. 2000-luvulla keskustelua herätteli prekariaattiliike vaati- malla perustuloa epävarmoissa työsuhteissa työskentelevien neuvotteluvoiman kasvatta- miseksi. Vihreiden vuoden 2007 eduskuntavaalien alla julkaistu perustulomalli ja Vasem- mistonuorten Massit massoille -kampanja ovat myös pitäneet perustuloa otsikoissa. (Suo- panki & Perkiö 2012, 6–7.) Tällä hetkellä keskustelua siivittää suunniteltu perustulokeilu.

Perustuloa kannatetaan laajasti, mutta ideologiset lähtökohdat vaihtelevat. Yleensä oikeisto- puolella kannatetaan niukkaa perustuloa, joka purkaisi tulonsiirto- ja palvelutarpeita ja kan- nustaisi matalapalkkatöihin. Vasemmistossa taas korostetaan perustulon tuomaa valinnan- vapautta ja mahdollisuutta kieltäytyä huonoista työehdoista. Epäluuloisimmin perustuloon on suhtauduttu sosiaalidemokraattien ja ammattiyhdistysliikkeen piirissä, koska sen koetaan vähentävän sitoutumista palkkatyön yhteiskuntaan ja lisäävän matalapalkkatyötä ja hyvin- vointivaltion rakenteiden purkamista. (Perkiö & Kajanoja 2015, 274–275).

Perustulon toteutukseen on ehdotettu sekä nykyjärjestelmää asteittain muuttavaa menetel- mää, että kaiken laittamista kerralla uusiksi, koska nykyjärjestelmää pidetään jo liian moni- mutkaisena paikattavaksi (Kopra 2007, 10). Kajanoja (2012, 16) kannattaa asteittaista siir- tymistä perustuloon ja näkee esimerkiksi paikkakunta- ja kansalaisryhmäkohtaiset kokeilut tapana kartoittaa perustulon vaikutuksia ihmisten käyttäytymiseen. Julkusen mukaan perus- tulon piirteitä on pohjoismaisessa mallissa jo olemassa: 0–17-vuotiaiden lapsilisät, 65 vuotta täyttäneiden kansaneläke ja näiden välissä perusturvaetus. Opintoraha ja koti- ja omaishoi- dontuet lähestyvät osallistumistulon ideaa. (Julkunen 2009, 262.)

Perustulosta on tehty Suomessa paljon tutkimusta ja analyysia. Raija Julkunen tarkastelee, millaisilla kehystyksillä ja diskursseilla perustuloa ajetaan poliittisille asialistoille ja jaotte- lee esimerkiksi työhön liittyvät perustulodiskurssit kuuteen luokkaan: vähän tuottavan ja

matalapalkkaisen työn edistäminen, työn käsitteen laajentaminen, elämänsäkulun pirstaloittaminen, pienimuotoisen yrittämisen tukeminen, talouskasvun arvostelu ja työhön sitomattoman ihmisarvon puolustaminen. Perustulokeskustelu on voimistunut ainakin työttömyyden kasvaessa ja vaalien lähestyessä. (Julkunen 2009, 179–181, 262–263, 268.) Anita Mattila taas tutkii väitöskirjassaan yhdeksän erilaisen perustulomallin tarkoitusta ja ongelmia ja pyrkii tulosten pohjalta rakentamaan käytännön kokeiluun parhaiten soveltuvia malleja. (Ks. Mattila 2001.) Yksilönäkökulma ja kolmas sektori näyttävät jäävän kotimaisessa perustulotutkimuksessa vähälle huomiolle. Tutkimukselleni tuntuisi näin ollen olevan tarvetta.

Anderssonin ja Kankaan kyselytutkimuksen mukaan eläkeläiset ja keski-ikäiset suhtautuvat perustuloon keskimäärin varauksellisemmin kuin nuoret ja 50–64-vuotiaat. Sukupuolten välillä oleellisia eroja ei ole, alueellisesti maaseutuväestö suhtautuu perustuloon kaupunkilaisia myönteisemmin. Koulutetut ja suurituloiset suhtautuvat perustuloon muita varauksellisemmin. Yksilön tai yhteiskunnan vastuuta korostavien näkökantojen vaikutus näkyy: Kansalaispalkan kannatus korostuu yhteiskunnan vastuuta korostavien keskuudessa. Puoluejaossa tämä näkyy erityisesti vasemmistoliiton ja vihreiden kohdalla. (Andersson & Kangas 2002, 297–303.) Kelan toimesta vuoden 2002 kyselytutkimus toistettiin vuonna 2015. Merkittäviä muutoksia perustulon kannatuksessa ei havaittu. (Kela 2015.)

Perustulosta vuonna 2013 tehty kansalaisaloite ei saanut tarvittavaa 50 000 allekirjoitusta määräaikaan mennessä (Perkiö 2014, 5). Anderssonin ja Kankaan kyselytutkimuksesta selviääkin, että Suomessa perustuloa kannatetaan riippumatta esitetystä mallista, mutta kysymyksen muoto ja ehdotettu malli vaikuttavat vastauksiin. Työntekoa ja perusturvaa yhdistävä osallistumistulomalli kerää odotetusti suurimman, jopa 80-prosenttisen kannatuksen. (Andersson & Kangas 2002, 297.) Kopra (2007, 92) pitääkin perustulon suurimpana esteenä kansalaisten vastikkeettomuudelle antaman hyväksynnän puutetta. TNS Gallupin toteuttamassa puolueiden yhteistutkimuksessa näkemyksiä perustulosta kysyttiin Kansallisen Sivistysliiton toimesta. 72 prosenttia kaikista vastanneista katsoi, että valtiolla tulisi olla oikeus vastikkeeseen kansalaispalkasta. (Jaskari 2007, 109–112.) Perkiö (2012, 61–62) toteaaakin useiden tutkimusten pohjalta, että perustuloaloitteet on vastikkeellisuuteen liittyvän normin vuoksi osattava kehystää ihmisten oikeudentuntoon vetoavasti. Mieliopidetutkimusten tulokset antavatkin perusteita keskittyä osallistumistulomallien tarkasteluun.

3.5 Perustulon laskeminen ja hallinto

Seuraavaksi tarkastelen perustulon taloudellista ja hallinnollista puolta. Tutkimuksen kannalta huomionarvoisia ovat erityisesti vasemmistoliiton osallistumistulomallia muistuttava ehdotus sekä Jürgen De Wispelaeren esittämä kritiikki perustulon hallinnointia kohtaan.

Tuloverotuksen muuttaminen on perustulojärjestelmän olennainen osa, sillä seurausten laskeminen on muihin verotusvaihtoehtoihin verrattuna helppoa. Tietystä tuloluokasta eteenpäin verotus järjestettäisiin niin, etteivät nettotulot perustulon palkan päälle tullessa nousisi muilla kuin pienimmillä tuloluokilla. Yleensä pyrkimyksenä on kustannusneutraalius, mutta nettotuloissa tapahtuu aina siirtymiä henkilöiden, kotitalouksien ja väestöryhmien kesken. (Honkanen 2012, 69–71.) Perustulomalleihin liittyy usein tasavero, joka yksinkertaistaa tuloverojärjestelmää ja auttaa selvittämään perustulon rahoittamiseksi vaaditun tuloveron tason. Progressiivinenkin veroasteikko on suunniteltavissa, mutta monimutkaisempi. Tarvittaessa tuloverotusta voidaan täydentää esimerkiksi kulutus-, varallisuus-, ja ympäristöverotuksella, mutta haasteina ovat pienituloisten kärsiminen kulutusveroista sekä tuoton ja kohdentumisen arviointi. Myös eri instituutioiden asema veron saajina on ratkaistava. (Honkanen 2012, 73–75.) Perustulon toteuttamisessa sosiaali-, työllisyys- ja talouspolitiikkaa onkin tarkasteltava kokonaisuutena (Kopra 2007, 94.)

Perustuloa talouskasvun edistäjänä puoltaa erityisesti negatiivisen tuloveron malli. Perustulon kuitenkin myös kritisoidaan estävän taloudellista kasvua joutenoloon kannustamalla. Yhtenä ratkaisuna voi olla talouskasvun pakosta vapauttavan keinovalikoiman muodostaminen, jossa yhtenä osa-alueena olisi perustulo suorana sijoituksena sosiaaliseen pääomaan, kuten kolmannen sektorin ja sosiaalisen vapaaehtoistalouden toimintoihin. Tällöin korostuisivat talouslaskun kannattajien ajamat ekologiset ja sosiaaliset investoinnit. Tällaisessa kohtuutalouksmallissa jonkinlainen pakollinen yhteiskuntapalvelu voi olla tarpeellinen lisä taloudellisen ja ekologisen kestävyuden saavuttamiseksi. (Andersson 2012, 92–95, 99.)

Vihreiden nykyisessä perustulomallissa etuuden taso on perusturvan mukaiset 560 euroa. Etuus korvaisi kaikki sosiaaliturvan vähimmäisetuudet, mutta syyperusteiset tuet, kuten ansiosidonnainen työttömyystuki, maksettaisiin edelleen tuen päälle. Ansiotuloverotus asettuu

tulotason mukaan 41–49 prosenttiin, pääomatuloverotus taas 33–35 prosenttiin. Kustannusneutraalin mallin rahoitus on tasapainotettu kiinteistö- ja ympäristöveroja nostamalla. Nuorten kohdalla Vihreät korostaa syrjäytymisen ehkäisemiseksi tehtävien aktivointitoimien merkitystä. Perustuloon voitaisiin esimerkiksi liittää nykyisen kaltainen linjaus tuen maksamisesta alle 25-vuotiaille vain työtä tai opiskelua vastaan, mikä edellyttää riittävää opiskelupaikkojen määrää. Aktiivisiin työllistämisen- ja kouluttamistoimenpiteisiin osallistuville tuki maksettaisiin normaalisti. (Vihreä perustulo 2015.) Vastikkeettomuus ei toteudukaan täysin edes perustulon nimellä kulkevissa malleissa vaan osallistumistulon ja aktiivisen työpolitiikan piirteitä säilytetään tarpeen mukaan. Kopra (2007, 79) kritisoi Vihreiden mallin ympäristöverorahoitettisuutta: Mikäli ohjausvero toimii, verotulot eivät juuri kasva.

Vasemmistoliiton perustulomallissa korostuu köyhyiden vähentäminen tuloeroja tasaaamalla. Mallissa jokaiselle Suomessa pysyvästi asuvalle ei-eläkeläiselle maksettaisiin 620 euroa kuukaudessa. Lisäksi olisi mahdollisuus 130 euron lisätukeen esimerkiksi työttömyyden, sairauden tai lasten kotihoidon perusteella. Mallia valmisteltaisiin nostamalla takuueläke ja perusturvaetuudet 750 euroon kuukaudessa. Ansiosidonnaiset etuudet, asumistuki ja toimeentulotuki jäisivät täydentämään perustuloa. Veroprosentti olisi 32–57 prosenttia ja hyötyjiä noin 60 prosenttia väestöstä. (Vasemmiston perustulo 2012.) Perustulon päälle maksettava lisätuki on vaihtoehto, jota on syytä tutkimushaastatteluissani käsitellä.

Myös perustuloon nihkeästi suhtautunut SDP on reagoinut valtavirtaistuneeseen keskusteluun. Demarinuorten yleisturvamallissa viimesijainen toimeentuloturva, sosiaaliturvan vähimmäisetuudet sekä opinto-, asumis- ja kotihoidontuet yhdistetään yhdeltä luukulta saatavaksi yleisturvaksi. Kolmiportaisen mallin matalin korvaus eli takuutulo maksettaisiin valmisteilla olevaa kansallista tulorekisteriä hyödyntäen automaattisesti, kun henkilön tulot laskevat alle asetetun vähimmäistoimeentulon. Korkeammassa tukitasoissa säilyisi tarveharkintaisuus ja omien työllistämismahdollisuuksien parantamisesta palkittaisiin. Myös vapaaehtoistoiminnan muodot kelpaisivat nykyistä joustavammin tuen perusteiksi. Vähentämällä tuen määrää tulojen kasvaessa pyritään korostamaan työnteon kannattavuutta. Yleisturvaa voisi käyttää myös palkkatukena tai yrittäjän starttirahana. (Demarinuoret 2015.)

De Wispelaere toteaa väitöskirjassaan useiden maiden esimerkkejä hyödyntäen, että perustuloa on poliittisesti vaikea saavuttaa. Suorat yritykset ovat epäonnistuneet jossain vaiheessa

lainsäädäntöprosessia. De Wispelaere kritisoi myös ajatusta vähittäisestä siirtymisestä perustuloon, koska vähänkin vastikkeellisuuteen perustuvat muutokset saattavat lähteä päinvastaiseen suuntaan kuin perustuloa ajavat odottivat. Tärkeintä onkin varmistaa poliittisen tuen riittävä määrä prosessin kaikissa vaiheissa. (De Wispelaere 2015, 44–48.)

Perustuloon liittyy kuitenkin useita poliittisia tavoitteita. De Wispelaerella on eritelty kahdeksan perustuloehdotuksiin liittyvää ulottuvuutta: universaalisuus, yksilöllisyys, ehdollisuus, yhdenmukaisuus, ajoitus, toimeenpanon tapa, anteliaisuuden taso ja rahoitus. Yksilöllisyyteen liittyy valinta tuen kohdistamisessa kaikille tai eri lailla määritellyille kotitalouksille. Ajoitus viittaa etuuden maksamisen tiheyteen ja mahdolliseen rajoitettuun keston, anteliaisuus taas etuuden tasoon ja säädettävyyteen. Rahoituksessa mahdollisuuksina ovat esimerkiksi Alaskan tapaan yhteisten luonnonvarojen hyvittäminen tai verotuksellisin keinoin rahoitettava perustulo. (De Wispelaere 2015, 49–61.) Osallistumistulon kannalta on järkevää suomalaisen keskustelun kontekstissa olettaa yksilöllinen, kerran kuussa maksettava etuus, joka rahoitetaan pitkälti samalla tavalla kuin nykyinen järjestelmä ja jonka etuustaso on lähellä nykyistä toimeentuloturvan perusosaa. Tämän tutkimuksen kannalta universaalisuutta, ehdollisuutta, toimeenpanon tapaa ja yhdenmukaisuutta on syytä tarkastella tarkemmin.

Ehdollisuus liittyy läheisesti osallistumistuloon, jota tarjotaan kompromissina perustulon oikeuttamiseksi. Perustulon periaatteiden kannalta vastikkeellisuus on ongelmallista, mutta ehdollisuus voidaan piilottaa esimerkiksi liittämällä etuuden taso bruttokansantuloon tai työllisyystasoon, mikä kannustaa useampia ihmisiä jatkamaan työelämässä. Ehdollisuuteen liittyvät myös byrokratian joustavuuden taso ja aktiviteettien rajausta: Tässä kohdataan osallistumistuloon liittyvän yleishyödyllisen työn rajaamisen ongelma. Vaikka perustulossa päädyttäisiin universaalisuuteen eli etuuden kaikkia koskevuuteen, voidaan tukea kohdentaa tietyn ryhmän eduksi. Saantioikeuden lisäksi on tarkasteltava, kuinka etuus on käytännössä saatavilla sitä tarvitseville. (De Wispelaere 2015, 50–54.) Osallistumistulossa kohdentaminen voisi huono-osaisten tukemisen lisäksi tarkoittaa esimerkiksi nuorten erityistä tukea.

Toimeenpanon tavalla tarkoitetaan esimerkiksi eroja verotukseen perustuvan etuuden tai suoran maksamisen välillä. Nykyjärjestelmään heikommin integroidut mallit vaativat enemmän hallinnollisia uudistuksia, mutta saattavat auttaa etuuksien kohdentamisessa. Yhdenmukaisuus taas viittaa etuuden maksamiseen tasasuuruusena kaikille. Tähän voidaan tehdä muutoksia esimerkiksi iän tai alueellisten erojen suhteen. (De Wispelaere 2015, 54–55, 57.)

Yhdenmukaisuuteen, ehdollisuuteen ja toimeenpanon tapaan liittyy esimerkiksi mainittu vasemmiston perustulomalli, jossa perustulon päälle maksettavan lisäosan saisi tietyin ehdoin.

De Wispelaere muistuttaa, että perustulon toteuttamisen hallinnolliset mutkat on otettava vakavasti. Yhtenä toteutuksen ongelmana on tukemisen helppous: yleensä myönteisimmät kannanotot ovat kuuluneet oppositiopuolueista. Monesti perustulo tipahtaa puolueen asialistalta hallitusmahdollisuuksien hämöttäessä, eikä perustuloon liittyviä vahvoja sidosryhmiä ole vaatimassa poliittista vastuuta mielenmuutoksista. (De Wispelaere 2015, 72–73, 78.) Aika näyttää, onko Suomen nykyisen hallituksen kohdalla kyse suunnanmuutoksesta.

3.6 Perustulo sosiaaliturvan uudistamisessa

Osallistumistulon haasteena on kannustavuus ilman aktivoivan työllisyyspolitiikan nöyryyttäväksi koettua pakottavuutta. Seuraavaksi onkin syytä tarkastella perustulon ja aktivoivan työllisyyspolitiikan ympärillä pyörivää keskustelua. Jakosen, Peltokosken ja Toivasen mukaan palkkatyön yhteiskunnan kriisissä suurista työttömyysluvuista on tullut normaaleja ja uusliberaali reaktio keskittyy aktivointitoimenpiteisiin ja sosiaaliturvan kontrolloimiseen. Prekariaatti elää sivussa ammattiliittojen ja instituutioiden suojasta, mutta kokee myös niihin liittyvät rakenteet ja ratkaisut oman tilanteensa kannalta vieraiksi. Suomen eurooppalaisittain heikon irtisanomissuojan ja jatkuvien yt-neuvottelujen vuoksi vakityökään ei ole erityisen turvattu tila. Epävarmuuden lävistäessä koko yhteiskunnan perustulo toimisi pontimena ihmisten aktiivisuudelle. (Jakonen, Peltokoski & Toivanen 2012, 40–42, 45–49, 52.)

Massatyöttömyys johtaa sopimusjärjestelmäjoustoisiin sekä aktiivisuuden ja työmoraalin korostamiseen. Työn mielekkyys, sopivuus ja palkkaus ovat toissijaisia, kun tilanteestaan vastuuseen asetetut työnhakijat painostetaan ottamaan vastaan mitä tahansa työtä. (emt, 2012, 43.) Yksilöllisesti ja yhteisöllisesti mielekkäiden asioiden hoitaminen jää työnhaun ja kursittautumisen paineissa paitsioon. Perustulo olisi korvaus osallistumisesta yhteiskunnalliseen elämään, jossa kilpailukyvyn perusteet rakentuvat. Taustalla on ajatus uudesta yhteisöllisyydestä, jossa yhteiskuntaa rakentavat yritysten sijaan todelliset tarpeensa tuntevat ihmisyyhteisöt. (Peltokoski 2006, 23, 25–26.) Perustulon voi katsoa myös ylläpitävän universaalia sosiaalipolitiikkaa järjestelmän luisuessa kohti pahimpien epäkohtien rahoittamiseen

keskittyvää köyhyyspolitiikkaa. Perustulo uudistaisi sosiaaliturvan ja muokkaisi yksilön ja yhteiskunnan suhdetta kohti itse valittua osallistumisen tapaa. (Kajanoja 2012, 12, 14, 18.)

Sosiaaliturvan vastikkeellisuudessa on kyse yleiseurooppalaisesta kehityksestä. Uudessa sopimuslogiikassa valtio auttaa kansalaista, jos tämä sitoutuu huolehtimaan työkykyisyydestään. (Heikkilä 2006, 32.) 1990-luvun laman myötä Suomessakin alkanutta kehitystä voi kuvata siirtymiseksi hyvinvointivaltiomallista kohti työkyvyn yhteiskuntaa, jossa perusturva tulee työperustaista (Jakonen 2015, 106). Tässä kehityssuunnassa perustulon kaltaisille vastikkeettomille etuuksille ei voi ennustaa varauksetonta kannatusta (Heikkilä 2006, 32).

Passiivinen työvoimapolitiikka viittaa työttömyysetuuksiin, aktiivinen taas työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin. Aktiivista työvoimapolitiikkaa on kritisoitu todellisen työttömyysasteen piilottelusta hyödyttömien aktivointitoimien, ”tempputyöllistämisen” avulla. (Kopra 2007, 73.) Aktiivisesta työvoimapolitiikasta on kuitenkin Suomessakin 1990-luvulta lähtien siirrytty kohti aktivoivaa työvoimapolitiikkaa. Liberalismi luottaa markkinoiden asettumiseen luonnolliseen tasapainoon, mutta uusliberalistisessa työllisyyspolitiikassa markkinoita rakennetaan muokkaamalla työntekijöitä ja -hakijoita markkinoiden tarpeisiin sopiviksi. Ihmisten painostaminen itsensä auttamiseen on kuitenkin ongelmallista, jos yksilön olosuhteita ei tarpeeksi huomioida. (Hänninen 2014, 186–189.)

Työvelvollisuuden tulisi vähentää tukiriippuvuutta ja parantaa työmarkkinakelpoisuutta, mutta velvoite toteutuu usein vain viranomaistulkintojen ja määräysten tottelemisena. Palkassa ja työehdoissa joustamalla markkinoilta oletetaan löytyvän kaikille töitä. Julkinen valta siirtää työllistämisvelvoitetta toisille ja kolmansille osapuolille esimerkiksi kannustamalla työnantajia palkkaamaan työnhakijoita, jotka normaalisti eivät olisi markkinakelpoisia. (Hänninen 2014, 196–200.) Kannustavuuden seuraus ei saisi olla työllistämisen itseisarvo yksilöiden hyvinvoinnin ja toimeentulon tavoittelusta piittaamatta. Sosiaaliturvan vastikkeena edellytetyn toiminnan tulisi aina liittyä kyseiseen sosiaalietuuteen ja auttaa yksilön irtautumista sosiaaliturvan käytöstä. Yksilöllä tulisi myös aina olla oikeus perusturvaan. (Arajärvi 2003, 85–88.) Tämä on perustulon vastikkeellistamisessa ongelmallista. Täyttä vastikkeellisuutta ei ehkä tulisikaan tavoitella, vaan osallistuminen tulisi varmistaa tarkasti mietityllä kannustavuudella tai osallistumisesta maksettavalla korotetulla perustulolla.

Perustulo vaikuttaisi moniin ihmisryhmiin. Sen voi ajatella vahvistavan naisen itsenäisyyttä tai johtavan kotiäitiyhteiskuntaan, jossa naiset jäävät työmarkkinoiden ulkopuolelle (Perkiö 2014, 12). Vapaaehtoiselta vaikuttava kotiin jääminen saattaa käytännössä perustua rakenteellisiin tekijöihin, kuten puolison parempaan palkkaan. Perustulokeskustelussa vaaditaan usein palkkatyön ulkopuolelle jäävän työn, kuten omaishoidon, arvon tunnustamista. (Tuominen 2012, 30–31.) Perustuloon siirtymiseen liitetään usein myös työmarkkinoiden vapauttaminen ja työehtosopimusten yleissitovuuden purkaminen. Perustulon tuoman neuvotteluvoiman sijaan palkkojen pelätään alenevan työnantajan vedotessa pohjana olevaan perustuloon. Paikallinen sopiminen voisi vääristää palkkarakenteita ja vähentää työntekijöiden järjestäytymistä ja keskinäistä solidaarisuutta. (Kopra 2007, 32, 42.) Perustulon kannatusta on lisännyt myös toimeentuloturvajärjestelmän huono kattavuus yrittäjien ja freelanceiden osalta. Perustulomallissa ei tarvitsisi huolehtia keikkatyön aiheuttamista toimeentuloturvan muutoksista takaisinmaksuineen. Toisaalta vakaa toimeentulo mahdollistaa yhteiskunnasta vetäytymisen. Ratkaisuna voisi olla perustulon rinnalla vapaaehtoisuuteen perustuva työtakuujärjestelmä, jossa yleishyödyllistä työtä yhteiskunnan eri sektoreilla tarjotaan korvausta vastaan. (Perkiö & Kajanoja 2015, 270, 274–275, 278.) Työtakuujärjestelmän käytännön toteutuksesta on syytä tutkimushaastatteluisissa kysyä.

Työttömyys ja eläkeläisyys saattaisivat perustuloyhteiskunnassa käsitteinä kadota. Toisaalta yhä useampi haluaa itse päättää, miten työelämäänsä osallistuu. Sosiaali- ja työpolitiikan olisikin tärkeää sopeutua näihin muutoksiin. Perustulo myös pakottaisi tarjoamaan houkuttelevia työolosuhteita ja mielenkiintoisia opetussisältöjä. (Kajanoja 2012, 10–12, 15.) Toisaalta opiskelu- ja työmotivaatio voisi nuorilla heiketä, mitä voidaan pitää perusteena nykymallin mukaiselle vastikkeellisuudelle (Kopra 2007, 55–57). Arajärvi (2003, 83) näkee ongelmana mahdollisen jakautumisen A- ja B-luokan kansalaisiin, kun yhteiskunnan ei tarvitsisi välittää työttömistä. Työttömätkin voidaan nykymallissa jakaa kahteen luokkaan: B-luokkaan kuuluvat tällöin muun muassa kouluttamattomat, pitkäaikaistyöttömät ja ammattiliittoon kuulumattomat, joita kohtaan julkisen vallan kiinnostus on työllistämiprojekteista huolimatta vähäistä (Hänninen 2014, 188, 202). Tässä tilanteessa työn käsitettä pyritään laajentamaan.

Kopra korostaa työn ja työyhteisön positiivisia vaikutuksia elämänlaadulle. Jotta muutenkin harvinaisista kannustinloukuista todella päästäisiin, tulisi perustulon kattaa kaikki etuudet. Työn käsitteen laajentuessa kotitalous- ja vapaaehtoistyö voisivat lisätä työn tarjontaa, mutta

työstä ei suurten ikäluokkien eläköityessä ole avoimilla työmarkkinoillakaan puutetta. Toisaalta esimerkiksi vapaaehtoistyön vaatimustaso ei välttämättä olisi lähtökohtaisesti työmarkkinatyötä alempi ja näin vaikeimmin työllistyville ihanteellinen. (Kopra 2007, 40, 92.) Aktiivisen yhteiskunnan yhtenä ideana kuitenkin on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden säilyttäminen hyvinvointivaltion rakenteita purettaessa, muun muassa parantamalla kansalaisyhteiskunnan mahdollisuuksia ratkaista ongelmia. Samalla ihmisille annetaan mahdollisuuksia mielekkääseen toimintaan palkkatyön ulkopuolella, jolloin lisätään kansalaisten itsestä toimintakykyä ja lievennetään passiivi- ja aktiiviväestön välistä tiukkaa jakoa. Sen sijaan, että palvelut siirtyisivät julkiselta sektorilta markkinoille ja kotitalouksiin, luodaan edellytyksiä kansalaisten itse toteuttamille välitason toiminnoille. Näin vähennettäisiin merkittävästi yhteiskunnan tuottamien hoivapalvelujen tarvetta. (Kasvio 1994, 252–254.) Yksi tapa passiivi- ja aktiiviväestön jaon lieventämiseen ovat välityömarkkinat.

Välityömarkkinat oli vuosina 2007–2013 käynnissä ollut Euroopan sosiaalirahaston kehittämisohjelma, jossa luotiin työllistymispolkuja henkilöille, joille työllistyminen avoimille työmarkkinoille on eri syistä vaikeaa (Kokko 2013a, 112). Välityömarkkinat voidaan nähdä yksilön kannalta pitkäaikaisena olotilana tai väliaikaisena siirtymänä kohti markkinaehtoista työtä. Välityömarkkinoita voidaan pitää myös askeleena kohti osallistumistuloa. Järjestöjen työllistämismahdollisuuksien kannalta toiminnan rahoitusta olisi kehitettävä pitkäjänteisemmäksi ja toimintaa työllistettävien kannalta ennustettavammaksi. (Särkelä ja Eronen 2007, 118, 183–184.) Julkisen sektorin vastatessa pitkäjänteisen toimintaohjelman ylläpidosta voisivat kansalaisjärjestöt olla tärkeä voimavara aktiivisen työvoimapolitiikan toteuttamisessa ja työllistämisesteiden purkamisessa muun muassa vammaisilta. (Kopra 2007, 76.) Lahtisen mielestä, vaikka vammaisia, nuoria ja pitkäaikaistyöttömiä onkin saatu työllistettyä, olisi suurempien vaikutusten aikaansaamiseksi toteutettava kansantaloudellisesti liian suuria projekteja. Työ voi olla myös keinotekoista, leimaavaa, julkista sektoria rasittavaa, pysyvämpää työllistymistä estävää, tarkoitettuja ryhmiä tavoittamatonta ja markkinoita vääristävää. (Lahinen 1992, 66–67.) Viime vuosina suurehkoja alueellisia projekteja on kuitenkin toteutettu, myös Suomessa. Seuraavaksi keskityn niistä erityisesti Paltamossa toteutettuun projektiin.

3.7 Paltamon työllistämishanke

Esimerkki vastikkeellisen sosiaaliturvan ja työtakuun mallista on Paltamossa vuosina 2009–2013 toteutettu Työtä Kaikille -kokeilu, jossa kunnan kaikille työnhakijoille tarjottiin työtä yhdistämällä sosiaaliturvan muodot työstä maksettavaksi palkaksi. Paltamon mallista löytyy käyttökelpoisia esimerkkejä aktivoivan työpolitiikan mahdollisuuksista ja ongelmista sekä työtakuujärjestelmän käytännön toteutuksesta.

Paltamon hanketta alettiin valmistella vuonna 2005. Lähtökohtana oli yhden luokun periaatteella toimivat sosiaali- ja terveystalvet sisältävä täystyöllisyysmalli. Varsinaiseen toteutukseen päästiin vuonna 2009 ja työllistymisen avuksi luotiin välityömarkkinat. (Kokko & Koskinen 2013a, 23–24.) Hankkeella on ollut Paltamolle suurta julkisuusarvoa ja siihen ovat tutustuneet toimijat ympäri maata. Kunnan tavoite järjestelmän yksinkertaistamisesta toteutui pääpiirteissään. Työllistettävien piirissä kritiikkiä herätti kuitenkin koko hankkeen ajan ajoittainen mielekkään työn puute. Myös aktivointiin eli ”pakkotyöllistämiseen” suhtauduttiin aluksi kriittisesti, mutta hankkeen kuluessa kriittisyys väheni merkittävästi. (Laurikainen 2013, 41–42.) Hankkeen aikana sen osa-alueita muokattiin ilmenevien tarpeiden mukaan. Tulevia hankkeita ajatellen on samalla kehitetty hyviä käytäntöjä, kuten terveydenhuoltopalveluiden järjestämisessä haasteena olleen psykiatristen oireiden havaitsemisen avuksi kehitetty Työkyvyn hallinnan toimintamalli, jossa oireiden tunnistamista siirrettiin myös esimiesten ja muiden toimihenkilöiden tehtäväksi. (Kerätär & Soukainen 2013, 40.)

Paltamon hankkeesta on tehty myös kattavaa, monitieteistä arviointitutkimusta, jossa THL on koordinoanut kymmentä toisiaan täydentävää osatutkimusta. (Kokko, Martelin, Linnanmäki, Karjalainen & Koskinen 2013, 46). Arviointikokonaisuuteen sisältyi muun muassa arviointia ennen ja jälkeen työllistymisen ja työttömien ja työllisten sekä kuntien välistä vertailua (Kokko, Linnanmäki & Koskinen 2013, 50). Esimerkiksi terveys- ja hyvinvointivaikutusten arvioinnissa on vertailtu Paltamon työttömien ja työllistettyjen sekä vertailukunta Sonkajärven työttömien terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä indikaattoreita kokeilun eri vaiheissa (Terveys- ja hyvinvointivaikutukset 2013, 63).

Hankkeen työnhakijat on jaettu tutkimuksessa kolmeen eri ikäryhmään: nuoret, 25–50-vuotiaat ja 50–64-vuotiaat (Kokko, Linnanmäki & Koskinen 2013, 51). Nuoret kokivat hankkeen tervetulleena kosketuksena työelämään, mutta kritisoivat työn haastavuuden puutetta. Työkokemuksen kannalta nuoret pitivät parempana talon ulkopuolisia töitä, työvoimatalossa työskentely nähtiin leimaavana. Nuorten passivoitumista ja syrjäytymistä ehkäisevä sosiaalinen tuki on hankkeen selvä vahvuus. (Ylikännö & Jolkkonen 2013, 174.) 25–50-vuotiaiden osalta tarkasteltuja hankkeen kokemuksellisia hyvinvointivaikutuksia todetaan olevan. Toisaalta lähes puolet vastaajista ei ole kokenut hankkeen parantaneen taloudellista tai hyvinvoinnillista tilannettaan. (Kunnari, Keränen & Suikkanen 2013, 188.) 50–64-vuotiaille hanke antoi mahdollisuuden palata työmarkkinoille, mutta moni halusi jatkaa kevyemmiksi koetuilla välityömarkkinoilla (Kokko 2013b, 203). Kokko (2013a, 126) pohtiikin mahdollisuutta työllistää osa työnhakijoista pysyvästi välityömarkkinoille, koska palkkatuettu työllistäminen kuitenkin ylläpitää elämäntilannetta, ammattiosaamista ja työelämätaitoja.

Negatiivisimmin hankkeeseen suhtautuivat keski-ikäiset esimerkiksi palkkakehityksen pysähtymisen takia. Nuorille kokeilu näytti soveltuvan väliaikaisena ja ikääntyneille myös pitkäaikaisena ratkaisuna. (Kokko, Ylikännö & Kunnari 2013, 207.) Keski-ikäisten asenteisiin vaikuttanee myös heidän melko hyvä asemansa työmarkkinoilla: kokemusta ja koulutusmahdollisuuksiakin on vielä, joten työllistämistoimien näkeminen häiritsevänä puuhasteluna voi korostua. Varsinkin ikääntyneillä työttömillä tuntuu välillä olleen eri käsitys elämänsä suunnasta kuin hankkeen toimijoilla ja alussa toiminta saikin huonon tiedotuksen ja työllistettävien omien suunnitelmien kelpaamattomuuden vuoksi pakkotyömaineen (Huotari 2014). Kajanoja (2012, 15) pitää Paltamon mallin ongelmina yhtäältä työpaikkojen ja työllistettävien kykyjen ja kiinnostuksen kohteiden kohtaamattomuutta, toisaalta pakkoa, joka kaventaa osallistumisen motiivit karensin välttämiseen ja työttömyyspäivärahan säilyttämiseen. Aktivointipolitiikan lisäksi on kuitenkin tärkeää huomata myös mallin sosiaali- ja terveyspoliittiset tavoitteet (Hämäläinen, Hämäläinen & Moisio 2013, 264).

Paltamon hankkeen kannustavaa sosiaaliturvaa muistuttavaa palkkamallia pidetään nuoria ja ansiosidonnaiselta päivärahalta tulevia suosivana epätasa-arvoisena. Myös mallin kannustavuus ja kyky suitsia toimeentulotuen tarvetta tai ylivelkaantumista kyseenalaistetaan. (Miten Paltamon kokeilun kokemuksia voidaan hyödyntää? 2013, 323–325.) Jos tukia joudutaan maksamaan vielä sosiaalituista muodostetun palkan päälle, jäävät kustannukset suuremmiksi kuin ilman aktivoivaa hanketta, paitsi jos hankkeen pitkäaikaisvaikutukset voidaan todeta

esimerkiksi sosiaali- ja terveystaloudelliset vaikutuksiltaan niin suuriksi, että säästöjä tai jostain muuta inhimilliseltä kannalta rahanarvoista lopulta syntyy. Paltamon hankkeen päättymisestä on kuitenkin vasta vähän aikaa ja hankkeen loppuraportissa (Kokko & Koskinen 2013b, 58) todetaankin tarve pitkän aikavälin jälkiarvioinnille lähivuosina.

Perustulokokeilua koskevassa keskustelussa kenttäkokeen hyödyllisyyttä on epäilty, mutta Paltamon hankkeen loppuraportista saa paljon käyttökelpoista materiaalia sosiaaliturvan uudistamiseen. Paltamon osallistumista mahdollisiin tuleviin pilottihankkeisiin on perusteltu juuri olemassa olevilla valtakunnallisen työllisyyskokeilun vertailutuloksilla (Paltamon kunta 2014). Etenkin osallistumistulomallin testauksessa olisi syytä ammentaa jo tehtyjen sosiaaliturvakokeilujen onnistumisista ja virheistä. Pohjoisamerikkalaisten tuloverokokeilujen ja Paltamon hankkeen tulosten perusteella osallistumistuloa on tarkasteltava myös hyvinvoinnin kannalta. Seuraavaksi käsitelen vielä välityömarkkinoilla luotuja työllistymisratkaisuja muistuttavaa kansalaistyötä ja sen haasteita.

3.8 Osallistumistulo ja kansalaistyö

Jos työ määrittyy pikemminkin taloudelliseksi toiminnaksi kuin asioiden saattamiseksi tehdyiksi, jää esimerkiksi hoiva helposti työn määritelmän ulkopuolelle, esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan piiriin. Vapaaehtoistoiminnassa kummankaan osapuolen ei tulisi olla toisesta riippuvainen, mutta hoivatyön kentällä näin saattaa käytännössä olla. Kuvaavimpana terminä voikin pitää sinänsä ristiriitaista käsitettä vapaaehtoistyö. Työttömyyskorvauksen eteen tehty työ aliarvostaisi hoivaa, työtä ja ansaitun toimeentulon merkitystä yksilölle. Todennäköinen raportointivelvollisuus ja heikot takeet työn mielekkyydestä eivät tilannetta parantaisi. Ratkaisuna on kansalaistyö: Organisoidun kansalaisyhteiskunnan tekemä työ, josta maksetaan kansalaispalkkaa – josta saa kieltäytyä – ja joka kohdennetaan kansalaisten tarpeisiin. Kansalaistyön mallissa työn sisältöön suhtaudutaan vakavammin kuin vastikkeellisen sosiaaliturvan mallissa. (Kuronen 2015, 141, 154–156, 168, 172–173.)

Kansalaispalkkaan yhdistetty kansalaistyö edistäisi ruohonjuuritason demokratian toteutumista, vapauttaisi ihmiset epävarmuudesta, toisi toimeentulon tukemiseen kuluvat työt-

tömyysrahat parempaan käyttöön ja auttaisi ratkaisemaan markkinoiden jatkuvan kasvuntarpeen ongelman. Julkisten tukien lisäksi järjestelmää rahoitettaisiin yrityssponsoroinnilla. Haasteena olisi kansalaistyön vapaaehtoisuuden vaade: Spontaanisuutta on vaikea ohjata. Kansalaistyön säännöt onkin muodostettava järjestelmää pikkuhiljaa kokeilemalla. (Beck 2000, 124–130.) Kansalaistyö voisi olla esimerkiksi ympäristön, vanhusten, vammaisten, asunnottomien ja syrjäytyneiden hyväksi tehtävää työtä, josta maksettaisiin suurin piirtein sosiaaliavun suuruinen kansalaisraha. Vaikka palkkatyötä pyrittäisiin vain täydentämään, tulisi työn olla houkuttelevaa kaikille. Kansalaistyö olisikin yksi peruspilari palkkatyön sekä lasten kasvattamisen ja itsensä toteuttamisen sisältävän oman työn lisäksi. Järjestelmän haasteina ovat muuttuneen poliittisen tasapainon tuoma kamppailu edustuksellisuudesta ja kansalaisjärjestöjen kilpaileminen kalliiden asiantuntijatoimijoiden kanssa. (Beck 1999, 234–236.)

Osallistumistuloa ensisijaisena ratkaisuna markkinoitaessa vedotaan tuen ja mahdollisuuksien yhdistelmään sekä yhteiskunnalle kansalaistyöstä koituvaan hyötyyn. Toissijaisena ratkaisuna osallistumistulo nähdään toimivimpana kompromissina työkyvyn yhteiskunnan ja perustuloyhteiskunnan välillä tai universaaliin perustuloon sujuvasti johtavana välivaiheena. (De Wispelaere & Stirton 2007, 526–528.) Atkinsonin mukaan kansalaispalkan tulisi enemmän täydentää kuin korvata olemassa olevaa sosiaalivakuutusta, mutta vähentää riippuvuutta tarveharkintaisista etuuksista. Monissa maissa kansalaispalkan kannattajien tulisi kuitenkin poliittisen kannatuksen varmistamiseksi myöntyä osallistumistulomalliin. Palkkatyön vaihtoehdoiksi Atkinson mainitsee kouluttautumisen, vapaaehtoistyön sekä lasten, vanhusten ja vajaakuntoisten hoidon. Haasteena olisivat yksilöt, jotka eivät pystyisi täyttämään osallistumistulon ehtoja sekä ehtojen saavuttamiseen liittyvät käyttäytymismuutokset. Monet etuuksiin oikeutetut eivät kampanjoinnista huolimatta hae etuuksia, mikä viittaa vastikkeellisten etuuksien vastustamiseen periaatteellisista syistä. (Atkinson 1996, 67–69.)

Vastikkeettomien mallien ongelmana taas on etuuden hyväksyttävän tason löytäminen. Liian pieni etuus vaatii tuekseen tarveharkintaisia etuuksia, mikä vähentää muutoksen etuja. Liian suuri etuus taas voi lisätä vapaamatkustusta ja esimerkiksi palkkatyötä haastavia nuorison alakulttuureja, mikä vie malleilta valtaväestön tuen. Kansalaispalkkajärjestelmä sen sijaan tukisi kansalaisyhteiskuntaa, mahdollistaisi yksilöiden toimimisen itselleen mielekkäillä aloilla ja nostaisi yksilön omanarvontuntoa sitomalla tämän yhteiskunnan jäsenyyteen. Kansalaispalkkakeskustelu myös auttaisi määrittämään kolmannen sektorin sopivat rajat suhteessa julkiseen ja yksityiseen sektoriin ja lähentäisi mielipiteitä ihmisten mahdollisuuksista,

oikeuksista ja velvollisuuksista yleishyödyllisen toiminnan suhteen. Järjestelmä voitaisiin toteuttaa yksilöllisesti ja sopimus pohjaisesti, kokeilujen ja keskustelun pohjalta kehittäen ja laajentaen. Riskinä on kuitenkin järjestelmän muuttuminen workfare-tyyppiseksi, jolloin työtön ei juuri voi vaikuttaa kansalaistyönsä sisältöihin. (Andersson 1998, 28–29.)

Heinonen kohdistaa osallistumistulon erityisesti niille, joita työn jakaminen ei auttaisi työllistymään. Tuensaaja tekisi perusturvatoimistoksi muutetun kunnan sosiaalitoimiston kanssa sopimuksen esimerkiksi vuodeksi kerrallaan. Pakkotyöjärjestelmän välttämiseksi hakijan tulee voida vaikuttaa toimenkuvaansa ja saada mahdollisuus löytää omien vahvuuksiensa mukaisia työtehtäviä. Kolmas sektori soveltuu kansalaistyöhön, mutta ei saa jäädä yhteiskunnasta syrjään joutuneiden viimeiseksi sijoituspaikaksi. Pikemminkin kolmas sektori voisi toimia ponnahduslautana takaisin yhteiskuntaan. (Heinonen 1999, 225–231.)

Perkiön (2014, 49) mukaan osallistumistulojärjestelmän pohjana on pakkotyöluonteen välttämiseksi oltava vastikkeeton perustulo. Karjalainen (2005, 428) näkee osallistumistulon riskeistä – tuen ulkopuolelle jääminen ja oman toiminnan sopeuttaminen tulon saamiseksi – huolimatta välineenä etuusriippuvuuden vähentämiseen ja poliittisen kompromissin saavuttamiseen. De Wispelaere ja Stirton haastavat näkemykset osallistumistulosta perustulon ja aktivointitoimenpiteiden toimivana kompromissina, koska osallistumistulon hallinnollinen toteutus vastakkaisten näkemysten paineessa on vaikeaa. Jos yleishyödyllistä toimintaa ei selkeästi määritellä, ei osallistumistulo juuri eroa tavallisesta perustulomallista. Tiukempi määritelmä taas johtaa helposti vain laajennettuun aktivointimalliin. Jos on tyydyttävä perustulo- tai aktivointimalliin tai hyväksyttävä lisääntyvät hallinnolliset kulut, ei yksimielisyyden saavuttaminen ole todennäköistä. Osallistumistulo saattaakin olla vaihtoehtoista huonoin. (De Wispelaere & Stirton 2007, 524–526.) Näkemys liittyy tutkimushypoteesiini kansalaistyön sekoittavasta vaikutuksesta kolmannen sektorin toiminnan kokonaisuuteen.

Sosiaaliturvaratkaisuissa on määriteltävä tuen saannin ehdot, pystyttävä erottamaan väestöstä tukeen oikeutetut ja tilitettävä etuudet oikein. Tuen saannin ehtoja määriteltäessä haasteena on yleishyödyllisen työn liian väljä tai vaihtoehtoja ulos sulkeva määritelmä. Toisaalta tarkka lista kelpoisista toimista tekisi kokonaisuudesta monimutkaisen. Toteutus saattaisikin jäädä käytännön toteuttajien – järjestötoimijoiden – harteille. Tukeen oikeutettujen erottaminen taas on haastavaa erityisesti kotityön kohdalla. Valvonta on kallista ja virheiden mahdollisuus olemassa. Perustulo pyrkii poistamaan valvonnan tarpeen ja workfare-malli

rajaa sen helposti valvottaviin kohteisiin, mutta osallistumistulon yleishyödyllinen työ vaatii uusia valvontakeinoja. (De Wispelaere & Stirton 2007, 528–531, 534–535, 539.) Mattila toteaa, että vastikkeellisissa malleissa sopimusten muodot ja sisällöt sekä osapuolten oikeudet ja velvollisuudet jäävät täsmentämättä. Mallit eivät kerro, miten varmistetaan, että kansalaistyön tekijät saavat kykyjään ja toiveitaan vastaavaa työtä. Kansalaistyön haasteena on myös tarpeeksi täysipainoisen vastineen luominen palkkatyölle ja ihmisten tietojen, taitojen ja toiveiden mukaisten töiden tarjoaminen. Kansalaisyhteiskunnan käsite vaatiikin tässä yhteydessä täsmentämistä. (Mattila 2001, 141, 183.) Näkemykset kansalaistyön määrittelystä ja valvonnasta ovatkin selvittämisen arvoisia asioita haastatteluissani. Seuraavaksi esittelen yksityiskohtaisempia suunnitelmia kansalaistyön järjestämiseksi.

Anderssonin kansalaispalkkamallissa eduskunta päättäisi kokonaissummista, jakamisperiaatteista sekä kelvollisista jakeluorganisaatioista. Kunnat voisivat hallinnoida kolmannen sektorin toimintaa. Jakokelpoiset instituutiot ja järjestöt valitsisivat töihinsä kansalaistyön tekijät ja valvoisivat näiden toimintaa. Aluetason elimet taas valvoisivat ja kehittäisivät kansalaispalkkajärjestelmää muun muassa kansalaisten ehdotusten pohjalta sekä toimisivat viimesijaisena työllistäjänä. Järjestelmää voitaisiin laajentaa lisäämällä rahoitusta esimerkiksi verottamalla omaisuutta enemmän tai luomalla erikoisrahastoja. (Andersson 1998, 30.)

Amerikkalaiseen toimintaympäristöön Rifkin ehdottaa varjopalkkaa eli jokaisesta lakisääteisen verovapauden saaneissa organisaatioissa tehdystä työtunnista myönnettävää verovähennystä. Haluttuja tavoitteita voitaisiin edistää antamalla kiireellisimmiksi ja tärkeimmiksi katsottuihin hankkeisiin osallistumisesta isoimmat verovähennykset. Lisäksi pysyvästi työttömille tulisi tarjota mahdollisuus kouluttautua kolmannen sektorin työpaikoihin kansalaispalkalla ja järjestöille tulisi antaa avustuksia kouluttamiseen ja palkkaamiseen. Markkina-lähtöisistä aktivointitoimenpiteistä poiketen näin edistettäisiin myös paikallisten yhteisöjen elpymistä ja kasvatettaisiin sosiaalitaloutta. (Rifkin 1997, 253–255, 262.)

Kati Peltolan mallissa hyvinvointivaltion uudistamiseksi keskeinen käsite on pohjatulo: veroton, välttämättömään toimeentuloon tarvittava kuukausittainen rahamäärä. Kyse ei kuitenkaan ole perustulon tapaan automaattisesti maksettavasta etuudesta. Yksilöt, kotitaloudet ja yritykset voivat pohjatulon summan edestä ostaa työntekijän työvoimaa ilman sivukustannuksia. Niille, joille ei tälläkään järjestelyllä löydy työmarkkinatyötä, tarjotaan kansalaistyötä. Sosiaalietuuksien vastikkeettomaan saamiseen on siis aina oltava erityinen syy, kuten

eläkeläisyys, opiskelu tai lastenhoito. Peltolan mallissa tämän perustulon päälle voi ansaita jonkin verran verottomasti, esimerkiksi kansalaistyöllä, jonka järjestämistahoina ovat kunnat. Koska järjestettävää kansalaistyötä on kuitenkin massatyöttömyyden vallitessa kunnille liikaa ja palvelujen kasvattaminen taas veisi elintilaa yksityiseltä sektorilta, pidetään kansalaistyön määrä siedettävällä tasolla jakamalla ja lyhentämällä työaika kuuteen tuntiin päivässä. Nuorille kansalaistyö antaisi mahdollisuuden kokeilla eri alojen tehtäviä, mikä auttaisi opiskeluvaihtojen tekemisessä. (Peltola 1997, 41, 44, 88–89, 102, 106.)

Kansalaisyhteiskunnan kehittämissuunnitelman raportissa esitetään nuorille suunnattua vastikkeellista starttipalkkaa. Nuori voisi tehdä usealle sektorille töitä, joihin ei erikseen kannata palkata työntekijää. Ilmoittamalla työt ja työnantajansa voisi hakea pääsyä aktiivisen kansalaisen palkalle, joka olisi tarpeeksi pieni kannustaakseen kouluttautumaan tai yrittämään. Yksityinen ja kolmas sektori maksaisivat palkasta sovitun prosenttiosuuden. Hallinnointi olisi alueellisesta kehittämisestä vastaavilla ELY-keskuksilla. (Susiluoma 2010, 24–25.) Tämä voisi olla yksi ratkaisu kansalaistyöksi sopivien tehtävien määrittelyn haasteeseen. Paltamon työllistämishankkeessa mukana olleet yrittäjät irtaantuivat hankkeesta joksikin aikaa, koska osa yrittäjistä piti hanketta kilpailua vääristävänä. (Härkänen, Kaikkonen, Kokko, Martelin & Koskinen 2013, 54). Vaikka yleiset suuntaviivat olisivat selvillä, tulisi paikallisia konfliktitilanteita yksityisen sektorin kanssa todennäköisesti silloin tällöin.

EU:n läheisyysperiaatetta korostettaessa todetaan paikallisten tietävän parhaiten itse, miten palvelut kannattaa järjestää. Julkisin varoin hoidettavat palvelut voidaan määrittää selkeästi yhteiskunnallisten yritysten toimialueeksi. (Susiluoma 2010, 15, 21.) Lopulta työllistymiskokeilujen onnistuminen voi riippua paikallisten toimijoiden kyvystä toteuttaa päätöksiä, mikä jättää kansalaisyhteiskunnalle paljon vastuuta, joskin käytännön toteutuksessa ehkä myös vapauksia. Kuronen laatisi kansalaistyölle periaatteet, joiden pohjalta työn sisällöistä käytäisiin kansalaiskeskustelua. Kilpailutilanne markkinatoimijoiden kanssa vältettäisiin esimerkiksi keskittymällä töihin, joita markkinoiden ei kannata tehdä. Järjestötoimijoiden kokemuksesta on prosessissa hyötyä. Oikeus välttämättömään hoivaan on ensisijainen markkinoiden ja kilpailun tarpeeseen nähden. Vanhushoiva onkin kansalaistyön keskeinen osa: Sille ei ole selvää ensisijaista vastuunkantajaa. Työnkuvaa voidaan kuitenkin laajentaa esimerkiksi ympäristönhoitoon ja -suojeluun. (Kuronen 2015, 173–177.) Vanhusten määrän ja ympärivuorokautisen hoidontarpeen kasvaessa vapaaehtoisuuteen vaaditaan myös houkuttimia. Pieni rahallinen tai asuntoetuun perustuva korvaus ei välttämättä haittaisi varsinaista

vapaaehtoistyötä. Hoiva-alan pätevyysvaatimuksia tulisi lieventää toimintaan räätälöidyn vanhustenhoitopassin avulla. (Susiluoma 2010, 30–31.)

Perustulon tapaan kansalaistyöjärjestelmääkin on kritisoitu kalleudesta. Paltamon kokemukset työllistämistöistä vahvistavat epäilyksiä, mutta Kurosen mukaan rahaa menee nykyjärjestelmässäkin työttömien usein turhiin koulutuksiin sekä yksinäisyyden, toimettomuuden ja masennuksen seurauksiin. (Kuronen 2015, 190.) Mainitut Pohjois-Amerikan ja Paltamon kokeilut antavat viitteitä perustulon ja työllistämistoiminnan terveyttä edistävästä vaikutuksesta. Kansalaistyö saattaisikin olla ainakin kustannusneutraali nykyjärjestelmään nähden. Kansalaistyön lukuisiin toteuttamistapoihin näyttää kaikkiin liittyvän epävarmuustekijöitä ja suoranaisia ongelmiaakin. Perustulon tapaan kansalaistyön muotoja olisikin syytä kokeilla järjestelmän kehittämiseksi toimivaan suuntaan. Seuraavaksi tarkastelenkin Kelan perustulokokeilua, jonka yhteydessä kansalaistyökokeiluun olisi mahdollisuus.

3.9 Kelan perustulokokeilu

Kelan valmisteilla olevan perustulokokeilun esiselvitysraportti ilmestyi oman tutkimukseni ollessa haastattelujen toteutusvaiheessa. Toisin kuin ennakkotietojen pohjalta odotin, raporttiin kuului myös kolmannen sektorin asiantuntijahaastattelujen analyysia. Tutkimukseni kannalta nämä haastattelutulokset olivat kuitenkin eduksi, sillä ne tukivat omia tuloksiani.

Kelan työvoimaselvitys on toteutettu kolmenatoista asiantuntijahaastatteluna, joissa edustettuina ovat olleet asiantuntijat TE-palveluista, kunnista ja kolmannelta sektorilta. Näissä haastatteluissa on kartoitettu haastateltavien suhtautumista perustuloideaan ja -kokeiluun ja käsitelty perustuloon liitettyjä tavoitteita esimerkiksi kannustinloukkujen purkamiseen liittyen. Myös velvoitteiden merkitystä työllistämässä on pohdittu ja haastateltavia on pyydetty arvioimaan eri perustulomallien vahvuuksia ja heikkouksia. (Kangas & Pulkka 2016, 144–145.) Kelan mallierittelyssä on tarkasteltu myös negatiivista tuloveroa, johon en itse katsonut tarpeelliseksi keskittyä, koska omassa perustulomalleja kartoittavassa osiossani keskityn enemmän vastikkeellisuuden tasoihin. Vastikkeellisuutta voidaan toki liittää myös negatiivisen tuloveron malliin, kuten asiantuntijat (emt, 161) ehdottavatkin.

Perustulomalleista osallistumistulon kaltainen malli saa Kelan haastatteluissa järjestösektorin toimijoilta eniten kannatusta ja yhteiskunnallisen työn järjestämisestä ollaan kiinnostuneita. Työttömien tekemän vapaaehtoistyön koetaan myös näin saavan virallisen ja hyväksytyin aseman osallisuuden muotona, eikä työttömyysturvan menettämisen uhka olisi enää osallistumisen esteenä. Toisaalta sosiaalitoimen ja TE-viranomaisten taholta malli saa kritiikkiä muun muassa aktiivisuusrahan harkinnanvaraisuuden mahdollisesti aiheuttaman valkäläytön osalta. (Kangas & Pulkka 2016, 151, 158–160.)

Yleishyödyllisen työn lähtökohtina nähtiin vapaaehtoisuus, mielekkyys ja mahdollisuudet siirtyä palkkatyöhön tai koulutukseen. Perustulo ja aktiivisuusraha eivät myöskään saisi olla houkuttelevampi vaihtoehto kuin vaikkapa osa-aikatyö avoimilla työmarkkinoilla. Tässä tavoitteessa keinoina mainittiin aikarajat ja ohjaus. Aktiivisuuslisän tulisi määrittyä suhteessa työn määrään ilman harkinnanvaraa. TE-palveluissa perustulo koettiin vapauttavan resursseja esimerkiksi nuoriin keskitettyihin toimenpiteisiin. TE-palveluissa todetaan, että nuorten kohdalla velvoittavuus on tarpeellista, mutta velvoitteiden esittämistapa ratkaisee paljon. Järjestöasiantuntijat kokivat riskinä, että kolmannen sektorin rooliksi jäisi vain työnantajaksi ilmoittautumattomien, motivaatiota vailla olevien hakeminen toimintaan. Lisäksi, toisin kuin Paltamon kokeilussa, yhteiskunnallisessa työssä ei välttämättä olisi kyse eläkkeen ja työterveyshuollon piiriin tuovasta työsuhteesta. Palkkatyön syrjäyttämistä ja epäterveen kilpailun syntymistä ehdotetaan estettäväksi sopimalla paikallisesti, mitkä tehtävät voidaan määrittää yhteiskunnalliseksi työksi. (Kangas & Pulkka 2016, 146–148, 151, 158–161.)

Opiskelijat sekä opiskelun ja työllisyyden ulkopuolella olevat nuoret koetaan Kelan raportissa haastaviksi ryhmiksi tutkia muun muassa tukien yhteensovittamisen ja opiskeluaikojen seurantaan tarvittavan keston vuoksi. Kokeilua esitetäänkin rajattavaksi vanhempiin ikäryhmiin. Tulosten perusteella voidaan tehdä erillinen kokeilu nuoremmissa ikäryhmissä. Hallinnollisten haasteiden vuoksi osallistumistulon testaamista perustulokokeilun yhteydessä ei pidetä järkevänä, vaan osallistumistulomallin kehittämistä ehdotetaan siirrettäväksi osallistavaa sosiaaliturvaa kehittäväälle tutkimusryhmälle. (Kangas & Pulkka 2016, 175, 216.) Viimeisimmässä lakiluonnoksessa kokeilua on supistettu muutamaa tuhatta Kelan työttömyysetuutta saavaan. Ratkaisun taustalla ovat perustuslailliset ja budjettiin liittyvät rajoitteet sekä halu saada kokeilu aloitettua suunnitellusti vuoden 2017 alussa. (Kangas 2016.)

4 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT JA TOTEUTUS

Tässä luvussa käsittelen tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä vaiheita. Aluksi esittelen tutkimusongelman, minkä jälkeen käsittelen tutkimuksen kohdejoukkoa ja aineiston keruun vaiheita. Lisäksi taustoitin ja perustelen tutkimusmenetelmiäni ja haastattelurunkoni rakennetta. Lopuksi kerron, millaisilla menetelmillä olen aineistoani analysoinut.

4.1 Tutkimusongelma

Tutkimusaiheeni on perustulo ja kansalaistyö. Tutustuttuani perustulomalleja koskevaan kirjallisuuteen ja tutkimukseen päätin keskittyä osallistumistulomallien mahdollisuuksien kartoittamiseen. Malleihin liitetään yleensä yleishyödyllisen työn tarjoaminen kolmannella sektorilla, mutta työn järjestämisen erittely ja kolmannen sektorin näkökannat jäävät pimentoon. Tutkimuksessani haluan selvittää järjestökentän toimijoiden suhtautumista perustuloon ja erityisesti kansalaistyöhön. Tarkastelen myös, millä ehdoilla kansalaistyötä voitaisiin kirjallisuudessa ja haastatteluaineistossa esiintyvien huomioiden pohjalta toteuttaa.

Tutkimuskysymykset (ks. luku 1) ovat tutkimussuunnitelman jälkeen hieman muuttuneet, mutta kyse on ollut lähinnä teoriaa lukemalla tapahtuneesta aiheen rajauksen tarkentumisesta. Kolmatta sektoria koskevaan aiempaan tutkimukseen perustuva tutkimushypoteesini on, että kansalaistyön sovittaminen järjestökentän ennestäänkin moninaisiin työn muotoihin saatetaan kokea haastavaksi, jolloin kansalaistyön toteuttamiseen jäisi vähemmän mahdollisuuksia kuin tähänastisessa kirjallisuudessa on esitetty. Pääkysymysten lisäksi kartoitan järjestötoimijoiden yleisiä käsityksiä perustulosta ja työllistämisestä.

4.2 Aineistonkeruu

Tutkimukseni aineistona ovat järjestö- ja hanketoimijoilta keräämäni kymmenen teemahaastattelua, joihin pyrin valitsemaan sekä valtakunnallisia että paikallisempia järjestöjä. Useissa haastatteluissa kyseessä oli isomman järjestön paikallinen yksikkö, mikä toi haastatteluun

hieman kumpaakin ulottuvuutta. Paikallispiirien oman toiminnan laajuudessa ja suurten järjestöjen valtakunnallisessa levittäytymisessä oli myös jonkin verran vaihtelua, joten koen jaottelun varsin monipuoliseksi. Haastatelluista järjestöistä kuusi edusti valtakunnallisen tai useammalla alueella toimivan järjestön paikallispiiriä, neljä keskisuuriksi tai pieniksi määriteltäviä, paikallisempia järjestöjä. Kolmen järjestön kohdalla haastateltavana oli järjestön työllistämiprojektin toimija. Työllistämiprojekteista kaksi oli osa valtakunnallisen järjestön toimintaa, mikä toi tietoa sekä suuren järjestön yleisen vapaaehtois- ja työllistämistoiminnan, että työllistämiprojektin näkökulmasta. Työllistämiprojektit tarjosivat vertailumateriaalia vapaaehtoistyön ja tukityön mahdollisuuksien arvioimiseen.

Haastattelut tapahtuivat Jyväskylän alueella ja järjestöt olin valinnut edustamaan monipuolisesti kansalaistyöhön kirjallisuuden perusteella soveltuvia teemoja kuten hoiva ja ympäristö. Haastateltavien sukupuolijakauman pyrin pitämään tasaisena: Miehiä on neljä, naisia kuusi. Haastateltavien ikäjakaumasta tuli melko laaja myöhäisnuoruudesta keski-ikään. Järjestöjen jakautuminen toimenkuvan mukaan käy ilmi oheisesta taulukosta. Jotkin järjestöt olen luokitellut selvimmin painottuvan osa-alueen mukaan. Työllistämiprojektien kohdalla olen tarkastellut haastateltavan taustajärjestön, en työllistämiprojektin toimenkuvaa.

TAULUKKO 1. Järjestötyyppien jakauma

Järjestön osa-alue	Määrä
Luonto- ja kaupunkiympäristöt	3
Monialaiset	1
Nuorisotyö	2
Ohjaus ja neuvonta	1
Päihdetyö	1
Sosiaali- ja terveysala	2

Haastateltavia hain aluksi internetin kautta järjestöjen sivuja selaamalla ja kysymällä vinkkejä muutamalta alan asiantuntijalta. Haastattelut pyrin sopimaan puhelimitse, mutta kiireisiä järjestötoimijoita ei toki aina tavoittanut kuin sähköpostilla, jos silläkään. Aloitin haastattelut ennen maaliskuun puoltaväliä. Aineiston käytöstä tein haastateltavien kanssa sopimuksen (ks. Liite 2). Järjestötoimijoiden kohdalla en kokenut kirjallista sopimusta ongelmalliseksi, mutta – kuten eräs haastateltavani totesi – joidenkin ryhmien kanssa allekirjoitettava lomake saattaisi vaikeuttaa haastattelun saamista.

Ensimmäisten haastattelujen perusteella haastattelulomake vaikutti toimivalta. Joitakin kysymyksiä jouduin haastattelutilanteessa hieman selventämään, mutta varsinaisia ongelmia ei ilmennyt. Toisinaan esitin edeltävän vastauksen pohjalta syventäviä tai tarkentavia kysymyksiä listan ulkopuolelta. Aluksi ehdotin haastattelulomakkeiden lähettämistä haastateltaville etukäteen, koska koin haastatteluun valmistautumisen aihepiirin kannalta järkeväksi. Tehtyäni yhden haastattelun onnistuneesti ilman etukäteislähetystä aloin kuitenkin laittaa haastattelulomakkeita etukäteen vain haastateltavan pyynnöstä. Valmistautumisella on varmasti pieni vaikutus vastausten tyyliin, mutta koin tärkeäksi, että haastateltava ei joudu liian vaikeaan tilanteeseen mahdollisesti vaikeiden kysymysten kanssa. Viiden haastattelun jälkeen aloin erään haastateltavan ehdotuksesta antaa haastattelurungon tarkasteltavaksi haastattelun alkaessa. Haastateltavat kykenivät vastaamaan kysymyksiin, enkä koe lomakkeen antamisessa tapahtuneen vaihtelun merkittävästi vaikuttaneen vastauksien sisältöihin.

Ensimmäiset viisi haastattelua tein maaliskuussa 2016 ja toiset viisi huhtikuussa 2016. Ensimmäisen erän pohjalta pääsin tarkastelemaan aineiston soveltuvuutta tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi ja mahdollisia muutostarpeita. Aineisto vaikutti alustavan teemoittelun pohjalta käyttökelpoiselta, joten jatkoin samalla kaavalla. Haastateltavia oli melko helppo saada mukaan. Vain hoivaan liittyvien järjestöjen kohdalla tutkimuksen kannalta sopivien toimijoiden löytäminen oli hieman haastavaa. Sain kuitenkin hyviä tuloksia hyödyntämällä Tuomen ja Sarajärven (2011, 86) mainitsemaa lumipallo-otantaa: Haastattelujen keruuta aloitettaessa yksi tai muutama avainhenkilö voi johdattaa toisien tiedonantajien pariin. Järjestötoimijoilta ja tutuiltani kyselemällä sain koottua monipuoliseksi kokemani aineiston.

Haastattelujen määrän suhteen kannattaa seurata saturaatiota eli kylläntymistä. Kun samantyylliset vastaukset alkavat toistua, eikä uusia teemoja ilmene, on aineistoa todennäköisesti tarpeeksi. (Eskola & Vastamäki 2015, 41.) Oletin, että noin kymmenestä haastattelusta saisi aineiston, josta olisi mahdollista vetää johtopäätöksiä. Mikäli saturaatiota tapahtuisi hyvin vähän, voisi aineistoa analyysissä ilmenevien tarpeiden pohjalta vielä laajentaa. Ensimmäisissä haastatteluissa käytin yliopistolta lainattua nauhuria, jonka tyhjensin ennen palautusta. Loput viisi haastattelua tein omalla nauhurillani. Haastatteluajoista sopimiseen tuli näin väljyyttä, kun nauhurin palautusajasta ei tarvinnut huolehtia. Teknisten ongelmien varalta tein haastattelujen aikana muistiinpanoja olennaisimmiksi katsomistani kohdista. Nauhoitteet siirsin tietokoneilleni, litteraatioita säilytin myös yliopiston tietojärjestelmässä.

Haastatteluaineiston litteraatiota eli siirtoa kirjalliseen muotoon pystyin haastattelujen vähittäisen kertymisen vuoksi tekemään pikkuhiljaa. Sain kaiken aineiston litteroitua ennen huh-tikuun 2016 loppua. Koska tutkimuksessani ei keskitytä esimerkiksi perustulosta puhumisen diskursseihin, on litteraation taso lähinnä sanatarkkaa. Sisällön kannalta merkityksettömät sanatoistot ja tukisanat olen lukemisen helpottamiseksi sitaateista poistanut. Murteellisia ilmaisuja en ole poistanut, elleivät ne ole herättäneet epäilyksiäni henkilön tunnistettavuudesta puhettavan perusteella. Haastattelujen kesto vaihteli hieman alle puolesta tunnista yli puoleentoista tuntiin. Kymmenestä haastattelusta kertyi nauhoitettua materiaalia noin kahdeksan tuntia, josta valmistui hieman yli sata sivua litteroitua tekstiä.

Tutkimuksen kohdejoukko muodostui järjestötoimijoista, mutta teemojen ja aineiston yleisen pätevyyden kannalta oli haastateltavien valintaa jonkin verran mietittävä. En kuitenkaan kokenut esimerkiksi muutaman työllistämiprojektin mukanaoloa aineiston yhtenäisyyden kannalta ongelmalliseksi, koska kokemus vapaaehtois- ja työllistämistoiminnan kentästä olisi kuitenkin järjestösektorilla jossain määrin yhteinen. Yleistettävyydestäkään en aineiston Jyväskylä-keskeisyydestä huolimatta ollut huolissani, koska mukana oli sekä paikallisten että valtakunnallisten järjestöjen edustusta ja koin järjestötoimijoiden intressit valtakunnallisesti melko yhtenäisinä. Toisaalta tutkimuksen tarkoituksena oli ennemminkin avata aiheita kolmannen sektorin näkökulmasta, kuin saada valtakunnallisesti tarkkoja tuloksia.

4.3 Teemahaastattelu metodina

Haastattelu kuuluu käytetyimpiin tiedonkeruutapoihin. Se antaa mahdollisuuden suunnata tiedonhankintaa itse tilanteessa, mahdollistaa tietojen syventämisen ja antaa haastateltavalle tilaa puhua asioistaan mahdollisimman vapaasti. Haastattelu sopii myös vähän kartoitettuihin aiheisiin, joissa vastausten suuntia on vaikea tietää etukäteen. Haasteina haastattelussa ovat muun muassa haastattelutaidot, haastattelujen hakemisen, toteutuksen ja litteroinnin vaivalloisuus, analysointimallien puute sekä virhelähteet kuten haastateltavan taipumus antaa sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 34–35.)

Teemahaastattelun valitsin tutkimusmenetelmäksi, koska järjestötoimijoiden mietteistä löytyi vähäisesti aineistoa, enkä kokenut kvantitatiivisia kyselylomakkeita tässä tapauksessa kovin informatiivisiksi. Teemahaastatteluilla uskoin saavani tutkimuskysymysten kannalta hyödyllisintä aineistoa. Haastattelurunkoa kehittelin prosessin aikana kirjallisuutta lukiesani. Koska tutkimuksen aihe on hieman hypoteettinen ja sisältää kansalaistyön ja perustulon kaltaisia erikoistermejä, pyrin varmistamaan kysymysten toimivuuden muun muassa käymällä niitä läpi järjestötuttuni kanssa. Haastattelutilanteessa käsitteitä on toki mahdollista avata ja esimerkiksi työn eri muodot tulevat järjestötoimijoille yleensä varsin tutuiksi.

Tutkimushaastattelun lajit eroavat lähinnä kysymysmuotoilujen tarkkuudessa ja haastattelijan roolissa tilanteen jäsentäjänä (Hirsjärvi & Hurme 2008, 43). Strukturoidussa haastattelussa eli lomakehaastattelussa kysymysten muotoilu ja järjestys on kaikille sama ja vastausvaihtoehdot valmiiksi määritelty. Puolistrukturoidussa haastattelussa taas vastaaja saa vastata kysymyksiin omin sanoin. Teemahaastattelussa kysymyksille ei tarvitse antaa tarkkaa muotoa ja järjestystä, kunhan etukäteen päätetyt teema-alueet tulevat läpikäydyiksi. (Eskola & Vastamäki 2015, 29.) Koska haastattelurunko (ks. Liite 1) on kysymysten osalta melko yksityiskohtainen – tämä helpottaa omaa työtäni – lähestyy menetelmä myös puolistrukturoitua haastattelulomaketta, mutta jako teemoihin ja tarkentavat kysymykset tarpeen mukaan tuovat menetelmään vapautta. Lomakkeen muoto olisi mahdollistanut haastattelun tekemisen myös sähköpostitse, mikäli jotakuta haastateltavaa olisi ollut liian vaikea päästä haastattelemaan kasvokkain. Tähän keinoon ei onneksi tarvinnut turvautua.

4.4 Kyselylomake

Teorian ja tutkimustiedon pohjalta voidaan hahmottaa tutkittavat ilmiöt peruskäsitteineen. Haastattelulomakkeen rakentaminen lähteekin yleensä näiden käsitteiden käyttämisestä teema-alueina, joita sitten tarkennetaan haastattelutilanteessa kysymyksillä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 66.) Teemarungon voi jaotella kolmentasoisiiin teemoihin: yleiset aihepiirit, teemaa tarkentavat apukysymykset ja yksityiskohtaiset pikkukysymykset (Eskola & Vastamäki 2015, 37–38). Aloitin lomakkeen teon valikoimalla joukon kysymyksiä perustuloa ja kansalaistyötä koskevan tutkimuksen pohjalta. Kysymysten pohjalta rakensin lomakkeeseen neljä teema-aluetta, joita vielä täydensin teemoihin sopivilla kysymyksillä.

Kaksi ensimmäistä teema-alueetta ovat luonteeltaan taustoittavia. Oman järjestön ja projektin kuvauksilla on tarkoitus saada paitsi yleiskuva järjestöjen vapaaehtois- ja työllistämistoiminnasta, myös tietoa lähtötilanteesta: Kuinka haastavaa ja vaikuttavaa toiminta jo nykyisellään on. Toisena teema-alueena on perustulo ja työllistämispolitiikka, jossa tarkastellaan haastateltavien yleisiä näkemyksiä perustulosta, aktivoinnista, kolmannen sektorin työllistämisroolista ja perustulon mahdollisista vaikutuksista kolmannen sektorin kenttään.

Kolmantena teemana on kansalaistyön asema. Siinä haastateltavilta kysytään näkemyksiä perustuloon liittyvän kansalaistyöjärjestelmän järjestämistavoista erityisesti vapaaehtoisuuden ja velvoittavuuden rajapintoja tarkastellen. Viimeisenä, laajimpana teema-alueena on kansalaistyön toteuttaminen kolmannella sektorilla. Teema kartoittaa, millaiset mahdollisuudet kolmannella sektorilla haastateltavien mielestä ylipäänsä on kansalaistyön toteuttamiseen esimerkiksi työtehtävien tarjoamisen, valvonnan ja alueellisen tasa-arvon suhteen. Teemassa käsitellään myös yleishyödyllisen työn määrittelyä ja toteuttamisen vaihtoehtoja.

Kirjallisuudesta ja perustulokeskustelusta johdetut teemat näkyvät myös yksittäisissä apukysymyksissä. Kahden ensimmäisen teeman vapaaehtois- ja työllistämistoimintaan liittyvät kysymykset pohjaavat tutkimukseen palkka- ja vapaaehtoistyön suhteesta kolmannella sektorilla. Kolmannen teeman kansalaistyön malleihin liittyvät kysymykset on muotoiltu perustulokirjallisuudessa esiintyvien ehdotusten pohjalta ja nuorten kansalaistyöhön keskittymisen liitty Pohjois-Amerikan perustulokokeilujen tuloksista tehtyihin johtopäätöksiin. Neljännen teeman kysymykset pohjautuvat enemmänkin kirjallisuudessa usein avoimiksi jääviin kysymyksiin, kuten toiminnan valvontaan ja yleishyödyllisen työn määrittelyyn.

Teemahaastattelun lähtöteemojen lisäksi aineistosta on yleensä löydettävissä useita muitakin teemoja tai alkuperäisten teemojen välisiä yhteyksiä (Hirsjärvi & Hurme 2008, 173). Teoriasta löytyi muitakin teemoja kuten hoivan ja ympäristön rooli kansalaistyössä, mutta näiden teemojen koin tulevan käsitellyiksi kohdentamalla haastatteluita teemoihin liittyviin järjestöihin. Kyseisiä teemoja käsitellessä aineiston analyysivaiheessa. Toisaalta esimerkiksi hoiva vaatisi nähdäkseni oman, sosiaali- ja terveystalvelujen puolelle keskittyvän tutkimuksensa.

Haastattelua suunniteltaessa on tarkasteltava, pyritäänkö saamaan selville tosiasioita vai asenteisiin, arvoihin ja mielipiteisiin liittyviä seikkoja. Haastattelu kannattaa aloittaa laajoilla ja helpoilla kysymyksillä, joilla haastateltavat saadaan kokemaan itsensä kykeneviksi vastaamaan. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 106–107.) Pyrin saamaan haastateltavilta jonkin verran arviointityyppisiä vastauksia, mutta ne pohjasivat haastateltavan tietoon ja kokemukseen, jota kysymykset myös kartoittivat. Taustoittavista kysymyksistä edettiin kohti tarkempia ja hieman enemmän miettimistä vaativia kysymyksiä. Apukysymyksiä muodostaessani, kysymyksiä esittäessäni ja vastauksia myöhemmin analysoidessani olen kiinnittänyt huomiota myös kysymyksen merkitykseen osana vastausta. Analysoin siis vastausaineiston lisäksi omien kysymysten esittämistapojeni vaikutusta haastateltavien vastauksiin. Esimerkiksi kysymyksiä selventäessäni olen usein antanut aiempien haastattelujen pohjalta joitakin tarkennuksia ja vihjeitä kysymyksen tarkoituksesta. En kuitenkaan koe kysymyksissä esiintyneen tutkimusaineistoa varsinaisesti vääristävää johdattelevuutta.

4.5 Aineiston analyysi

Sisällönanalyysi on tekstianalyysin menetelmä, jossa kiinnostuksen kohteena ovat tekstin merkitykset, kun taas diskurssianalyysissa keskitytään tapoihin, joilla näitä merkityksiä tekstissä tuotetaan. Kvantitatiivisesta sisällön erittelystä poiketen sisällönanalyysissa tarkoituksena on kuvata aineiston sisältöä sanallisesti, joten kyseessä on selkeästi kvalitatiivinen menetelmä. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 104–106.) Sisällönanalyysin koin tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi otollisimpana metodina. Aineistossa on myös diskursiivisen analyysin kannalta mielenkiintoista materiaalia esimerkiksi tarkasteltaessa järjestötoimijoiden tapoja käsitteellistää perustuloa ja kansalaistyötä. Näitä seikkoja olen kuitenkin käsitellyt pintapuolisesti ja taustoittavasti, joten aineiston analyysissa keskitytään vahvasti sisällönanalyysiin.

Haastatteluaineistoa voi käydä läpi suoraan lukien tai systemaattisemmin koodaten. Teema-haastattelussa yleisimmät analyysitavat ovat teemoittelu ja tyypittely. Teemoittelussa haastatteluaineistot järjestellään litteroinnin jälkeen niin, että kunkin teeman kohdalle tulevat kaikkien haastateltujen teemaan liittyvät vastaukset. (Eskola & Vastamäki 2015, 42–43.) Litteroituani osan aineistosta aloin teemoitella sitä ja valikoin mielenkiintoisimmat ja edus-

tavimmat kommentit mahdollisesti suorina lainauksina käytettäviksi anonymiteetista huolehtien. Teemoittelun ensimmäisessä vaiheessa liitin haastattelulomakkeen kunkin kysymyksen alle kaikki siihen annetut vastaukset ja aiheeseen liittyvät muut tekstinpätkät. Muodostettuani yleiskuvan aineistosta ja tuloksista, aloin teemoitella aineistosta tekstiä havaitsemieni muiden teemojen alle. Teemoitteluvaiheen jälkeen olen käyttänyt aineistossa myös tyypittelyä. Tyypittelyssä valittuihin teemoihin liittyvistä näkemyksistä pyritään muodostamaan yleistyksiä (Tuomi & Sarajärvi 2011, 93). Varsinkin kysymyskohtaisesti yleistyksiä järjestötoimijoiden näkemyksistä on ollut paikoin melko helppo tehdä.

Tutkijan päättely voi aineiston analyysissa olla induktiivista tai abduktiivista. Induktiivinen viittaa päättelyn aineistolähtöisyyteen, abduktiivinen valmiiden teoreettisten ideoiden todentamiseen aineiston avulla. Aineiston käsittelyn analyysivaihe voidaan katsoa myös pelkäksi aineiston erittelyksi ja luokitteluksi. Tällöin olennaista on edetä synteisiin, jossa tutkittavasta ilmiöstä luodaan kokonaiskuvaa ja pyritään löytämään ilmiöön uusia näkökulmia. Usein aineiston käsittely kuitenkin pysähtyy ensimmäiseen vaiheeseen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136, 143–144.) Analyysimenetelmäni on lähempänä abduktiivista kuin induktiivista lähestymistapaa. Teoreettinen, paikoin pamflettimainenkin kirjallisuus on pohjana kysymyksille ja vastausten pohjalta on mahdollista tarkastella kirjallisuuden ja järjestötoimijoiden näkemysten suhdetta. Koska tarkoituksena on otollisimpien kansalaistyömallien löytäminen, on teorian ja empirian vuoropuhelu tärkeää. Analyysia voi siis pitää teorialähtöisenä.

Kirjallisuuskatsauksessa uusia tutkimustuloksia pohjustetaan kokoamalla aiempia tutkimustuloksia. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa aineiston valintaa ja käsittelyä eivät ohjaa systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen kuuluvat tiukat säännöt. (Salminen 2011, 4, 6.) Pyrkimyksenäni on ollut löytää perustulon ja kansalaistyön toteuttamiseen liittyviä näkemyksiä mahdollisimman laajasti, erityisesti kolmanteen sektoriin liittyen. Luvussa kuusi käyttämäni menetelmä lähestyykin kuvailevaa kirjallisuuskatsausta. Prosessini keskeisenä pyrkimyksenä on kuitenkin edetä aineiston kuvailusta yhteyksien havainnointiin ja synteettiseen tasoon. Aloitettuja analyysitapoja jatkamalla ja yksinkertaisesti aineistoa useita kertoja lukemalla muodostin ensin aineistoa kuvailevaa osiota, sen jälkeen kirjallisuus- ja haastatteluai-
neiston yhteyksiä havainnoivaa ja lopulta selittävää ja johtopäätöksiä tekevää osiota. Näistä muodostuvat luvut viisi, kuusi ja seitsemän.

5 TULOKSET

Tässä luvussa esittelen analyysini tulokset. Aluksi kuvaan aineistoani haastattelurungon teemoja mukaillen ja kysymyskohtaisesti ja käytän siellä täällä sopiviksi katsomiani haastattelusitaatteja. Järjestöjen koolla oli vaikutusta lähinnä suhtautumisessa työllistämistoimintaan ja työllistämishankkeiden haastatteluissa korostui muihin haastatteluihin verrattuna lähinnä ohjauksen tarve. Nämä maininnat olen liittänyt muihin alalukuihin ja erillisenä kokonaisuutena käsittelen vain hoiva-alaa. Peilaan tuloksia myös tutkimuskirjallisuuteen, joskin aineistojen vertailua teen järjestelmällisemmin luvussa kuusi.

5.1 Järjestöjen vapaaehtois- ja työllistämistoiminta

Vapaaehtoistyön olemassaolo oli järjestövalinnoissani yksi peruskriteeri, joten sitä löytyy vaihtelevassa määrin kaikista haastatelluista järjestöistä. Sen sijaan palkkatyön ja työllistämistapojen suhteen vaihtelua on hieman. Pienissä piirijärjestöissä palkkatyöntekijänä ei ollut ketään tai korkeintaan yksi alueellinen, osa-aikainen sihteeri. Isommissa järjestöissä palkkatyötä pystytään tarjoamaan useammallekin henkilölle myös paikallistasolla. Merkittäviä vaikutuksia työllistäjiä nämä kolmannen sektorin toimijat eivät sosiaali- ja terveysalan toimipaikkoja lukuun ottamatta ole, moni palkkatyöpaikkakin perustuu hankerahoitukselle.

H8: ...mutta näitä tämmösiä työllistämistoiminnassa olevia niin meillä on nyt tällä hetkellä kaksi, mut varmaan semmonen kahesta viiteen on se määrä. Se vähän riippuu sit aina kuinka paljon on sitten näitä ihan perusopiskelijoita, koska monta kertaa kun just tänne tulee työkokeiluun, niin se vaatii vähän henkilökunnan ohjausta, tää on sillai semmonen ammatti tai työ..

Työllistämistoiminnan väyliä on järjestöissä monia, joista useimmin mainittiin palkkatuki, kuntouttava työtoiminta, työkokeilut ja -harjoittelut sekä opintoihin liittyvät harjoittelut. Lisäksi mainittiin oppisopimukset ja avotyötoiminta. Useimmiten työllistäminen näyttää mahdollistuvan juuri palkkatuen kaltaisten, kustannuksiltaan osittain tai kokonaan katettujen työllistämisyjärjestelmien avulla. Vapaaehtoistoimijoidenkin kohdalla pientä vastiketta pyritään osassa järjestöistä antamaan, esimerkiksi kulukorvausten ja ruuan tarjoamisen muodossa. Selinin (2005, 346) ja Susiluoman (2010, 30–31) mainitsemaa kulujen korvaamista

siis tapahtuu jo järjestökentällä, mutta ei yhtenäisesti vaan toimintojen ja resurssien mukaan. Järjestöt pyrkivät kuitenkin palkitsemaan vapaaehtoistoimintaa ja kattamaan sen kuluja.

Toiminnan koordinointi koettiin monessa järjestössä paikoin hieman haastavaksi, mutta mitenkään erityisen rasittaviksi tehtäviä ei koettu. Pulmallisia seikkoja tuli esille yllättävänkin vähän. Mainintoja oli poliittisten muutosten tuomista haasteista ja toiminnan lyhytjänteisyydestä, mutta ainoa useammin toistuva teema – kolmessa haastattelussa suoraan – oli tässä yhteydessä vapaaehtoisten kuormittavuus muiden järjestötoimijoiden kannalta. Asioihin on perehdytettävä, joten pahimmillaan vapaaehtoisen tekemä työmäärä voi aluksi olla samassa määrin pois koordinoivan henkilön muusta ajasta. Vapaaehtoistoiminnan nykyinen lyhytjänteisyys mainittiin muutamassa yhteydessä. Tämä yhdistettiin myös kansalaistyöhön:

H6: ...et kyllä se koordinaatio on niinkun se on ton motivoituneen ihmisen kohdalla vai- hankalaa niin en.. en kyllä siis kauhulla ajattelisin, et joku tulee (naurahdus) niinkun työkkäristä määrättyä meidän ovelle, että mitä täällä ois tekemistä, niin kylmä hiki nousis otsalle...

Kysymykseen vapaaehtois- ja työllistämistoiminnan vaikutuksista osallistujiin tuli kuudessa haastattelussa esille hyvinvointi ja siihen liittyviä näkökulmia kuten arjen sisältö, elämänhallinta ja elämän merkityksellisyys. Toinen, viidessä haastattelussa esiintynyt teema oli yhteisöllisyys. Esimerkiksi työyhteisön ja omanhenkisen ryhmän tai kaveripiirin kautta toteutuva yhteisöllisyys yhdistettiin toisinaan myös hyvinvoinnin teemaan. Kolmessa haastattelussa mainittiin toiminnan tarjoama väylä työmarkkinoille, kahdessa haastattelussa omien mahdollisuuksien tunnistaminen, positiivisuus ja rohkeus. Kahdessa haastattelussa oltiin tyytyväisiä, jos toiminnasta jäisi edes jokin positiivinen jälki vapaaehtoisten tulevaisuuden valintoja ajatellen. Hyvinvointi eri muodoissaan esiintyy haastatteluissa tiuhaan, joten Paltamossa kehitellyt hyvinvoinnin mittaustavat tulisivat tarpeeseen perustulokokeilussakin.

H10: ...kyllä se on päivärytmi ja ihmisyyden tunne ja arvostus ja ihminen kuuluu johonki yhteisöön, niin se voi paljon paremmin, ku se tuolla makaa kotona. Sitten vaan lääkkeillä turvotetaan ja muuta niin tähän on parasta lääkettä että ihminen on ihmiselle niinku paras juttu..

5.2 Näkemykset perustulosta ja työllistämisestä

Kuten Kelan haastatteluissa (Kangas & Pulkka 2016, 145), sekoittuivat haastateltavien työnsä kannalta esittämät ja henkilökohtaiset näkemykset perustulosta, mutta näitä en lähtökohtaisesti pyrkinytkään erottelemaan. Suhtautuminen perustuloon tai ainakin sen kokeilemiseen oli keskimäärin varovaisen positiivista tai neutraalia. En pyytänyt haastattelihoita erikseen kuvaamaan käsitystään perustulosta, mutta pieniä eroja järjestelmän hahmottamisessa oli. Osa myös totesi, ettei ole erityisesti perehtynyt aiheeseen. Tarkasteltaessa esimerkiksi luvussa 3.4 esiteltyjä Julkusen poliittisia perustulokehystyksiä, ei mikään teema nouse selkeästi esille. Sen sijaan puolessa haastatteluista perusteluna perustulon mahdolliselle toimivuudelle esiintyivät järjestelmän yksinkertaistamiseen ja työnteon kannattavuuteen liittyvät seikat. Tähän saattaa vaikuttaa haastateltavien tietoisuus tutkimuksen aiheesta. Myös luovan energian vapautuminen ja rohkeus riskinottoon mainittiin. Kolmessa haastattelussa tuli esille yksilön arvoon lähemmin liittyviä muotoiluja, kuten uskon palauttaminen yhteiskuntaan sekä kyykytyksen ja paikasta toiseen pallottelun loppuminen.

H2: ...Se vois olla yks keino jolla vois palauttaa sen.. ihmisten luottamuksen siihen yhteiskunnan muuntumiskykyyn ja siihen niinku.. .. niinku uudistumiskykyyn ja semmoseen tietynlaiseen yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen mikä kyllä nyt aika monella varmaan horjuu.. ..

Suhtautumista aktivoivaan työllisyyspolitiikkaan voi myös luonnehtia varovaisen positiiviseksi. Parhaimmillaan järjestelmän todettiin toimivan ja useiden järjestöjen runsas työllistämistoiminta tietysti osaltaan kertoi asennoitumisesta. Järjestelmään liittyviä ongelmia, kuten riittämättömät organisatoriset rakenteet ja joillekin yksilöille huonosti soveltuva massakäsittely, tuotiin toki esille, mutta järjestelmää kokonaisuutena pidettiin kelvollisena.

H3: ...Jollekin se on hyvä, että tulee sitä aktivointia. Joku tarvii vähän niinku potkimista, jos nyt tämmöstä termiä käytetään, mut sitte on tosissaan ihmisiä jotka tarvii potkimista niinku todella vähän tai eieiei et se potkiminen on se viiminen pisara että se pitäis pystyä niinkun enemmän lähtee tarvelähtöisesti kun niinku järjestelmästä lähtöisesti..

Perustulosta huolimatta aktivointitoimenpiteistä ei siis välttämättä koettu tarvetta päästää irti ja tämä tuli välillä esillekin. Työllistämiprojekteissa korostui jonkin verran nuorten erityinen ohjauksen tarve. Nuoret koettiin sinänsä aktiivisiksi, mutta työelämään astuminen ilman

kokemusta ja tietoa mainittiin riskitekijäksi. Kun tässä vaiheessa sai ohjausta ja mahdollisuuksia, ei ongelmia yleensä jatkossa ollut. Nuoriin useissa lähteissä kohdistettu erityishuomio lieneekin sinänsä paikallaan, mutta on toisinaan turhan leimaavaa. Paltamon kokeilussahan nuoret kokivat aktiivisuuden itsekin hyödylliseksi, toisin kuin keski-ikäiset.

Tarkasteltaessa kolmannen sektorin roolia työllistämässä varovainen positiivisuus on edelleen kuvaavin termi. Kolmannella sektorilla koettiin olevan työllistäjänä merkitystä, joskaan ei koko työllistämöngelman ratkaisun mittakaavassa. Kysymys kartoitti haastateltavien omaa kokemusta sektorin merkittävydestä, mutta muutama haastateltava puhui myös luvuista – joita ei tuntenut. Viidessä haastattelussa tuli esille kolmannen sektorin merkitys muita sektoreita loivempaan väylänä työmarkkinoille. Esimerkiksi pehmeät arvot, yrityssektorista poikkeavat kriteerit, yhteiskunnallisuus ja ihmisten auttaminen työelämään mainittiin. Kahdessa pienemmän toimijan haastattelussa kuitenkin myös kritisoitiin kolmannen sektorin asemaa potentiaalisena kaatopaikkana vajaakuntoisille. Ohjaukseen tarvittavien voimavarojen puute pienemmissä järjestöissä saattaa vaikuttaa vastauksiin, mutta ainakin lasten kanssa työskentely mainittiin mahdollisena rajoittavana tekijänä kuntouttavalle työtoiminnalle.

H1: Mutta siis mm ehkä määhän nyt vaan sanon sit, et meillä on ollu aikasemmin ehkä jotakin ongelmia sen suhteen ja toivosin, että ne ei.. ei sillä tavalla.. ainakaan.. meillä tai muilla järjestöillä tai tommosilla niinku sitte aiheuttas mitään sen kummempaa semmosta niinku ekstratyötä tai huolta sen asian suhteen mm.

K: Voisko tästä vetää siis sen johtopäätöksen että se tavallaan pitäis järjestön itse pystyä hallitsemaan se että kenet ottaa?

H1: Joo siis todellakin en siis ei missään nimessä voi, kuitenkin o tää o vähän niinku kuitenkin siis tää on harrastus meille suurimmalle osalle, vähän niinku joku tulis sun metästysporukkaan sillee et tässon nyt tää tyyppi antakaa sille pyssy! (naurua)

Yhdessä haastattelussa mainittiin myös tunne järjestöjen työn arvostuksen alenemisesta. Työ- ja elinkeinoministeriön (2016) uusissa linjauksissa työkokeiluja onkin ohjattu enemmän yritysten suuntaan, koska kolmannen sektorin kautta ei ole katsottu syntyneen tarpeeksi sijoittumisia vakituisiin työpaikkoihin. Ongelma tunnistettiin eräässä haastattelussakin:

H4: ...Meillä on onneks ollu sellanen onni, että me ollaan aika useinkin pystytty esimerkiks meidän oppisopimustyöntekijöitä, jotka usein tulevat meille ensin kuntouttavaan työtoimintaan ja sitten huomataan että hän on noheva tyyppi ja vois olla kiinnostunu suorittamaan oppisopimuksen, niin sen jälkeen oppisopimukseen meille mm ja sitten siellä putken päässä parin vuoden

päässä, nii on se paperit kädessä ja parhaassa tapauksessa siinä kohti pystyy työllistyy meille johonki sijaisuuteen. Meillä on käyny aika usein näin... ..sillon mä katson että tää tukijärjestelmähän on toiminut, mutta toki se toteutuu näin hyvin niin harvan kohdalla, nii et kyllä meilläkin täytyy olla varmaan kaksikymmentä (naurahdus) kuntouttavassa työtoiminnassa olevaa, ennenku sieltä sitten koska niitähän ehtii sen olla sen yhen oppisopimuksen aikana jo useita tietysti kuntouttavassa työtoiminnassa, ku ne jaksot on tyyliin muutamasta kuukaudesta maks puoleen vuoteen.

Erityisesti työllistämiprojekteissa yhteistyötä saatetaan kuitenkin tehdä moneen suuntaan, joten yrityksiinkin työllistytään. Toki sijoittamalla kansalaistyöntekijöitä suoraan yrityksiin voidaan pysyviä työsuhteita rakentaa tehokkaammin, joten tiukkojen sektorirajojen purkaminen saattaa olla harkinnanarvoinen seikka.

Näkemyksiä perustulon vaikutuksista kolmannen sektorin työmuotoihin ja tukipolitiikkaan selvittävä seitsemäs kysymys oli haastattelukysymyksistä ehkä haastavin. Yleensä tarkensinkin, että kyse on työmuotojen tasapainosta ja palkkatyön tai tukien mahdollisesta vähenemisestä perustulon myötä. Useimmiten vaikutuksia ei koettu suuntaan tai toiseen erityisen vahvoina, mikä kertonee myös epävarmuudesta aiheen suhteen. Moni haastateltava mainitsikin, ettei ole asiaa aiemmin ajatellut. Vapaaehtoistyön suhteen muutama haastateltava arveli perustulon kenties toimintaa mahdollistavaksi ja lisääväksi. Pienenä riskinä mainittiin jäsenistön passivoituminen ulkopuolisten vapaaehtoisten määrän lisääntyessä. Palkka- ja vapaaehtoistyön suhde kolmannella sektorilla nousi kysymyksen yhteydessä yllättävän vähän esille, vain kahdessa haastattelussa. Tällöin haastateltavat toivat esille vapaaehtoisten ja järjestön jäsenten ihmettelyä samaa työtä tekevästä toimijasta, joka saakin palkkaa.

H5: ...Me ollaan pitkään toimittu tässä, niin aika kova työ on saatu tehdä siinä, että on saatu vaikka työkokeilijoita ja palkkatuella olevia henkilöitä sinne yhdistysten vapaaehtoisten kanssa toimimaan, että siitä ei synny sitä kilpailua, että noi vie että tää (yhdistyksen nimi) kohta on pelkästään näitä taikka sitten ja sit nii... ..kyllä sitä helposti syntyy jos ei sitä käsitte- tai niinku ne ei ymmärrä, miks toinen vaikka saa palkkaa siitä samasta tehtävästä, minkä toinen eläkeläinen esimerkiksi. Niin siinä justuinsa, ku heillä on aikaa ja he tekee. Miks täällä toiset saa siitä palkkaa? Ku hän tulee tekemään sitä palkkatuella juuri siksi, että hän saisi työkokemusta, ku hänellä ei oo muuten mahdollista päästä töihin, nii täällä on tätä työtä.. ...ja se on helpompi tehdä itse, kuin antaa sitte muille tilaa toimia siellä, et siitä saattaa syntyä ristiriitoja, et se tosiaan täytyy sit hyvin määritellä siellä yhdistyksessäkkin, että sinne mahtuu uusia toimijoita..

Sosiaali- ja terveystalalla ongelmaa ei välttämättä ole, sillä haastatteluissa todettiin työtehtävien olevan tiukasti säädeltyjä. Järjestötoimijat eivät mainitse Ruuskasen ym. (2009, 10) havaitsemaa painetta oman toiminnan sovittamiseksi vapaaehtoisten aikaan. Järjestöissä onkin vuosien varrella ilmeisesti ehditty siinä määrin tottua lukuisiin työn muotoihin, että pieniä ristiriitoja ei oteta konflikteina.

5.3 Kansalaistyön asema

Kolmannessa osiossa selvitin haastateltavien näkemyksiä eritasoisista osallistumistulomalleista. Malleiksi olin valinnut velvoitepohjaisen, vapaaehtoisuuteen perustuvan, nuoriin rajatun ja lisäkorvaukseen perustuvan mallin. Velvoitemalliin suhtauduttiin lähes kaikissa haastatteluissa jossain määrin kriittisesti. Vaikka osa haastateltavista suhtautui aktivointiin periaatteessa myönteisesti, tuotiin kansalaistyön pakollisuuteen liittyen joitakin näkökohtia esille. Kahdessa haastattelussa oltiin huolissaan vapaaehtoistoimintaan liittyvän intohimon häviämisestä. Tämä liittyy edellisen osion viimeiseen kysymykseen palkka- ja vapaaehtoistyön suhteiden muuttumisesta, nyt tosin enemmän kansalaistyön kuin perustulon kannalta. Neljässä haastattelussa painotettiin velvoitteen sijasta kannustamista: Kansalaistyön tekijälle olisi tarjottava vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia määrittää työkokonaisuutensa itse.

H2: Et sit pitää olla joku sellanen ongelma, psyykinen ongelma tai päihitteitten käyttö tai.. tai tota joku muu. Esimerkiks piinallinen ujous voi olla yks ongelma mikä estää ihmisiä toteuttamasta niinku sitä, ett tota niinii. Mää oon tässä sillee sitä mieltä, että ei väkisin vaan väsyttämällä, että tota niin ne ihmiset löytää sen oman toiminnallisen väylänsä, ku niitä esimerkiks ohjataan ja tota niinii annetaan niitä mahdollisuuksia.. Meillä on vaan menny tää nii monimutkaseks, että niitä mahdollisuuksia on tosi vaikee havaita..

Nuoriin rajattua mallia ei sinänsä kannatettu yhdessäkään haastattelussa. Rajaamista pidettiin keinotekoisena ja nuorten katsottiin olevan turhaan yhteiskunnan sylkykuppina. Kannustimet, ohjaaminen ja toimenpiteiden jonkinlainen suuntaaminen nuorten eduksi katsottiin riittäviksi tavoiksi huomioida työelämään siirtymisen vaihe. Pohjoisamerikkalaisissa tuloverokokeiluissa mainittu nuorten työssäkäynnin väheneminen ei siis välttämättä edellyttäisi etuuden vähentämistä tai työvelvoitetta. Myös rajaamisen tehokkuus herätti kritiikkiä.

H2: ...Ja niinku se mitä niinku noilla edellisilläki opintotukiudistuksilla mun nähäkseni on saatu aikaan, nii on se että nuoret on oppinu pelaamaan niillä tuilla ja pelaamaan sillä, että paljonko joutuu palauttaan opintotukee ja niinku säätämään niitten asioittensa kanssa. Ei se oo opettanu niitä siihen, että eletään sääntillisesti, vaan ne on opettanu enemmän siihen, että pelataan.

Toiminnan vapaaehtoisuuteen ei yleensä sanottu selkeästi kyllä tai ei. Osa haastateltavista keskittyi pääasiassa kysymyksen toiseen osaan, jossa piti pohtia vapaaehtoisen työpanoksen toteutumista edistäviä toimenpiteitä. Mahdollisuuksien tarjoaminen tuli jälleen kahdessa haastattelussa esille. Kaksi kertaa mainittiin myös osaamistodistukset, yhdistysten aktiivisuuden tärkeys ja palkinnon sisältyminen itse tekemiseen. Myös toiminnan mahdollistaminen, arvostaminen, etujen esiintuonti ja hyvät esimerkit mainittiin. Jonkinlaista yhteistä järjestäjätahoa tai portaalia vapaaehtoistyölle ehdotettiin kolmessa haastattelussa ja nykyisistä järjestelyistä mainittiin esimerkkejä.

H7: ...Että olisi joku niinkun mahdollisesti vaikka joku se yhteinen taho, joka niinkun jollain tapaa sitä koor- et jokaisen pienen järjestön ei tartte erikseen mieltä, että miten luo ne omat mallinsa vaan että ois niinkun se sitten esimerkiksi joku niinkun yhteinen keskitetty taho niinkön, mitä kautta sitten se sais ainakin jotain, vaikka niitä valmiita malleja tai tota.. tavallaan ohjeita siihen, ettei tarvi jokaisen sitä pyörää ikään kuin keksiä uudestaan vaan sitten pystyis niinkun hyödyntämään jotain keskitettyä ohjeistusta tai koordinointia siinä.

Perustulon päälle osallistumisesta maksettavan lisän sisältävä osittain vastikkeellinen malli jakoi mielipiteitä. Puolet haastateltavista näki mallin ehkä parhaimpana tai ainakin kelvollisena vaihtoehtona, puolet totesi sen ongelmalliseksi. Ongelmina mainittiin lisätuen riittämättömän motivoivuus ja vapaaehtoisten joutuminen eriarvoiseen asemaan osan saadessa työstä korvausta. Ristiriitaa perustulon idean kanssa ei pidetty lähtökohtaisesti ongelmallisena, eikä byrokratian tasoa kestävämmän. Korvaukseksi ehdotettiin esimerkiksi nimellistä kulukorvausta tai muutoinkin vastikkeellisessa mallissa suuresta tuntimäärästä maksettavaa bonusta. Osallistumistulon suhteen tulokset ovat kaiken kaikkiaan samansuuntaisia kuin Kelan perustuloraportissa: Erityistä kiinnostusta on, joitain ongelmia mainitaan.

H9: Mää vieroksun vähän tota työ-sanaa tossa kansalaistyö-sanassa eli tää antaa pitkässä juoksussa äkkiä väärän kuvan. Puhutaan myös työkokeilusta ja puhutaan kansalaistyöstä, niin se ei työtähän se sinänsä on, mutta se ei kuitenkaan palkkatyötä ole, että tähän pitäis mun mielestä tää terminologia pitäis tässä niinku muuttaa, koska tää vääristää taas niinku palkkatyön ja näitten tämmösten aktivointitoimenpiteiden niinkun suhdetta mm.. ..

Näkemyksessä on yhtymäkohtia Heinosen (1999) visioon kolmannesta sektorista ennemminkin ponnahduslautana takaisin yhteiskuntaan kuin epäonnistuneiden loppusijoituspaikana. Kansalaistyöstä olisi näin ollen tehtävä pysyvä olotila vain äärimmäisissä tapauksissa.

5.4 Kolmas sektori kansalaistyön toteuttajana

Neljännessä osiossa selvitettiin kolmannen sektorin käytännön rajoituksia kansalaistyön järjestämisestä puhuttaessa. Kysymykseen kolmannen sektorin edellytyksistä työtakuujärjestelmän toimeenpanossa haastateltavat vastasivat pitkälti varauksellisesti. Pienet piirijärjestöt eivät kokeneet voivansa vastata työtakuulupaukseen. Myös sosiaali- ja terveysalan järjestöt näkivät organisoinnin haasteelliseksi muun muassa hoitotyötehtäviin liittyvien vaatimusten vuoksi. Kysyin asiaa myös lisäresurssien kannalta. Niiden nähtiin mahdollistavan hieman isomman roolin kansalaistyön toteuttamisessa ja mahdollisuuden suhtauduttiin positiivisesti, joskaan kokonaan kolmannen sektorin harteille kansalaistyöjärjestelmän ei toivottu jäävän. Työn toteuttamisessa nähtiin tärkeäksi järkevän tehtäväkokonaisuuden rakentaminen järjestön oman toimintalogiikan pohjalta, mikä esimerkiksi siviilipalveluksen kohdalla oli jo osoittautunut haastavaksi. Lisäksi hankalaksi koettiin kansalaistyössä mahdollisesti ilmevä ristiriita: Työn tulisi olla korvamerkittyä, mutta ei kuitenkaan vakituista.

H2: Mää en niinku esimerkiks tähän niinku jotai harjottelijoita tai muita nii mä en ota ollenkaan sillee, että mää tuun tekee siihen jotakin. Ei tänne tulla tekeen vaan jotakin, kun tänne tullaan tekeen sit ihan oikeesti niitä töitä ja niinku näkemään se, että miten niinku sitä työtä täällä tehään, niin sillan pitää olla joku järkevä toiminnallinen kokonaisuus minkä voi tarjota..

Kysyttäessä tarkemmin järjestöjen omista mahdollisuuksista tarjota työtakuujärjestelmässä töitä mainittiin puolessa haastatteluista jossain muodossa erilaiset sihteerin-, tiedotus- ja toimistotyöt. Mainintoja oli sekä pienten että isojen järjestöjen haastatteluissa. Järjestöjen fyysiset tilat ovat usein varsin rajallisia, mutta itseohjautuva työ mainittiin myös yhtenä mahdollisuutena. Erilaisista ohjaustehtävistä oli kolme mainintaa. Myös tapahtumatyöskentely mainittiin kolmessa haastattelussa. Sosiaali- ja terveysalan järjestöissä mahdollisuuksiksi mainittiin viriketoiminta, ulkoiluaktiviteetit sekä pyykki- siivous- ja keittiötyöt. Kahdessa haastattelussa mainittiin kesätyö, joka kausittaisena voisi myös olla yksi ratkaisu edellisen kysymyksen vastauksessa esitettyyn kansalaistyön vaihtuvuuden tarpeeseen.

Kysymys kansalaistyön valvonnasta ymmärrettiin haastatteluissa sekä järjestö- että viranomaistasoisena. Puolessa haastatteluista nykyisiin ohjelmiin kuuluvia valvontakeinoja pidettiin hyvänä pohjana. Muutoin ehdotukset olivat hajanaisia työtodistuksista ja kansalaistyöntekijän omasta kirjanpidosta saumattomampaan viranomaisyhteistyöhön ja yksinkertaisiin, kellokorttisysteemin tapaisiin digitaalisiin keinoihin aikaa vievien lomakkeiden sijaan. Kahdessa haastattelussa haluttiin valvonnan sijaan korostaa ohjaamista.

H2: Etenki sillon, jos ois nii, että se kansalaistyötä tekisivät enem- etupäässä niinku nuoret tai sit sellaset, joilla on esimerkiks tai sellaset aikuiset jolla on sitä osaamisvajetta, nii sillonhan se ois nimenomaan sitä ohjaamista opastamista valmentamista, mitä siinä tarvittais ja semmoseen pitäis olla resursseja. Sitä me tarvitaan tänä päivänäkin.. ei niinkään sitä, että valvotaan, että joku toimii.. vaan että ois niinku apukäsiä siihen, että jos joku homma ei su- mene- kään, nii pystyis sitte sparraamaan ja koutsaamaan ja sitä kautta niinku vie- mään niitä asioita eteenpäin, jotta se ois niinku mielekäs se tehtävä..

Yleishyödyllisten töiden määrittelyn tarkkuutta kysyttäessä erityisen tiukkoja vaatimuksia ei esitetty. Neljässä haastattelussa nimenomaan painotettiin, ettei määritelmän tulisi olla tiukka. Perusteluina käytettiin esimerkiksi mahdollisuuksien ja edellytysten kautta toimimista, ihmisläheisesti tapahtuvaa toimintaa, aktiviteettien laajaa skaalaa sekä hyötyä niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin. Muutamassa muussakin haastattelussa työn väljä määrittely tuli esille välillisesti. Esimerkiksi tehtävä-, yksilö- ja järjestökohtaisesti määrittelyn tarkkuuden tarpeessa katsottiin olevan suuriakin eroja. Tiukahkoa määrittelyä toivottiin vain yhdessä haastattelussa, perusteena väärinkäyttö esimerkiksi poliittisten puolueiden tarpeisiin.

Kahdessa haastattelussa lähtökohdaksi otettiin rekisteröidyn yhdistyksen käsite. Myös viranomaislähtöinen määrittelytapa mainittiin kaksi kertaa. Viranomaislähtöinen käydä paikan päällä katsomassa millä järjestelyillä tarjolla oleva työ kelpaisi kansalaistyön piiriin tai antaa yleisluontoisen listan vaatimuksista, joiden pohjalta työtä voitaisiin räätälöidä yksilöiden tarpeisiin. Yleishyödyllisyyden käsitteen todettiin järjestöissä olevan jo verotuskäytäntöjen takia hyvin hallinnassa. Muitakin näkökulmia tuli esille:

H4: Se skaala voi olla ja täytyy olla aika laaja, mutta mitäpä jos haluaisi vaikkapa mm tekemään yleishyödyllistä työtä Suomen Kannabisyhdistykseen, joka kuitenkin saa olla rekisteröity yhdistys ja niinku tuottaa ehkä hyvää keskustelua siitä aiheesta, mutta missä kulkee se raja, että mihin se niinku nyt niinku voi tehdä. Totta kai mä aattelen, et meniks se siis sitoutuisko se tuohon niinku

yhdistyslakiin, et ne yhdistykset, jotka ovat, toimivat yhdistyslain mukaisesti ja on rekisteröityt sinne niin niissä voi tehdä ja että täähän se varmaan olis se luultavin siirto.

Kansalaistyön vaikutusten toimintaan ja osallistujiin ei neljässä haastattelussa koettu olevan merkittäviä ja kansalaistyön todettiin nivoutuvan melko hyvin nykyisiin toimintamuotoihin. Neljässä haastattelussa puhuttiin toimintaan osallistuvien kasvavasta määrästä kansalaistyön myötä. Järjestön tavoitteiden ajamiseksi tämä olisi hyvä asia, mutta toisaalta järjestön resurssit tulevat jossain vaiheessa vastaan. Kahdessa haastattelussa mainittiin pakollisen kansalaistyön tuoma eriarvoisuus ja ihmisryhmien välinen jännite.

H4: Sitten jos siitä tulee semmonen pakko, mikä pitää suorittaa, nii sit mä koen, että sit siinä saattaa tulla niinku ristiriitoja sen perusvapaehtoistyön ja tän kansalaistoiminnan välillä.. Toki sekin siinäkin niinkun kyllähän ne voi myös selkeesti erottaa. Hän on suorittamassa meillä nytten tätä kansalaispalkkaansa.. Seppo suorittaa meillä nyt seuraavat kolme kuukautta tätä näin ja sit Seppo suorittaa (naurahdus)... ..jos ei olisi selkeätä lisäresurssia siihen ohjaamiseen, et nii se ois aina meillä on se tietty määrä paikkoja ja niistä samoista paikoista kilpailisi.. koulujen harjoittelijat ja muut tämmöset mitä meillä niinku jo on ja näin se varmasti menis..

Kysyttäessä vaihtoehtoisista toteuttajatahoista kansalaistyölle neljä kertaa mainittiin julkisen sektorin toiminnot kuten sairaalat ja vanhainkodit. Kysymyksen muotoilussa haettiin parempia vaihtoehtoja, mutta haastateltavat puhuivat mieluummin vaihtoehtoisista väylistä, joten aloin lisätä vaihtoehtoisuuden kysymykseen sitä esittäessäni. Kunnan lisäksi yritykset mainittiin viidessä haastattelussa joista kolmessa pohdittiin kansalaistyön suhdetta yritysten palkkatyöhön. Yrityksiä ei siis kansalaistyön väylänä nähty mahdollisena, kunhan varmistetaan, ettei kansalaistyövoimaa väärinkäytetä. Kansalaistyön tulisikin näin ollen toimia polkuna työllistymiseen. Rajanvetoa yritysten ja kansalaisjärjestöjen välillä myös kritisoitiin.

H7: Emmä nyt ite nää niinku selkeesti, että miksi ei yhtä lailla se yritysmaailma, että tavallaan että aina välillä se on ehkä vähän keinoitekostakin se rajanveto niinkun tavallaan yritysmaailman ja kolmannen sektorin tota välille, että ja jos ajatellaan vielä nimenomaan sit siitä sen yksilön näkökulmasta, nii varmaan keskeistä kuitenkin just se, että hänelle löytyy sitä mielekästä tekemistä riippumatta sitte siitä, että onko se nyt yhdistyksessä tai yritysmaailmassa...

Kansalaistyön toteuttaminen kaikkialla Suomessa nähtiin enimmäkseen mahdolliseksi, joskin vaihtoehtojen määrä todettiin pienillä paikkakunnilla vähäisemmäksi. Kuudessa haastat-

telussa toteutus nähtiin selkeästi mahdolliseksi. Tällöin mainittiin muun muassa kulttuuri-toiminta, hyvinvointipalvelut ja infrastruktuurin hoito. Organisoinnin mainittiin olevan ehkä jopa yksinkertaisempaa maaseudun pienissä piireissä kuin kaupungeissa. Pihlajan (2010, 42, 52) mainitsema nuorten toimijoiden puute ei noussut haastatteluissa esille. Haastatteluissa, joissa syrjäseutujen kansalaistyö koettiin ongelmallisemmaksi, esitettiin syiksi muun tarjonnan puutteen lisäksi pitkiä välimatkoja ja sosiaalisia ongelmia kuten ujoutta.

H10: ..kyllä se on muuten siellä maalla aika mielenkiintoinen homma jos on sellanen peräkammari-ihminen, et se ei uskalla edes lähteä sieltä niinku mökistänsä niinku tonttia kauemmas niin kyllä muuten tulee ongelmia, tää vapaaehtoisuus tulee varmaan tässä kohtaa niinku oikeesti niinku, että varmaan pakkoki tulee harkittavaks, että semmoset sosi-erakkoluonteet, ne jotka ei jaksa, eikä pysty kohtaamaan ihmisiä, niin ohan se nyt hankala lähteä johonki, eikä sitä tienraivuuta aina ole tai tota metän raivuutakaan..

Lopuksi kysyin vielä haastateltavien näkemyksiä järjestönsä ja kolmannen sektorin rajoista työllistämisen suhteen. Oman järjestön suhteen asiaa tuli yleensä käsiteltyä melko kattavasti kysymyksessä kolmetoista, joten keskiössä oli nyt kolmas sektori kokonaisuutena. Kahdessa haastattelussa isojen järjestöjen nähtiin selviävän hyvin, kahdessa taas mainittiin pienten toimijoiden hankala tilanne. Lisäresursseilla ja tuella toiminta voisi olla kaikille mahdollista, mutta järjestöjen olisi voitava määritellä toimintaa myös omien resurssiensa pohjalta.

Lopuksi annoin haastateltaville vielä tilaisuuden mainita esimerkiksi seikkoja, jotka eivät haastattelun aikana tulleet ilmi. Vastauksissa ei kuitenkaan tullut ilmi erityistä uutta, joten nivoin ne osaksi muita samaan aihepiiriin liittyviä vastauksia. Vastauksia analysoidessani mieleeni tuli erään haastateltavan pohdintojen myötä, että myös kansalaistyön sopivan määrän kysyminen olisi ollut tutkimuksen kannalta mielenkiintoista. Koska järjestöillä on ennestään paljon työllistämistoimintaa, on kuitenkin oletettavissa, että kansalaistyön kohdalla on ajateltu samansuuntaisia tuntimääriä kuin olemassa olevassa toiminnassa.

5.5 Sosiaali- ja terveysala

Koska sosiaali- ja terveysalan hoivatyötä pidetään suurimpana kansalaistyön osa-alueena, tein kaksi haastattelua alan toimijoille, joilta myös erikseen kysyin näkemyksiä hoivan roolista kansalaistyössä. Haastattelurungossa ei ole erillisiä hoivatyöhön liittyviä kysymyksiä,

mutta teema nousi muissakin haastatteluissa ajoittain esille. Tällöin kysyin aiheesta tarkemmin. Hoiva nähtiin tietyin ehdoin potentiaalisena ratkaisuna kansalaistyön toteuttamiseen.

H10: No se on ratkasu, jos AVI ja valtio purkaa byrokratiaa esimerkiksi koulutusvaateissa. Tää on se pointti, siis tännehän uppoo niinku ihan sairaasti ihmisiä, ku kakskymneljäseiska tehään töitä koko aika. Me etitään koko ajan sijaisia, me rekrytoijaan koko ajan ihmisiä ja näähän lisääntyy koko ajan... ..Tää on nyt tärke homma, että valtiovalta tulis samassa vastaan siinä, että höllentäisi jotain kriteereitä. Tarviiko olla joka ikisellä hygieniapassi, et sut laitetaan keittiöön viemään tai et sun pitää olla joku tietty ihminen, et sä saat tehdä jotain... ..tää on ratkasu jos höllennetään näitä.. ja mehän varmaan pakko höllentää, koska eihän meidän yhteiskuntahan ei kestä tätä, verot nousee kolmeen kymmppiin kohta, että meidän on pakko höllentää.

Kansalaisyhteiskunnan kehittämissuunnitelman raportin (Susiluoma 2010, 30–31) ehdotus vanhustyön vaatimusten lieventämisestä saa siis katkelmassa tukea. Samalla voidaan Kasvion (1994, 252–254) mallin mukaan vähentää hoivatyön tarvetta lisäämällä välitason toimintoja. Hoivapalveluissa huomautettiin olevan kuitenkin muitakin rajoittavia tekijöitä. Ala ei ensinnäkään sovi kaikille, joten muitakin vaihtoehtoja tarvitaan. Toisekseen kansalaistyöntekijällä saattaa olla vaikeuksia lähestyä ja koskettaa asiakkaita. Työhön tarvitaan ohjausta ja neuvontaa, jotta vältettäisiin kokemuksen muodostuminen kansalaistyöstä etäännyttäväksi.

H8: ..Että kyllä meillä sellasia kokemuksia on, että on päivän tai kaks, et siit ei niinkun tuu yhtään mitään, että se on siitä ihmisestä itestään kiinni, mut et jos on aito halu oppia tota niin tai saaha jonkinlainen kokemus tästä sosiaali- ja terveysalan työstä vanhuspalveluitten puitteissa, niin sitte varmasti saakin tästä paljon... ..Väkisin ei kyllä kannata tuota niin tulla ja sit se on kurjaa sille henkilölle itelleen ja meidän työntekijöille ja meidän asukkaille..

Toisaalta haastatteluissa esitettyjen hoiva-alan tehtävien kuvausten perusteella kansalaistyön painopisteeksi voisi muodostua ennemminkin vanhusten kotona asumisen tukeminen esimerkiksi siivous- ja pihatöitä tekemällä kuin varsinaiset hoivatehtävät tai niissä avustaminen. Laitospaikkojen tarvetta vähentävänä toimintana toisi säästöjä kansalaistyön ohjaamiseen vaadittujen resurssien vastapainoksi.

6 AINEISTOJEN VERTAILU

Tässä luvussa tarkastelen, miten tutkimustulokseni asettuvat osaksi tutkimuksen teoreettista kirjallisuutta. Mukana on niin pohdintoihin kuin tieteelliseen koeasetelmaan perustuvia näkökulmia. Tarkoitus on saada kokonaiskuva keskeisistä perustuloon ja kansalaistyöhön liittyvistä näkökohdista, jotta luvussa seitsemän olisi mahdollista muodostaa kokonaisuudesta johtopäätöksiä. Keskityn osallistumistulon vastikkeellisuushaasteisiin, kolmannen sektorin rooliin, toiminnan hyvinvointivaikutuksiin ja ehdotuksiin järjestämistavasta. Keskeiset aineistomaininnat olen käsittelyn ja lukemisen helpottamiseksi taulukoinut.

6.1 Vastikkeellistamisen haasteet

Vaikka vastikkeellinen malli vaikuttaa sekä oman tutkimukseni että Kelan tekemien haastattelujen pohjalta kolmatta sektoria kiinnostavalta järjestelyltä, tunnistetaan malliin liittyvät lukuisat haasteet varsin hyvin. Seuraavan sivun taulukossa on listattuna tässä tutkimusprosessissa ilmenneitä näkökantoja vastikkeellisuuden merkitykseen ja ongelmiin liittyen.

Osallistumistulon perusteluissa lähtökohtana on usein mahdollisimman laajan kannatuspohjan luominen rakentamalla toimiva kompromissi eri ihmiskäsityksiin perustuvien lähtökohlien välille. Kelan tarkemmassa yhteenvedossa (Kangas & Pulkka 2016, 159) mainitaan vielä työn paljous, vanhusten kotiasumisen tukeminen ja työllistämistoiminnan menojen vastapainoksi tuomat säästöt. Uhkana koetaan muun muassa oman toiminnan sopeuttaminen aktiivisuusrahalla elämiseksi, jolloin osallistumistulo olisi liian houkutteleva vaihtoehto palkkatyöhön verrattuna. Kelan haastatteluissa osallistumistulo sai järjestöasiantuntijoilta kannatusta, mutta omassa aineistossani mielipiteet jakaantuvat enemmän. Haasteena koetaan muun muassa eriarvoisuuden lisääntyminen.

Aktiivisuusrahan harkinnanvaraisuuden mahdollistamasta vallankäytöstä kannetaan huolta Kelan asiantuntijahaastatteluissa. Paltamon kokeilussa tulivat ilmi työn mielekkyyteen ja pakottavuuteen liittyvät ongelmat. Järjestelmän vapaaehtoisuuden tärkeys korostuukin monessa lähteessä. Ihmisten on päästävä määrittelemään kansalaistyönsä muotoja myös itse,

vaikka jotkin reunaehdot on järjestelmään todennäköisesti pakko asettaa. De Wispelaeren ja Stirtonin korostama valvonnan ongelma on yksi tutkimuksen keskeisistä kohteista. Järjestötoimijoiden haastattelujen pohjalta byrokratian taso ei kuitenkaan näyttäyty erityisenä ongelmana, kunhan järjestelmä toteutetaan mahdollisimman kevyesti.

TAULUKKO 2. Vastikkeellisuudesta

LÄHDE	NÄKEMYS VASTIKKEELLISUUDESTA
Andersson (1998)	Perustulo sijoituksena sosiaaliseen pääomaan, yhteiskuntapalvelu varmistaa mallin ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden
Atkinson (1996)	Vastikkeellinen malli poliittinen kompromissi perustulon toteuttamiseksi Haasteena yksilön toiminnan sopeuttaminen tuen saamiseksi ja tuen ulkopuolelle jääminen
De Wispelaere & Stirton (2007)	Osallistumistulon yleishyödyllinen työ vaatisi uusia valvontakeinoja Toiminnan käytännön toteutus ehkä kolmannen sektorin harteilla
Kelan asiantuntijahaastattelut (2016)	Osallistumistulolla kannatusta järjestösektorilla Vapaaehtoistyölle virallinen ja hyväksytyt asema, ei pelkoa tuen menetyksestä Aktiivisuusrahan harkinnanvaraisuus mahdollistaa vallankäytön
Kopra (2007)	Vastikkeettomuudessa mahdollisuus ulkopuolisuuteen
Kuronen (2015)	Vastikkeellisuudessa työn sisältöä ja mielekkyyttä ei arvosteta Ratkaisuna kansalaispalkattu, vapaaehtoinen työ kansalaisyhteiskunnassa
Perkiö & Kajanoja (2015)	Vapaaehtoisuuteen perustuva työtakuujärjestelmä syrjäytymisriskiä vähentämään, työtä yhteiskunnan eri sektoreilla korvausta vastaan
Paltamo-raportti (2013)	Toiminta koettiin helposti pakkotyönä Työllistettävien omien intressien huomioiminen ja mielekkään työn varmistaminen kaikille
Tutkimuksen haastatteluaineisto	Kannustaminen velvoitteen sijasta Työkokonaisuuden määrittely itse Osallistumistulo jakaa mielipiteet Byrokratian taso ei ongelma Lisätuen riittämätön motivoivuus, eriarvoisuus

6.2 Vastikkeellisuus ja nuoret

Mahdollisuus ulkopuolisuuteen on ongelma, jota korostetaan erityisesti nuorten kohdalla. Seuraavan sivun taulukosta käy ilmi laajamittainen huoli nuorten asemasta perustuloyhteiskunnassa. Motivaation heikkeneminen ja syrjäytymisriskin kasvu toistuvat myös julkisessa keskustelussa tiuhaan. Toimenpiteiden kohdistamisesta erityisesti nuoriin vallitsee siis melko laaja yksimielisyys, mutta toimeenpanon tavasta on monia näkökulmia. MINCOME-kokeilun hieman epävarmojen tulosten pohjalta on ehdotettu sekä nuorten tuen vastikkeellistamista että tuen madaltamista. Tutkimushaastatteluissani velvoitteiden rajaamista nuoriin ei kuitenkaan koeta toimivana vaan olennaisina asioina mainitaan ohjaaminen, kannustaminen ja vaihtoehtojen tarjoaminen. Myös Kelan työllisyystoimija-aineistossa pohditaan velvoitteen toteuttamistavan tärkeyttä. Särkelän (2011, 146, 159, 164.) Tutkimustuloksiin perustuva arvio osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksiin panostamisen tärkeydestä saakin haastatteluaineistosta tukea erityisesti nuorten osalta.

Peltolan arvelut työllistämistyöstä koulutusvalintoja ohjaavana tekijänä saavat tukea Paltamon kokeilun tuloksista. Pihlajan mainitsema nuorten toimijoiden puute järjestösektorilla taas voisi kolmannella sektorilla toteutettavan kansalaistyön myötä helpottua, kun muutama uusi toimija saataisiin laajasta tekijäjoukosta pysyvämmin mukaan. Vihreiden perustulomalliin liittyvä perustulon ehtojen erilaisuus alle 25-vuotiailla saattaa olla harkinnan arvoinen järjestely, kunhan nuorten valinnanmahdollisuudet pidetään uskottavina. Susiluoman ehdotus starttipalkasta on yksilön vaikuttamismahdollisuuksien kannalta otollinen, mutta mainittu ohjauksen tarve on tässäkin huomioitava. Moni nuori tarvitsee ammattimaista opastusta ja rohkaisua järjestöihin ja yrityksiin hakeutumisessa, mikä taas työllistäisi esimerkiksi työllistämiprojektien toimijoita.

TAULUKKO 3. Perustulo ja nuoret aineistojen näkökulmasta

MALLIN ESITTÄJÄ	NÄKEMYS NUORISTA
Andersson (1998)	Korkea perustulo luo palkkatyötä haastavia nuorten alakulttuureja, jolloin valtaväestön tuki katoaa
Kelan asiantuntijahaastattelut (2016)	TE-palvelut: nuorille velvoite, mutta esittämistapa on olennainen yksityiskohta
Kopra (2007)	Perustulolla opiskelu- ja työmotivaatio voi heiketä
Lahtinen (1992)	Nuorille matalampi tuen taso (MINCOME-tulosten pohjalta)
MINCOME-kokeilu (Forget 2011)	Työpanos väheni kokeilussa/ mahdollinen panostus koulutukseen Komission ehdotus nuorten tuen vastikkeellistamisesta
Paltamo-raportti (2013)	Työllistämistyöstä nuorille etua väliaikaisena, työelämään tutustuttavana ratkaisuna
Peltola (1997)	Kansalaistyö auttaa nuoria kouluttautumisolun te- kemisessä
Pihlaja (2010)	Nuoret toimijat puuttuvat järjestösektorilta
Susiluoma (2010)	Nuoret voivat rakentaa uraa kokoamalla töitä usealta sektorilta starttipalkalla tuettuna
Tutkimuksen haastatteluaineisto	Nuorten erityinen ohjauksen tarve työelämään astumisessa, velvoitteiden rajaaminen nuoriin kuitenkin turhaa
Vihreiden perustulomalli (2015)	Alle 25-vuotiaille perustulo vain työtä tai opiskelua vastaan

6.3 Toiminnan hyvinvointivaikutukset

Aineistoista käy ilmi, että hyvinvointivaikutusten selvittäminen olisi keskeistä perustulon ja kansalaistyön vaikutuksia selvitetessä. MINCOME-kokeilun rohkaisevat tulokset pohjois-amerikkalaisessa toimintaympäristössä olisi syytä todentaa myös pohjoismaisessa kontekstissa, mikä Kelan perustulokokeilussa toivottavasti toteutuu. Paltamon kokeilun tulokset antavat viitteitä kansalaistyön positiivisista hyvinvointivaikutuksista. Anderssonin väitettä

kansalaistyön yhteiskuntaan kiinnittävästä ja omanarvontuntoa kohottavasta vaikutuksesta ei kuitenkaan vielä näillä tuloksilla voi todentaa. Kelan perustulokokeilussa voisikin olla tarvetta terveydenhuoltopalvelujen käytön kaltaisten yksinkertaisten mittareiden lisäksi kehittää omanarvontuntoon liittyviä mittareita. Paltamon tuloksiakaan ei voi käyttää kehittämisen pohjana ennen kuin kansalaistyön eläke- ja terveydenhuoltokysymykset ratkaistaan.

TAULUKKO 4. Perustulon ja kansalaistyön hyvinvointivaikutukset

LÄHDE	NÄKEMYS HYVINVOINTIVAIKUTUKSISTA
Andersson (1998)	Kansalaispalkkajärjestelmä sitoo yksilön yhteiskuntaan, omanarvontunto kohoo
Kelan asiantuntijahaastattelut (2016)	Kuulutaanko kansalaistyössä eläkkeen ja työterveyshuollon piiriin
MINCOME-kokeilu (Forget 2011)	Sairaalakäynnit vähenivät tuensaajilla Sosiaaliset vaikutukset myös tuen ulkopuolella olleisiin perheisiin
Nivala (2010)	Hyvinvoinnin sosiaaliset vaikutukset
Paltamo-raportti (2013)	Keski-ikäisten kokemuksellinen hyvinvointi noussut puolella tutkituista Pitkäaikaisvaikutusten selvittäminen kesken
Tuloerokokeilut (Widerquist 2005)	Työnteon vähenemisen määrä ei mallin rahoitusta uhkaava
Tutkimuksen haastatteluaineisto	Arjen sisältö, elämänhallinta, elämän merkityksellisyys, yhteisöllisyys, väylä työmarkkinoille

6.4 Kansalaistyön järjestäminen ja kolmannen sektorin rooli

Kansalaistyöjärjestelmän ei aineistojen perusteella tarvitsisi välttämättä olla kerralla valmis, vaan kokeilujen ja keskustelun kautta kehitettävä. Tämä onkin järkevää usein epämääräisesti tulkitun kilpailun vääristymisen näkökulmasta. Odotettavissa olevana ongelmana on kuitenkin sattumanvaraisuuden mahdollistama vallankäyttö, joten Kelan raportissa mainittu pai-

kallinen yhteiskuntasopimus saattaa osoittautua käytännössä hankalaksi ja muutoksille alttiiksi. Paltamon kokeilussa kilpailun vääristymiskeskustelusta yrittäjien kanssa on jo kokemusta. Tältä pohjalta kansalaistyöjärjestelmän muotoilussa tulisi ehkä tehdä selkeä linjaus kilpailun ulkopuolelle kuuluvista töistä. Kolmannen sektorin toiminnoista erityisesti hoivapalvelujen ammattitehtävien ulkopuolella olevat työt vaikuttavat tältä pohjalta sopivilta.

Kysymykseen kansalaistyön järjestäjätahosta voisi ratkaisuna olla Kati Peltolan pohjatulomallin kaltainen järjestelmä. Toinen toimiva malli voisi olla Susiluoman ja kansalaisyhteiskunnan kehittämisryhmän ehdotus. Rifkinin verotuskäytäntö vaikuttaa pohjoisamerikkalaiseen järjestelmään sopivimmalta. Reaaliaikaisen tulorekisterin tullessa lähivuosina käyttöön voidaan sitä hyödyntäviä perustulojärjestelmiä toki kehitellä. Oppisopimusjärjestelmän kaltainen, perustulon avulla toteutettava järjestelmä sen sijaan kuulostaa toteuttamiskelpoiselta nykyiselläänkin. Tällä tavoin myös vastattaisiin tutkimushaastatteluissa ilmenneisiin toiveisiin kansalaistyön toimimisesta väylänä palkkatyöhön.

Verrattaessa haastateltavien näkemyksiä kansalaistyöstä vuoden 1997 muuta työllistämistoimintaa koskeneeseen kuulemiseen, näyttävät toiveet olevan pitkälti samansuuntaisia. Vaatimus sopimisen vapaaehtoisuudesta kummallekin osapuolelle ja järjestöjen omien tavoitteiden huomioiminen tulee kummassakin aineistossa esille. Myös työn muotojen pitämistä erillään kannatetaan. Lisäksi haastatteluissa esiintyy näkemys kansalaistyön toimimisesta väylänä palkkatyöhön. Taulukosta 2 kävi ilmi, että osallistumistulomalli herättää järjestöjen keskuudessa melko paljon mielenkiintoa. Taulukossa 6 onkin listattuna puolesta ja vastaan esitettyjä perusteluja kolmannen sektorin roolista kansalaistyön järjestämisessä.

TAULUKKO 5. Miten kansalaistyö järjestetään?

MALLIN ESITTÄJÄ	NÄKEMYS
Andersson (1998)	Kehittäminen ja laajentaminen kokeilujen ja keskustelujen pohjalta Eduskunta määrittelee, kunnat hallinnoivat kolmatta sektoria ja järjestöt valvovat työtä
Heinonen (1999)	Tuensaaja ja perusturvatoimisto neuvottelevat yhdessä sopimuksen kansalaistyöstä tavoitteineen
Kasvio (1994)	Yksityistämisen sijaan luodaan edellytyksiä kansalaislähtöisille välitason toiminnoille
Kuronen (2015)	Kansalaiskeskustelu työn sisällöistä Vältetään kilpailun vääristyminen mm. kolmannen sektorin kokemuksen avulla Keskeinen osa-alue vanhushoiva, myös esim. ympäristönhoito Oikeus hoivaan kilpailua tärkeämpi
Mattila (2001)	Sopimusten sisällöt ja osapuolten velvollisuudet täsmennettävä Miten varmistetaan kykyjä ja toiveita vastaavat työt?
Paltamo-raportti (2013)	Välityömarkkinoista pysyvä ratkaisu osalle työttömistä Kilpailun vääristyminen haasteena
Peltola (1997)	Kaikilla pohjatulo, jonka edestä työntekijän työvoimaa voidaan ostaa. Viimesijaisesti tarjotaan kansalaistyötä Kansalaistyön toteuttajana kunnat Työaika jaettava, jotta työt riittävät
Rifkin (1997)	Työtunneista verovähennykset, joiden suuruudella toimintaa kohdennetaan tarpeen mukaan Kouluttautuminen kolmannelle sektorille kansalaispalkalla mahdolliseksi Sosiaalitaloudellinen näkökulma
Susiluoma (2010)	Yksilö kerää kansalaistyökokonaisuutensa itse ja hyväksyttää sen
Tutkimuksen haastateluaineisto	Viranomaisvastuullinen taho määritettävä Ei liian tiukkoja kriteereitä työlle

TAULUKKO 6. Kolmannen sektorin heikkoudet ja vahvuudet kansalaistyön toteutuksessa

LÄHDE	NÄKEMYS KOLMANNEN SEKTORIN ROOLISTA
Heinonen (1999)	Ponnahduslauta takaisin yhteiskuntaan (huolehdittava ettei muutu heikosti työllistyvien pysyväksi sijoituspaikaksi)
Kauppi (1998)	Kansalaistoiminta täydentää ja korvaa hyvinvointipalveluja Kolmannen sektorin tukityöllistäminen vinouttaa markkinoita vähäisesti
Kuronen (2015)	Voittoa tuottamattoman sektorin toimijoita epäillään palvelujen huonosta laadusta
Nivala (2010)	Hyvinvointivaikutukset yksilöön ja yhteiskuntaan
Pihlaja (2010)	Maaseudulla kolmas sektori usein ainoa ratkaisu
Rifkin (1997)	Vaihtoehto vähenevälle palkkatyölle
Särkelä (2011)	Kansalaisyhteiskunta luo edellytyksiä sosiaaliselle ja taloudelliselle hyvinvoinnille sekä demokraattiselle yhteiskuntajärjestelmälle.
Tutkimuksen haastatteluaineisto	Loiva väylä työmarkkinoille, pehmeät arvot

Tarkasteltaessa perusteluja kansalaistyön tekemiseen nimenomaan kolmannella sektorilla on edelliseen taulukkoon liittyen syytä huomioida työn vähäiseksi katsottu markkinahäiriö. Myös hyvinvointiin liittyen kolmannen sektorin voi nähdä erityisen sopivana kansalaistyön toteuttamiseen. Tutkimuksen haastatteluaineistossa kolmas sektori nähtiin väylänä työmarkkinoille, mikä antaa toivoa sektorin toimimisesta Heinosen vision tapaan ponnahduslautana eikä loppusijoituspaikkana.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa teen kirjallisuuden ja haastatteluaineiston pohjalta ehdotuksia osallistumistulomallin kehittämiseksi. Tärkeimpinä kokonaisuuksina käsittelen hyvinvointivaikutuksia, byrokratian tasapainottamista ja kansalaistyön rajaamista. Lopuksi arvioin tutkimushypoteesin pitävyyttä ja omanarvontuntoisen kansalaistyön mahdollisuuksia.

7.1 Hyvinvointivaikutusten mittaaminen

Koska perustulosta puhuttaessa niin kirjallisuudessa, aiemmassa tutkimuksessa kuin tämän tutkimuksen haastatteluaineistossakin esille nousevat oletetut ja jossain määrin todennetut hyvinvointivaikutukset, tulisi nämä tavoitteet huomioida myös osallistumistulomallia rakennettaessa. Jos perustulon tavoitteena on yksilön omanarvontunnon turvaaminen vaikeissakin elämäntilanteissa, on vastikkeellisuus järjestettävä niin, ettei se vakavasti mureenna tätä lähtökohtaa. Pienen, perustulon päälle maksettavan aktiivisuusrahan muodossa vastike näyttäytyisi muun muassa järjestötoimijoiden toivomana kannusteena ja mahdollisuutena. Näin vastikkeellisuus ei uhkaisi ihmisen omanarvontuntoa.

Perusongelma hyvinvoinnin mittaamisessa on itse hyvinvoinnin määrittelemisen. Ilmiön monimutkaisuus vaatii useita mittareita, joista ilmenevät esimerkiksi elintaso, sosiaaliset suhteet tai mielekäs itsensä toteuttaminen. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016.) Perustulon ja kansalaistyön tutkimiseksi olisikin syytä kehittää monipuolinen patteristo hyvinvointi-indikaattoreita. Pohjoisamerikkalaiset tuloverokokeilut vähensivät sairaalakäyntejä ja Paltamon projektin hyvinvointivaikutuksia olisi terveydenhuoltopalveluiden käytön ja kehittämisen osalta tutkittava. Hyvinvointivaikutuksia arvioitaessa on kansalaistyön osalta huomioitava vaikutukset sekä kansalaistyön tekijöihin, että työn mahdollisiin kohteisiin. Esimerkiksi vanhusten kotona asumista kenties pystytään kansalaistyön avulla pidentämään.

Osittainen velvoite voisi myös helpottaa perustulon toista kritiikin aihetta: ihmisten, erityisesti nuorten syrjäytymistä pelkkään maksamiseen perustuvassa sosiaalijärjestelmässä. Velvoitteen rajaaminen nuoriin tyrmättiin tutkimushaastatteluissa melko yksimielisesti, vaikka

erityishuomion kohdistamista nuoriin pidettiin tärkeänä. Luontevin tapa tuoda nuoria kansalaistyön piiriin olisikin aktiivinen tutustuttaminen erilaisiin tehtäviin. Tämä voitaneen luontevasti kytkeä kouluissa muutenkin tapahtuvaan työharjoittelutoimintaan.

Järjestötoimijoiden kokemuksen perusteella olennaista on saada nuoret tietoisiksi mahdollisuuksistaan ja eri toimintoihin hakeutumisen tavoista. Työmarkkinoille työntämistä tärkeämmäksi muodostuisikin mahdollisuuksien tarjoaminen. Muutamat todennäköisesti valitsevat tällöinkin niukan elämän työelämän ulkopuolella. Tässä tullaan kuitenkin kysymykseen ihmiskäsityksestä ja siitä, kuinka paljon jokaiseen sosiaaliturvamalliin kuuluvaa vapaamatkustusta ollaan valmiita kokonaisedun nimissä sietämään. Tällöin perustulo muuttuu yhteiskuntatieteellisestä poliittiseksi kysymykseksi. Nähdäkseni omanarvontunnon ja sitä kautta hyvinvoinnin nimissä tämäkin vaihtoehto on sallittava, joskin vähäisellä rahallisella tuella.

7.2 Byrokratian tasapaino

De Wispelaeren näkemykset byrokratian haasteista eivät kolmannen sektorin näkökulmasta vaikuta ylitsepääsemättömiltä. Eri työmuotojen sovittaminen toiminnan kokonaisuuteen on monilla kolmannen sektorin toimijoilla jo siinä määrin rutiininomaista, että kansalaistyötä ei pidetä erityisenä lisähaasteena, paitsi jos velvoittavuus määritellään liian vahvaksi. Kolmannen sektorin laajaa kokemusta työllistämistoiminnasta olisikin tältä pohjalta ensiarvoisen tärkeää hyödyntää juuri vastikkeellisten mallien toteuttamista mietittäessä.

De Wispelaeren ja Stirtonin kritiikki osallistumistulon mahdollisuuksia kohtaan tulee ottaa vakavasti, mutta on huomattava, että vapaaehtois pohjalta järjestettynä kansalaistyön piiriin tulisi vain osa perustulon saajista. Byrokraattinen taakka ei siis olisi aivan mahdoton, varsinkaan kun järjestötoimijoiden haastattelu pohjalta toiminta olisi sujuvasti sovitettavissa olemassa oleviin työllistämistoimintoihin. Viranomaisvastuullinen taho olisi toki ensin määritettävä ja kansalaistyön reunaehdoista sovittava. Byrokratian ja valvomisen helpottamiseen tuli haastatteluissa myös monia käyttökelpoisia neuvoja ja ehdotuksia (ks. luku 5.4).

Susiluoman ja Kansalaisyhteiskunnan kehittämissyhmän esittämä itse koottava kansalais-työkokonaisuus vaikuttaa hallinnollisesti kevyeltä, kun vain hakemus pitäisi käsitellä. Tämä

toki edellyttää yksilöltä kykyä ja uskallusta hankkiutua omaehtoisesti järjestöjen ja yritysten kanssa tekemisiin, mikä ei ihan kaikilta onnistu. Kuitenkin myös Paltamon kokemusten kannalta sopimisen vapaaehtoisuus ja mahdollisuus reunaehtojen puitteissa rakentaa omannäköistä kansalaistyökokonaisuutta vaikuttaa tärkeältä. Omien suunnitelmien kelpaamattomuus voi myös kansalaistyömallissa johtaa vastustukseen ja pakkotyö-asenteen nousuun, mikä vesittää koko perustulossa tavoitellun arvokkuuden tunteen saavuttamisen tavoitteen. Kansalaistyön kokoamista koskevien sääntöjen kohdalla ollaankin jälleen vaikeuksissa: Niiden tulisi olla sekä selkeitä että joustavia. Toimivin tapa voisi olla ohjaamiseen panostaminen: Kansalaistyön järjestämisehdot hyvin tuntevat kolmannen sektorin asiantuntijat auttaisivat nuoria ja vanhempiakin hakijoita kelvollisen työkokonaisuuden kokoamisessa.

Haastetta kansalaistyölle asettavat kahtalaiset vaatimukset. Paltamon raportin pohjalta vaikuttaa järkevältä tehdä välityömarkkinatyypisistä ratkaisuista vajaatyökykyisille pysyviä ratkaisuja. Tämän tutkimuksen ja Kelan asiantuntijahaastattelujen pohjalta pitäisi kuitenkin huolehtia, että mahdollisimman monelle kansalaistyö toimisi vain väylänä avoimille työmarkkinoille, eikä muodostuisi pysyvänä tilana liian houkuttelevaksi. Kansalaistyön aikaraja voisi lievittää ongelmaa avoimille työmarkkinoille ajavana ja vaihtuvuutta lisäävänä, mutta kriteerien, joiden pohjalta voidaan määritellä, ketkä ovat oikeutettuja pysyvään kansalaistyöhön, tulisi olla selkeitä. Tämä saattaa lisätä byrokratiaa ja nöyryyttävyyttä, kun asemaa pitää esimerkiksi lääkärikäynnein hakea.

Sennettin (2007, 176–178) näkemys valtion myöntämästä hyödyllisen työn statuksesta työn arvostusta ja valtion omaa auktoriteettia lisäävänä on sovittavissa kansalaistyöhön, koska vapaaehtoistyö voitaisiin pitää kansalaistyöstä erillisenä samoin kuin nykyisistä työkokeiluista. Viranomaisvastuun vuoksi jonkin valtionviraston on joka tapauksessa oltava kansalaistyötä koordinoivana tahona, mutta haastatteluaineiston perusteella kansalaistyön järjestäminen ei välttämättä olisi nykyisiä työllistämistoimenpiteitä merkittävästi kuormittavampaa byrokratian kannalta – olettaen, että perustulon byrokratian purkamistavoite keskittyy kannustinloukkujen purkamiseen eikä työllistämistoimenpiteiden vähentämiseen. Nivalan (2010, 219) mainitsema toiminnan kansalaislähtöisyyden katoaminen valtion ohjatessa toiminnan tavoitteita liiaksi vaikuttaa haastattelujen pohjalta huomionarvoiselta riskiltä, mutta antamalla järjestöjen ja kansalaistyön tekijöiden keskinäiselle sopimiselle riittävästi tilaa voitaneen kansalaistoiminnan ydin säilyttää kansalaistyöjärjestelmän vaatimusten paineessa.

7.3 Kansalaistyön rajaaminen

Kansalaistyön ollessa vapaaehtoista kysymykseksi jää, tulisiko sitä olla kaikille saatavilla. Haastattelujen pohjalta kansalaistyötä olisi mahdollista järjestää kaikkialla Suomessa, joskin työtehtävien moninaisuus on pienillä paikkakunnilla rajattua. On huomioitava myös Palta-mon raportista ilmenevä kritiikki työn mielekkyyttä kohtaan. Tässä tullaan taas myös kysymykseen omanarvontunnosta, joten pelkän puuhastelun vuoksi työtä ei välttämättä kannata järjestää. Mahdollisuuksia kansalaistyöhön tulisi kuitenkin pyrkiä lisäämään, jottei päädyttäisi tilanteeseen, jossa kansalaistyötäkin vailla oleva työtön kokee tarpeettomuuden tunnetta yhteiskunnassa. Sosiaali- ja terveystieteillä kansalaistyöksi kelpaavaa työtä näyttäisi joidenkin tehtävien tiukoista pätevyysvaatimuksista huolimatta riittävän.

Koska vanhushoiva ei kuitenkaan haastattelujenkaan perusteella tule kaikille kansalaistyötä hakeville sopimaan, on löydettävä muitakin vaihtoehtoja. Peltolan ja Kurosen visioissa tulevat esille ympäristönhoitoon liittyvät työt. Yksi lähtökohta voisi olla Green Care -palvelujen tyyppinen, luonto-, hoiva- ja hyvinvointitoiminnot parhaimmillaan varsin saumattomasti yhdistävä ratkaisu. Jatkotutkimuksen kannalta tulisi tehdä ainakin suurimpien järjestöjen ja hoivapalvelujen tuottajien kanssa järjestelmällinen selvitys kansalaistyöksi sopivista tehtävistä ja kartoittaa mahdolliset lievennystarpeet vähiten ammatillista osaamista vaativien hoivapalvelutehtävien pätevyysvaatimuksiin. Näin osallistumistulokeskustelun kehiksenä olisi selkeä työkokonaisuuden malli, jonka pohjalta keskustelua olisi mahdollista viedä eteenpäin.

Ongelmana kansalaistyön keskittämisessä hoivapalveluihin lienee, että ei sittenkään ole välttämättä tarpeeksi tehtäviä, joita yritysten ei kannattaisi tehdä. Posti on hiljattain ilmoittanut aloittavansa hoivapalvelujen tarjoamisen: Kun ovella käydään, voidaan samalla tarjota arjen apua. Ei olekaan itsestään selvää, että esimerkiksi pienten kuntien hoivatyöt pysyvät kannattavan yritystoiminnan ulkopuolella. Tällöin osa kansalaistyön pohjasta voisi kadota. Hoivapalveluiden suhteen on toki katsottu, että työt eivät tekemällä lopu, mutta ehkä työn määrää olisi kuitenkin tarpeellista kartoittaa. Sektoreiden välisellä paikallisella yhteiskuntasopimuksellakaan ei huomioida mahdollisia alalle vasta pyrkiviä yritystoimijoita, joskin sopimus voidaan tehdä kausittaisesti. Pohjoismaisessa valtion ja kansalaisyhteiskunnan kumppanuusajattelussa kansalaistyön järjestämisvastuu ei kuitenkaan välttämättä ole samassa määrin haastava asetelma kuin kansalaisyhteiskunnan erillisyyttä korostavissa järjestelmissä.

Kansalaistyön kannalta Pihlajan (2010, 48) kritiikki sitoutumista vaativien tehtävien jäämisestä korvauksettomaksi vapaaehtoistyöksi on mielenkiintoista. Kansalaistyö voi toisaalta edistää tätä kehitystä, toisaalta ratkaista ongelman. Jonkinlaisen korvauksen sisältävänä se helpottaa tilannetta, kunhan ammattitaitoa vaativia tehtäviä ei liialti pyritä korvaamaan. Yhdessä haastattelussa kuitenkin pohdittiin työn sitoutumisastetta: Vaihtuvuutta tulisi olla samalla, kun työ olisi korvamerkattua. Tämä voi osoittautua järjestelyssä haastavaksi.

7.4 Lopuksi

Tutkimushypoteesi ei haastatteluaineiston perusteella pidä paikkaansa, joten kolmas sektori voisi hyvinkin olla toimiva väylä kansalaistyön toteuttamisessa. Eronteko sektoreiden välillä nähtiin kuitenkin useammassa haastattelussa keinotekoisena, joten monen sektorin yhteistyö on harkinnanarvoinen seikka. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäänyt kolmannen sektorin urheilutoiminta ansaitsisi myös täysin oman kartoituksensa, mikä saattaisi paljastaa vielä enemmän mahdollisuuksia osallistumistulon ja kansalaistyön kannalta.

Tutkimuksen tavoitteena on ollut päästä lähemmäs käytännöllisiä ehdotuksia tasapainoisesti omanarvontuntoa lisäävän ja aktivoivan perustulojärjestelmän kehittämiseksi, mutta jotkin järjestelmän haasteista ovat selvitettävissä vain kokeilun tai peräti vasta käyttöönoton myötä. Esimerkiksi aktiivisuuslisän määrä jää kysymyksenä avoimeksi ja selviää lähinnä järjestelmän kokeilullisen kehittämisen kautta. Kuten perustulon kohdalla yleensäkin, haasteena on tasapainon löytäminen turvatun elintason ja kannustavuuden välillä.

Olennaisena yksityiskohtana osallistumistulon pakottavuudesta puhuttaessa pidän huomiota, jonka mukaan asiasta voidaan tehdä pakko, mutta pakon sisällä voi olla valinnanvaraa. Tällöin ihminen voi kokea tulevansa prosessissa kuulluksi ja arvostetuksi. Teoriaosiossa esitellyt kertomuksen, hyödyllisyyden ja käsityöläisyyden tavoitteet vaikuttavat toimivilta mittareilta perustulon ja kansalaistyön toimivuuden arvioinnissa. Yksilöiden elämään tulisikin järjestelmän kautta tulla ajelehtimisen sijaan kertomuksellista yhtenäisyyttä, hyödyllisyyden tunnetta ja halua tehdä asiat hyvin niiden itsensä vuoksi. Näiden ehtojen täytyessä perustuloon liitettyä kansalaistyötä tuskin pidettäisiin pakkotyöjärjestelmänä.

LÄHTEET

Andersson, Jan-Otto (2012): Perustulo ja kohtuutalous – radikaali yhdistelmä. Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika. Helsinki: Into Kustannus, 91–100.

Andersson, Jan-Otto (1998): Kansalaistulo ja kansalaispalkka – Toimeentulon välineet. *Futura* 2/98, 25–33.

Andersson, Jan-Otto & Kangas, Olli (2002): Perustulon kannatus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (2002):4.

Arajärvi, Pentti (2003): Paremmivointiyhteiskunta. Kunnallisanalan kehittämissäätöön *Polemia*-sarjan julkaisu nro 48.

Atkinson, Anthony (2013a): Ensuring social inclusion in changing labour and capital markets. *European Economy, Economic Papers* 481 (part I), April 2013, 1–37.

Atkinson, Anthony (2013b): Reducing income inequality in Europe. *IZA Journal of European Labor Studies*, 2013, 2:12 (online journal). Viitattu 11.5.2016.

<http://izajoels.springeropen.com/articles/10.1186/2193-9012-2-12>

Atkinson, Anthony (1996): The Case for a Participation Income. *The Political Quarterly*. Volume 67, Issue 1. January 1996.

Beck, Ulrich (2000): *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich (1999): Mitä globalisaatio on? – Virhekäsityksiä ja poliittisia vastauksia. Tampere: Vastapaino.

Demarinuoret (2015): *Sosiaaliturvan uudistaminen – Demarinuorten yleisturva-malli. Tausta-aineisto. Sosialidemokraattiset Nuoret ry.*

De Wispelaere, Jürgen (2015): *An Income of One's Own? – The Political Analysis of Universal Basic Income*. Tampereen Yliopisto: Väitöskirja.

De Wispelaere, Jürgen & Stirton, Lindsay (2007): *The Public Administration Case against Participation Income*. *Social Service Review* (September 2007), 523–549.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2015): *Teemahaastattelu: Opit ja opetukset*. Teoksessa: Valli, Raine & Juhani Aaltola (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1 – Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 4., uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–44.

European Volunteer Centre (2008): *Seminar on the Promotion of Local and International Youth Volunteering for Peace Building and Conflict Resolution in Europe Sarajevo, Bosnia and Herzegovina 25 – 30 June 2008*. Final Report.

Forget, Evelyn L. (2011): *The Town with No Poverty – Using Health Administration Data to Revisit Outcomes of a Canadian Guaranteed Annual Income Field Experiment*. University of Manitoba.

Forss, Mikko & Kanninen, Ohto (2014): *Miten testata perustulon vaikutuksia? Kenttäkokekulttuurin lyhyt oppimäärä*. Helsinki: Ajatushautomo Tänk.

Friedman, Milton & Friedman, Rose (1982): *Vapaus valita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Gorz, André (1982): *Eläköön työttömyys: kirjoituksia työstä, ekologiasta, vapaudesta*. Kansan sivistystyön liitto.

Hamilo, Marko (2013): *Hyvinvointiyhteiskunta 2.0*. Teoksessa Lilrank, Paul & Marko Hamilo & Elina Lepomäki. *Perustili: Toimeliaisuuteen, työllistämiseen ja säästämiseen kannustava sosiaaliturvan kokonaisuudistus*. Libera-säätiö. Liberan julkaisusarja, joulukuu 2013, 11–27.

Heikkilä, Matti (2006): Kansalaispalkka – moraalinen shokki. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Mikko Salasuo (toim.) Prekaariruoska? – Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisusarja, 32–33. Viitattu 11.5.2016.

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/prekaariruoska.pdf>

Heinonen Jari (1999): Hyvinvointimalli murroksessa – Aikamme sosiaalinen kysymys ja sen ratkaisuvaihtoehdot. Helsinki: Kustannusyhtiö TA-Tieto Oy.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008): Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Honkanen, Pertti (2007): Perustulo simulaatioharjoituksena. Teoksessa Honkanen, Pertti & Osmo Soininvaara & Ville Ylikahri (toim.): Perustulo: kohti toimivaa perusturvaa. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto ry, 13–46.

Honkanen, Pertti (2009): Keskustelua Saksasta: Perustulo uusliberalistien unena ja vasemiston haaveena. Yhteiskuntapolitiikka 74 (2009):6, 644–651.

Honkanen, Pertti (2012): Perustulon rahoitus ja veromallit. Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika. Helsinki: Into Kustannus, 68–80.

Huotari, Anne (2014): Nuorten eriytyminen ja räätälöinnin kalleus – Kokemuksia Paltamon mallista. Työ- ja toimintakyvyn arviointi välityömarkkinoilla -seminaari Kajaanissa 17.11.2014. Viitattu 11.5.2016.

http://www.vates.fi/media/projektit/tiivistelmat_2014/kainuu/17.11.2014-kokemuksia-paltamon-mallista-huotari.pdf

Hämäläinen, Kari & Hämäläinen, Ulla & Moisio, Antti (2013): Työtä kaikille -kokeilun taloudelliset vaikutukset. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 231–267.

Hänninen, Sakari (2014): Työttömän työnhakijan mahdoton mahdollisuus. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Tiina Silvasti (toim.): Eriarvoisuuden rakenteet: Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 184–208.

Härkänen, Tommi & Kaikkonen, Risto & Kokko, Riitta-Liisa & Martelin, Tuija & Koskinen, Seppo (2013): Paltamo ja Sonkajärvi vertailukuntina. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 52–57.

Jakonen, Mikko (2015): Talous ja työ prekaarissa yhteiskunnassa. Teoksessa Jakonen, Mikko & Tiina Silvasti (toim.): Talouden uudet muodot. Helsinki: Into Kustannus, 92–121.

Jakonen, Mikko & Peltokoski, Juha & Toivanen, Tero (2012): Vallataan elämä! Prekariaatin perustulo. Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika. Helsinki: Into Kustannus, 40–54.

Jaskari, Harri (2007): Suomalainen köyhyys – oma syy vai yhteiskunnan vika. Teoksessa Hintikka-Varis, Sari (toim.): Sisällä vai ulkona – kohti perustuloa? Kansallinen Sivistysliitto ry, 73–122.

Julkunen, Raija (2009): Perustulo – Kuinka sama idea toistuvasti kohtaa sosiaalidemokraattisen ajattelun? Teoksessa Kananen, Johannes & Juho Saari (toim.): Ajatuksen voima – ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Kajanoja, Jouko (2012): Miten perustulo muokkaisi sosiaalipolitiikkaa? Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika. Helsinki: Into Kustannus, 10–20.

Kangas, Olli (2016): Kokeilulaki osittaisesta perustulosta lausunnolle. Kelan tutkimusblogi 25.8.2016. Viitattu 13.10.2016.

<http://blogi.kansanelakelaitos.fi/arkisto/3271>

Kangas, Olli & Pulkka, Ville-Veikko (toim.) (2016): Ideasta kokeiluun? Esiselvitys perustulokokeilun toteuttamisvaihtoehdoista. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 13/2016.

Karjalainen, Lea (2005): Suomalaisten työttömien liike: tavoitteena osallistumistulo ja ihmisarvoinen kansalaisuus. Teoksessa Hakkarainen, Outi, Jaana Airaksinen & Tove Selin (toim.): Talous ja demokratia: Ratkaisuja Suomesta ja muualta maailmasta. Helsinki: Suomen Rauhanpuolustajat ja Like, 421–432.

Kasvio, Antti (1994): Uusi työn yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus.

Kauppi, Hannu (1998): Kolmas sektori – työllistämisen reunaehdot. Teoksessa Kinnunen, Petri & Raimo Laitinen (toim.): Näkymätön kolmas sektori. Helsinki: Sosiaali- ja terveys- turvan keskusliitto, 149–168.

Kela (2015): Tutkimusblogi. Kansa kannattaa perustuloa, osat 1–3, 29.9.–5.10.2015. Viitattu 6.7.2016.

<http://blogi.kansanelakelaitos.fi/>

Kerätär, Raija & Soukainen, Jouko (2013): Työterveyshuolto. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 39–40.

Kokko, Riitta-Liisa (2013a). Ikääntyneet Väilyömarkkinoilla – Kokemuksia Paltamon Kokeilusta. Janus vol. 21 (2) 2013, 112–127.

Kokko, Riitta-Liisa (2013b): Yli 50-vuotiaiden työllistyminen. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 191–205.

Kokko, Riitta-Liisa & Koskinen Seppo (2013a): Paltamon Työtä kaikille -malli. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 23–27.

Kokko, Riitta-Liisa & Koskinen, Seppo (2013b): Arviointitutkimuksen arviointi. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 58–61.

Kokko, Riitta-Liisa & Linnanmäki, Eila & Koskinen, Seppo (2013): Arviointihankkeen osatutkimukset. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 50–52.

Kokko, Riitta-Liisa & Martelin, Tuija & Linnanmäki, Eila & Karjalainen, Jouko & Koskinen, Seppo (2013): Työtä kaikille -kokeilu arvioinnin kohteena. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 44–46.

Kokko, Riitta-Liisa & Ylikännö, Minna & Kunnari, Marika (2013): Ikäryhmien vertailua. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 205–207.

Kopra, Ville (2007): Perustulo – kova vai pehmeä paketti? Kalevi Sorsa -säätöön julkaisuja 1/2007.

Kunnari, Marika & Keränen, Anne & Suikkanen, Asko (2013): 25–50-vuotiaiden kokemuksellinen hyvinvointi. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 175–191.

Kuronen, Tanja (2015): Hoivapommin purkajat. Helsinki: Gaudeamus.

Lahtinen, Ilpo (1992): Perustulo – kansalaisen palkka. Helsinki: Hanki Ja Jää.

Laasanen, Juhani (2011): Vapaaehtoistoiminnan kansantaloudelliset vaikutukset. Helsingin yliopisto: Ruralia-instituutti. Raportteja 70.

Laurikainen, Arto (2013): Työtä kaikille -kokeilu kunnan näkökulmasta. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 41–43.

Mattila, Anita (2001): Tarvitaanko perustuloa? – Suomalaisten kansalaistulo-, kansalaispalkka- ja perustulomallien teoreettinen analyysi. Kuopion yliopisto: Sosiaalitieteiden laitos.

Miten Paltamon kokeilun kokemuksia voidaan hyödyntää? (2013): Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 323–326.

Niemelä, Jorma & Niemelä, Seppo (2011): Hyvinvoinnin sivistysstrategia. Teoksessa Pohjola, Anneli & Riitta Särkelä (toim.): Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 128–143.

Nivala, Elina (2010): Kansalaistoiminta ja hyvinvointi. Teoksessa Niemelä, Pauli (toim.): Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOYpro Oy. 199–226.

Paltamon kunta (2014): Kunnanhallituksen pöytäkirja 28.01.2014/Pykälä 20

Peltokoski, Jukka (2006): Prekariaatti, palkitsematon elämä. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Mikko Salasuo (toim.) Prekaariruoska? – Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisusarja, 21–26. Viitattu 11.5.2016

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/prekaariruoska.pdf>

Peltola, Kati (1997): Hyvinvointivaltion peruskorjaus. Helsinki: Tammi.

Perkiö, Johanna (2014): Perustulo – uuden tulonjaon perusta. Helsinki: Kansan sivistystyön Liitto KSL ry.

Perkiö, Johanna (2012): Perustulokamppailun poliittiset strategiat. Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika. Helsinki: Into Kustannus, 55–67.

Perkiö, Johanna & Kajanoja, Jouko (2015): Perustulo ja uusi työllisyyspolitiikka. Teoksessa Jakonen, Mikko & Tiina Silvasti (toim.): Talouden uudet muodot. Helsinki: Into Kustannus, 268–285.

Pihlaja, Ritva (2010): Kolmas sektori maaseutukunnissa. Helsingin yliopisto: Ruralia-instituutti, Julkaisuja 19.

Pyykkönen, Miikka (2016): Uusi kolmas sektori. Jyväskylän yliopisto. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Viitattu 20.6.2016.

<http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/uusi-kolmas-sektori>

Rawls, John (1988): Oikeudenmukaisuusteoria. Porvoo: WSOY.

Rifkin, Jeremy (1997): Työn loppu – teknologia, työpaikat, tulevaisuus. Porvoo: WSOY.

Ruuskanen, Petri & Selander, Kirsikka & Anttila, Timo (2013): Palkkatyössä kolmannella sektorilla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 20/2013.

Ruuskanen, Petri & Maukonen, Pauliina & Tuikkanen, Anu (2006): Kansalaistoiminnan yliopistollinen opetus ja tutkimus Suomessa. Oikeusministeriön julkaisu 2006:11.

Rönberg, Leif (1998): Hyvinvointi ja kolmas sektori. Teoksessa Kinnunen, Petri & Raimo Laitinen (toim.): Näkymätön kolmas sektori. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 10–22.

Salminen, Ari (2011): Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62, Julkisjohtaminen 4.

Selin, Tove (2005): Perustulolla täystyöllisyyteen. Teoksessa Hakkarainen, Outi, Jaana Airaksinen & Tove Selin (toim.): Talous ja demokratia: Ratkaisuja Suomesta ja muualta maailmasta. Helsinki: Suomen Rauhanpuolustajat ja Like, 343–347.

Sennett, Richard (2007): Uuden kapitalismin kulttuuri. Tampere: Vastapaino.

Siisiäinen, Martti (2002): Kolmas sektori, yhdistykset ja innovaatiot. Teoksessa Siisiäinen, Martti (toim.): Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina: Tutkimus jyvaskyläläisistä yhdistyksistä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

State of Alaska (2016): Alaska Department of Revenue – Permanent Fund Dividend Division. Viitattu 6.7.2016.

<http://pfd.alaska.gov/>

Suopanki, Kaisu & Perkiö, Johanna (2012): Perustulon aika on nyt! Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika. Helsinki: Into Kustannus, 5–9.

Susiluoma, Heikki (2010): Valtion, kuntien, yritysten ja kolmannen sektorin uudet yhteistyömuodot ja -alueet maaseudulla. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä: Kansalaisjärjestöteemaryhmä. Suomen Nuorisoseurojen Liitto.

Särkelä, Riitta (2011): Osallisuus, vaikuttamismahdollisuudet ja sosiaalinen kestävyys. Teoksessa Pohjola, Anneli & Riitta Särkelä (toim.): Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 144–167.

Särkelä, Riitta & Eronen, Anne (toim.) (2007): Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016): Hyvinvoinnin mittaaminen. Viitattu 19.7.2016.
<https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/hyvinvoinnin-mittaaminen>

Terveys- ja hyvinvointivaikutukset (2013): Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltaamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 63.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2011): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 7., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Tuominen, Laura (2012): Perustulo ja sukupuoli. Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika. Helsinki: Into Kustannus, 29–39.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2016): Työministeri Lindströmin tiedotustilaisuus työttömyys-turvasta, 18.4.2016. Viitattu 8.10.2016.
<http://valtioneuvosto.fi/live?v=/vnk/government/ministeri-lindstrmin-tiedotustilaisuus-t>

Van Parijs, Philippe (2013): The Euro-Dividend. Social Europe 3 July 2013.

Van Parijs, Philippe (1995): Real Freedom for All – What (if anything) can justify capitalism? New York: Oxford University Press.

Vasemmiston perustulo (2012): Viitattu 11.5.2016.

<https://vasemmistonperustulo.wordpress.com/>

Vihreä perustulo (2015): Viitattu 11.5.2016.

<https://www.vihreat.fi/asiat/vihrea-politiikka/teemat/koyhyys/perustulo>

Widerquist, Karl (2005): What (If Anything) Can We Learn from the Negative Income Tax Experiments?. *The Journal of Socio-Economics* 34 (2005), 49–81.

YLE (2016): Sveitsi ei saa perustuloa – Aloite hylättiin kansanäänestyksessä. *Yle Uutiset* 5.6.2016. Viitattu 27.10.2016.

<http://yle.fi/uutiset/3-8932657>

Ylikahri, Ville (2012): Vihreä perustulo – tavoitteet ja konkreettinen malli. Teoksessa Perkiö, Johanna & Kaisu Suopanki (toim.): *Perustulon aika*. Helsinki: Into Kustannus, 101–111.

Ylikahri, Ville (2007): Kohti perustuloa – perustulokeskustelua Suomessa ja maailmalla. Teoksessa Honkanen, Pertti & Osmo Soininvaara & Ville Ylikahri (toim.): *Perustulo – kohti toimivaa perusturvaa*. Helsinki: Vihreä Sivistysliitto ry, 13–46.

Ylikännö, Minna & Jolkkonen, Roosa (2013): Nuorten työllistyminen. Teoksessa Kokko, Riitta-Liisa, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin & Seppo Koskinen, (toim.): *Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: hankkeen loppuraportti*. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 18/2013. Tampere: Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy, 167–175.

LIITTEET

LIITE 1: HAASTATTELURUNKO

Kansalaisyhteiskunta ja perustulo

Teemahaastattelun runko

I Oman järjestön/projektin kuvaus

1. Millaista vapaaehtois-/työllistämistoimintaa järjestössäsi on?
2. Kuinka vaativaksi koet toiminnan koordinoinnin?
3. Mitä vaikutuksia näet toiminnalla olevan siihen osallistuville?

II Perustulo ja työllistämispolitiikka

4. Mitä ajatuksia perustulo sinussa herättää?/ Miten suhtaudut perustuloon?
5. Mitä mieltä olet aktivoivasta työllisyyspolitiikasta?
6. Millaisena näet kolmannen sektorin roolin työllistämässä?
7. Millaisia vaikutuksia perustulolla mielestäsi olisi kolmannen sektorin
a) palkkatyöhön? b) vapaaehtoistyöhön? c) tukipolitiikkaan?

III Kansalaistyön asema

8. Tulisiko perustulojärjestelmään mielestäsi liittää kansalaistyövelvoite eli yleishyödyllisen työn tekeminen esimerkiksi kolmannella sektorilla?
9. Pitäisikö kansalaistyövelvoite rajata nuoriin?

10. Voisiko järjestelmä mielestäsi pakon sijaan perustua vapaaehtoisuuteen ja miten vapaaehtoisen työpanoksen toteutumista voitaisiin vahvistaa?
11. Voisiko perustulo olla osittain vastikkeellinen eli kansalaistyötä tekemällä saisi korotettua etuutta?

IV Kansalaistyön toteuttaminen kolmannella sektorilla

12. Kykenisikö järjestökenttä mielestäsi vastaamaan osallistumistuloon/kansalaistyöhön liitettävään työtakuulupaukseen (eli työtä olisi tarjolla tietyn ajan kuluessa työttömyydestä)?
13. Millaisia töitä oma järjestösi/projektisi voisi työtakuujärjestelmässä tarjota?
14. Miten osallistumista voitaisiin valvoa?
15. Kuinka tarkasti yleishyödylliset työt tulisi mielestäsi määritellä?
16. Koetko, että kansalaistyöhön liitettynä toiminnan vaikutukset osallistujiin muuttuisivat omassa järjestöissäsi/projektissasi?
17. Olisiko kansalaistyön toteutukseen mielestäsi kolmatta sektoria parempia väyliä?
18. Olisiko kansalaistyön järjestäminen nähdäksesi mahdollista kaikkialla Suomessa?
19. Millaisesta työllistämistaakasta oma järjestösi/kolmas sektori ylipäänsä voi selvitä?
20. Mitä muuta haluaisit sanoa?

LIITE 2: HAASTATTELUSOPIMUS

Haastattelusopimus opinnäytetyön aineistonkeruuta varten

Tutkimus on Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan pro gradu -työ, jonka aiheena on perustulo ja kansalaistyö. Tutkimuksessa selvitetään järjestötoimijoiden näkemyksiä osallistumistulomalliin liittyvän kansalaistyön käytännön toteuttamisen suhteen. Tutkimusaineisto kerätään teemahaastatteluina, joita on haastateltavaa kohti yksi kappale. Haastateltavalla on oikeus koska tahansa keskeyttää osallistumisensa tutkimukseen.

Haastatteluissa käytetään nauhuria ja äänite kirjoitetaan tekstidokumentiksi. Nauhoitteet ja dokumentit tulevat vain tutkijan omaan käyttöön ja niitä säilytetään huolellisesti. Nauhoitteet ja dokumentit hävitetään, kun opinnäytetyö on hyväksytty. Haastatteluaineistosta voidaan kuitenkin käyttää suoria lainauksia opinnäytetyössä. Tällöin tutkija huolehtii, että henkilöllisyytenne ja järjestönne eivät ole tunnistettavissa tekstistä. Haastatteluaineiston käyttö edellyttää molemminpuolista luottamusta.

Allekirjoituksellaan haastateltava ja tutkimuksen toteuttaja sitoutuvat noudattamaan yllämainittua sopimusta.

Paikka ja aika

Haastateltavan allekirjoitus

Paikka ja aika

Tutkimuksen tekijän allekirjoitus

Haastattelijan yhteystiedot:

Raine Riihimäki

raine.riihimaki@student.jyu.fi

040 519 5153